



Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

П. І. Сахно

**СИСТЕМА РОБОТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ ТА
МЕТОДИКА РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА**

Конспект лекцій

Суми
Сумський державний університет
2023

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

П. І. Сахно

**СИСТЕМА РОБОТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ І
МЕТОДИКА РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА**

Конспект лекцій
для студентів спеціальності
053 «*Психологія*»
денної та заочної форм навчання

Затверджено
на засіданні кафедри
психології, політології та
соціокультурних технологій
як конспект лекцій із
дисципліни «Система роботи
психологічних служб та
методика роботи практичного
психолога».
Протокол № 13 від 28.04.2021.

Суми
Сумський державний університет
2023

Система роботи психологічних служб і методика роботи практичного психолога : конспект лекцій / укладач: П. І. Сахно.
– Суми : Сумський державний університет, 2023. – 159 с.

Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

ЗМІСТ

	С.
Передмова.....	5
Тема 1. Структура та форми діяльності психолога. Основні галузі психології.....	9
Тема 2. Особливості служб психологічного забезпечення професійної діяльності.....	32
Тема 3. Документи, що регламентують роботу практичного психолога.....	38
Тема 4. Принципи, завдання та функції психологічного забезпечення професійної діяльності.....	59
Тема 5. Основні пріоритетні напрямки, методи та засоби психологічного забезпечення професійної діяльності.....	68
Тема 6. Особливості планування, підготовки психологічних програм та звітності психолога.....	89
Тема 7. Особистість практикуючого психолога.....	99
Тема 8. Психологічна служба в системі освіти.....	104
Тема 9. Психологічна служба охорони здоров'я.....	117
Тема 10. Психологічна служба в центрах соціальнопсихологічної допомоги.....	128
Тема 11. Психологічна служба в силових структурах.....	139
Тема 12. Організація психологічних служб у спортивних установах.....	146
Список літератури.....	157

ПЕРЕДМОВА

Актуальність психологічного супроводу діяльності різноманітних соціальних інститутів (системи охорони здоров'я, освіти, культури, спорту, правоохоронних органів тощо) зумовлена сучасним розвитком суспільства, новими вимогами до діяльності та особистості працівника, загальносвітовими тенденціями у сферах науки та виробництва. Працівники психологічних служб повинні забезпечити умови, які б сприяли гармонійному розвитку кожної особистості, розкриттю її потенціалу, збереженню здоров'я, оптимізації діяльності.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальна дисципліна «Система роботи психологічних служб та методика роботи практичного психолога» належить до циклу професійних дисциплін для цієї спеціальності.

Місце дисципліни в структурно-логічній схемі навчального плану: навчальна дисципліна «Система роботи психологічних служб та методика роботи практичного психолога» відповідно до структурно-логічної схеми дисциплін, передбачених навчальним планом із фаху, ґрунтується на знаннях загальної психології, психодіагностики, практикуму психології, соціальної психології, психології праці, конфліктології, вікової психології, медичної психології та психології екстремальних ситуацій.

Із більшістю наук «Система роботи психологічних служб та методика роботи практичного психолога» має двосторонні зв'язки, вона збагачується за рахунок відомостей, отриманих від них, і водночас сама забезпечує їх необхідними науковими даними.

Мета курсу полягає в ознайомленні студентів із методикою роботи практичного психолога в межах діяльності психологічних служб у силових структурах, на підприємствах, в організаціях, у системі освіти, спорту, охорони здоров'я та інших соціальних інститутів.

У процесі вивчення дисципліни в студентів повинні сформувати вміння планувати власну роботу з урахуванням різних напрямків психологічної діяльності.

Основні завдання навчальної дисципліни:

- ознайомити студентів зі специфікою організації психологічних служб у різних галузях;
- сформувати уявлення про основні підходи, напрями й концепції в організації психологічних служб;
- сформувати навички планування діяльності психолога в межах роботи психологічної служби;
- ознайомити з процедурою підготовки звітності за підсумками роботи відповідно до плану психологічної служби;
- сформувати уявлення про різні напрями психологічної практики та різні цільові групи.

Результатом вивчення курсу повинне стати також набуття методологічних знань та засвоєння таких професійних компетентностей, як:

- оволодіння теоретичними знаннями й практичними вміннями в галузі організації та функціонування психологічних служб;
- проведення оцінювання та корекція робочих станів;
- робота в команді та автономно;
- проведення дослідження на належному рівні;
- вільне оперування спеціальною термінологією для вирішення професійних завдань;
- пошук, опрацювання та аналіз інформації з різних джерел;
- застосування знань у практичних ситуаціях;
- використання інформаційних та комунікаційних технологій;
- генерування нових ідей та креативності в професійній сфері;

- планування, управління та контролювання виконання поставлених завдань та ухвалених рішень;
- здійснення ефективних комунікацій та вирішення конфліктних ситуацій у професійній діяльності;
- використання сучасних методів психологічного дослідження та оброблення інформації як практичної компетентності в здатності фахівця;
- корекційно-психологічна компетентність визначається у здатності фахівця впливати на психологічний стан особистості в різних психологічних ситуаціях;
- розуміння особливості роботи психолога з різними цільовими групами.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні **знати:**

- нормативно-правові акти, що регулюють діяльність практичного психолога;
- стан розвитку та сучасні тенденції психологічних служб різних соціальних інститутів;
- напрямки та види професійної діяльності практичного психолога;
- вимоги до особистості та професійної діяльності практичного психолога.

У результаті засвоєння дисципліни студенти повинні

вміти:

- здійснювати планування власної професійної діяльності;
- вирішувати практичні завдання в професійній діяльності;
- використовувати здобуті з різних дисциплін знання для здійснення психопрофілактичної, психодіагностичної, психокорекційної складової професійної діяльності;
- оформляти основні типи документів;
- працювати з літературними джерелами, виступати з доповідями, демонструючи знання, одержані на лекції та під час самостійної підготовки, брати участь у дискусіях.

Матеріал цього конспекту лекцій викладений у зручній для студентів формі. Для зручності самостійної роботи його матеріал відповідно структуровано, окремі позиції виділено різним шрифтом. Так, теми, базові терміни, виділено в тексті цього конспекту **жирним шрифтом**, мають визначення, знання яких будуть перевірені усно та в тестах. Інша частина матеріалу та відповідних термінів виділена лише *курсивом*, і з цим матеріалом студенти повинні розібратися самостійно, користуючись зазначеною літературою або результатами власного пошуку в мережі Інтернет.

Тема 1.

Структура та форми діяльності психолога. Основні галузі психології

1. Структура психології як професійної діяльності.
2. Основні галузі психології.
3. Дослідницька діяльність психолога.
4. Прикладна психологія.
5. Практична психологія та її напрямки.
6. Завдання та перспективи розвитку психологічної служби в умовах сучасного суспільства.

Список літератури

1 Носенко В.М. Вступ до спеціальності «Психологія»: Навчальний посібник. / В.М. Носенко. – Х.: НУЦЗУ, 2011. – С. 14-19, 29-39.

2 Основи психології / [Під заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця].— К.: Наукова книга, 1997. - С.9-45.

3 Психологія. Підручник для студентів ВНЗ./ [За ред. Ю.Л. Трофімова]. – К.: Либідь, 2000 – С. 64-75.

1. Структура психології як професійної діяльності

Сучасна наукова психологія являє собою досить розмаїту систему дисциплін і галузей. За спрямованістю діяльності психологів на пізнання, дослідження або перетворення психіки доцільно виділяти три великі групи галузей: теоретичну, науково-прикладну та практичну психологію.

До теоретичної психології належать загальна психологія, історія психології, експериментальна, генетична, соціальна, порівняльна, диференціальна психологія, психофізіологія, психологія особистості, моделювання психіки. Діяльність психолога тут спрямована на наукове пізнання - форму процесу пізнання, головною функцією якого є вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність. Передусім у структурі наукового пізнання виокремлюють емпіричний і теоретичний рівні. На кожному з них використовують власні методи (про емпіричні ми вже говорили, а до теоретичних

можна віднести сходження від абстрактного до конкретного, аксіоматичний, системно-структурний). Результатами роботи психолога тут будуть ідеї, теорії, закони.

До науково-прикладної психології відносять галузі, для яких характерні дослідження та практичне використання знань із метою оптимізації поведінки та діяльності людей.

Практична психологія функціонує та розвивається як система спеціальних психологічних служб, спрямованих на надання безпосередньої допомоги людям у вирішенні їхніх психологічних проблем. Головна мета практичної психології — створити сприятливі соціальні та психологічні умови для діяльності людини в усіх сферах життя, надати людству допомогу в розвитку та захисті її психічного здоров'я.

2. Основні галузі психології

Становлення й розвиток психологічної науки, структури та взаємодії її різноманітних галузей, що на сьогодні перевищують сотню, уже неможливо подати в лінійному або двомірному плані.

Основу системи психологічної науки становлять історія психології та загальна психологія.

Загальна психологія - галузь психологічної науки, що вивчає психіку людини, її загальні закономірності, розробляє систему психологічних знань, виявляє її логічний осередок, з'ясовує методологічні основи психологічної дисципліни, відповідно тлумачить психологічні феномени.

Виявити та описати загальні принципи, категорії, поняття та методи психологічної науки, що становлять предмет загальної психології, можливо лише узагальнюючи конкретні дослідження, що проводять у таких напрямках психологічної науки, як порівняльна психологія, індивідуальна психологія та ін. Саме загальна психологія розкриває загальні закономірності психіки людини, досліджуючи її, по-перше, у процесі розвитку психіки спочатку у тварин, потім і в історичному розвитку в людини; по-друге, у процесі взаємодії людини з енергоінформаційним психічним полем; по-третє, у проявах

різного виду діяльності, у яких людина не лише виявляє себе, а й формує; по-четверте, у діяльності вчинкового характеру.

Підґрунтям загальної психології, як показують сучасні дослідження, повинен стати постулат, за яким феномен людини необхідно вивчати як соціоприродну, космопланетарну цілісність у єдності її соціальних і природних властивостей. Якщо нове мислення ставить у центр концепцію взаємопов'язаного, взаємодіючого світу, тобто керується тим, що світ єдиний, то тим самим стверджується, що цей світ - світ цілісної людини.

Абстрагуючись від конкретних досліджень, вона вивчає психіку людини в її загальних закономірностях, формулює теоретичні принципи та методи психології, її основні поняття й категоріальний апарат.

Одним із класичних складових загальної психології є психофізика, специфіка якої полягає в тому, що різноманітність спостережуваних форм поведінки та психічних станів можна пояснити насамперед відмінностями фізичних ситуацій, що викликають їх. Виділяють дві загальні проблеми: вимірювання порогу відчуттів і побудова психофізичних шкал (Г. Фехнер, Р. Шепард).

Основними напрямками досліджень у системі загальної психології є загальні принципи, категорії, поняття, зв'язок загальної психології з галузями психологічної науки, зокрема на ґрунті понять - «процеси», «стани», «властивості».

Звичайно, поділ на зазначені групи основних понять загальної психології є умовним, бо ж поняття «психічний процес» підкреслює процесуальний характер психологічного явища, що вивчається; поняття «психічний стан» відображає статичний момент, відносну постійність явища; поняття «психічна властивість» характеризує сталі душевні якості індивіда, що утворюються в процесі його тривалої відображувальної діяльності, виховання та самовиховання.

Психологія особистості - галузь науки, що вивчає закономірності формування людини як суб'єкта життєтворчості, механізми, форми та методи інтегрування всіх психічних

процесів, станів, властивостей індивіда в системну якість, що опосередковує його взаємодію із соціумом через предметну діяльність, соціальнозначущі взаємини, процес соціалізації.

Предмет досліджень психології особистості охоплює структуру особистості та її функціональні характеристики; умови та рушійні сили формування; самосвідомість особистості, її рефлексивні властивості; самооцінку та образ «Я»; життєвий шлях; особливості ставлення до життя і смерті; формування особистості в групі; вплив екстремальних ситуацій на особистісний розвиток; життєву кризу на різних вікових етапах; відхилення в розвитку особистості; можливості гармонізації особистісного розвитку; методи діагностики, корекції, профілактики та прогнозування способів саморозвитку особистості.

Одним із досить поширених напрямів досліджень у психології особистості є так звана трансперсональна психологія. Її предметом трансперсональної психології є надособистісні переживання (почуттєва взаємодія людини зі світом), як у межах «об'єктивної реальності», так і переживання, що виходять за її межі. До перших належать, наприклад, переживання ембріонального типу розвитку, філогенетичної пам'яті, елементів колективного несвідомого, передбачення, яснобачення (часове розширення свідомості), а також вихід за межі свідомості в міжособистісних стосунках і переживання єднання з партнером, ототожнення з іншою людиною, групою, тваринами або рослинами, планетарна та екстрапланетарна свідомість (просторове розширення свідомості).

Соціальні зрушення у ХХ ст. значною мірою змінили уявлення про «нормальну», тобто таку, що соціально схвалена, і «патологічну» поведінку. Ситуація, що склалася, вимагає шукати додаткові методи опису особливостей особистості. Центральною ланкою, що визначає своєрідність складних і різноманітних структур особистості, є ціннісно-мотиваційна сфера. Саме в ній, в особливостях зв'язку між різними ціннісними рівнями та їх елементами формується специфіка актуальних мотивів, загальна життєва спрямованість, характер

залучення особистості в соціальну діяльність. Розробка системних уявлень про ціннісні орієнтації може стати певним внеском у створення адекватної моделі типологізації та аналізу особливостей особистості як у нормі, так і в патології.

Вікова психологія - галузь психологічної науки, що вивчає специфічні властивості індивіда, особистості, громадянина, його психіки в процесі зміни вікових стадій розвитку.

Вікова психологія, яка вивчає онтогенез різноманітних психічних процесів і психологічних якостей індивіда, що розвиваються, розгалужується на дитячу психологію, психологію підлітка, психологію юності, психологію дорослої людини, геронтопсихологію.

Основними напрямками досліджень вікової психології є:

- розкриття психологічного змісту послідовних етапів онтогенезу;
- вивчення вікової динаміки психічних процесів з урахуванням впливу на індивідуальний розвиток людини культурно-історичних, етнічних і соціально-економічних умов; статевовікові й типологічні властивості.

Одна із центральних проблем вікової психології - проблема навчання та психічного розвитку в їх взаємозв'язку - широко обговорюється психологами, зайнятими пошуком надійних критеріїв психічного розвитку та визначенням умов ефективного психічного розвитку в процесі навчання.

Дитяча психологія вивчає умови й рушійні сили онтогенезу людської психіки на стадії дитинства, закономірності перебігу пізнавальних, вольових, емоційних та інших психічних процесів у дитячому віці, особливості формування дитини як індивідуальності та особистості.

Дитяча психологія тісно пов'язана з педагогічною психологією, фізіологією вищої нервової діяльності й педагогікою. Її здобутки є науковою передумовою оптимальної організації дошкільного виховання та навчально-виховного процесу в школі.

Психологія юнацького віку. Юність - період у розвитку людини, що відповідає переходу від підліткового віку до самостійного дорослого життя. Хронологічні межі юності визначають у психології по-різному, найчастіше дослідники виділяють ранню юність, тобто старший шкільний вік (від 15 до 18 років), і пізню юність (від 18 до 23 років). До кінця юнацького віку завершуються процеси фізичного дозрівання людини. Психологічний зміст цього етапу пов'язаний із розвитком самосвідомості та вступом у доросле життя.

Основні види діяльності в юності - навчання й посильна праця; збільшується діапазон соціальних ролей та обов'язків. Вирішення багатьох життєвих завдань дедалі частіше залежить від соціальної активності юнака чи дівчини. Зростає соціальна мобільність і кількість факторів, що позитивно й негативно впливають на розвиток особи.

У зв'язку з початком трудової діяльності відносини між особою та суспільством значно поглиблюються, що сприяє тверезішому розумінню свого місця в житті. Діапазон інтересів набуває чіткіших меж. Соціальні норми й цінності, що присвоюються, набувають життєвого сенсу.

Чимало досліджень у віковій психології ґрунтуються на методі зрізів: за допомогою порівняння властивостей вибірок, що різняться між собою за хронологічним віком. Широко використовують лонгітюдні дослідження, у яких розвиток тих чи інших психологічних властивостей простежується на одній і тій самій вибірці упродовж більш або менш тривалого періоду онтогенезу. Особливе місце в сучасній психології займає група генетико-моделювальних методів, що ґрунтуються на каузально-генетичному методі Л. С. Виготського.

Акмеологія - галузь психологічної науки, що виникла на стику природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін.

Вона вивчає феноменологію, закономірності та механізми розвитку людини на щаблі зрілості, особливо за умови досягнення нею високого рівня в цьому розвитку.

Необхідність створення нової науки обґрунтував свого часу Б. Г. Ананьєв. На його думку, акмеологія повинна

об'єднати зусилля вчених, що репрезентують природничі, суспільні й гуманітарні напрями наукового пізнання, зосередивши особливу увагу на вивченні індивідних, особистісних і суб'єктнодіяльнісних характеристик фізично та психічно зрілої дорослої людини на з'ясуванні умов, що дають можливість найплідніше проявити себе.

Особливе місце в акмеологічних працях займає з'ясування характеру взаємовпливів властивостей і якостей «фізичної» та «духовної» субстанцій людини.

Одним із важливих завдань, що їх вирішує акмеологія, є виявлення характерних рис, які формуються в людини в дошкільному віці, у молодшому шкільному, у роки юності, з тим, щоб вона змогла всебічно виявити себе на щаблі зрілості.

Акмеологія з'ясовує механізми й результати впливів макро-, мезо-, мікросоціумів (суспільства, держави, навчальних і трудових колективів, сім'ї та ін.) і природних умов на людину, розробляючи стратегію організації її життя, реалізація якої дала б можливість їй усебічно й оптимально самореалізуватися.

У межах цієї галузі створені необхідні умови для розвитку психогенетики - суміжної з генетикою сфери психології. Предметом її дослідження стало походження індивідуальних психологічних особливостей людини та виявлення ролі генотипу й середовища в їх формуванні.

Геронтопсихологія - галузь психологічної науки, що вивчає явища та процеси, пов'язані зі старінням організму, властивими йому інволюційними тенденціями (притупленням окремих психічних функцій, затуханням окремих процесів, спадом активності особи).

Предметом геронтопсихології є з'ясування психологічних аспектів старості та психологічної підготовки особистості до неї.

Психологія творчості - галузь науки, що вивчає обдарованість, креативність або творчу діяльність як базові характеристики особистості й процес продукування творчого результату. Творчість - це відкриття себе, самовираження власного «Я», самореалізація. Предметом психології творчості

як науки є творча діяльність у контексті культури, тенденції формування національно-культурної еліти, творчість як форма діалогу культурних традицій.

Окремою галуззю, тісно пов'язаною із психологією творчості, є психологія мистецтва, предметом якої є властивості індивідуальності, що зумовлюють створення та сприйняття художніх цінностей, вплив цих цінностей на її життєдіяльність.

Предметом досліджень психології мистецтва є специфічні характеристики образно-емоційного ладу особистості; художнє сприймання як форма співтворчості в різні періоди розвитку індивіда; вплив мистецтва на ціннісні орієнтації та мотивацію поведінки суб'єкта, його світогляд; процес художньої творчості з погляду реалізації в ньому здібностей і характеру особистості, її інтелекту та емоцій, мотиваційних факторів, міжособистісних стосунків; переживання особистості та її стан на шляху від задумки через різні спроби й варіанти до кінцевого результату; значення інтуїції та особливих емоційних способів осягнення художником дійсності; феномени катарсису.

Диференціальна психологія - це галузь психології, що вивчає психічні відмінності між окремими індивідами та групами, зокрема їх види та прояви, кількісні характеристики, причини та наслідки. Передумовою виникнення диференціальної психології було впровадження в психологію експерименту, а також генетичних та математичних методів. Вона формувалася під безпосереднім впливом практики - педагогічної, медичної та інженерної. Початок її розроблення поклав Ф. Гальтон, який створив ряд прийомів і приладів для вивчення індивідуальних відмінностей, зокрема для їх статистичного аналізу.

Термін «диференціальна психологія» ввів німецький психолог В. Штерн у праці «Про психологію індивідуальних відмінностей» (1900). Першими відомими представниками нового напрямку були А. Біне, О. Ф. Лазурський, Дж. Кеттелл.

Психофізіологія - галузь науки, що вивчає закономірності співвідношення психічного й фізіологічного для

встановлення психофізіологічних закономірностей та механізмів життєдіяльності, розвитку, навчання та праці людини.

Основними напрямками досліджень психофізіології є:

- міжрівневі співвідношення «психічного» й «фізіологічного»; нейрофізіологічні, біофізичні, нейрональні, енергоінформаційні та інші механізми психічної активності;
- механізми становлення та розвитку психофізіологічних функцій; індивідуальні психофізіологічні механізми та особливості (генетичні, вікові, статеві тощо);
- психофізіологічні основи розвитку й удосконалення вищих психічних функцій;
- психофізіологічні взаємозв'язки у разі порушення окремих фізіологічних, психічних функцій (психосоматичні, соматопсихічні проблеми); діагностика й корекція психофізіологічного стану.

Історія психології - галузь психологічних знань, що вивчає розвиток психіки та знань про неї в історичному й логічному аспектах з акцентом на першому із них. Вона показує історичне становлення психологічних знань, відшукуючи зв'язок із духовною та матеріальною культурою народів світу, визначає пріоритетні напрями досліджень у зв'язку з «духом часу».

Серед найважливіших питань, що вивчає історія психології, можна виділити такі:

- методологія історії психології з її двома основними полюсами - сцієнтизмом та антисцієнтизмом, критеріями поділу теоретичного й емпіричного;
- історія методології, зокрема проблеми співвідношення механіцизму й холізму як протилежних підходів до розуміння та пояснення людської психіки, пізнавальних і метафізичних аспектів, аналіз гуманістичного й «знелюдненого» начал, механіцизму та операціоналізму;
- сучасний стан психологічної науки з її проблемами сучасної теорії та методології, структури знання в цілому;

- зіставлення досліджень різноманітних шкіл і напрямів - біхевіоризму, інтроспекціонізму, гуманістичної психології, феноменологічного, екзистенційного, трансперсонального напрямів, гештальтпсихології, символічного інтеракціонізму, фрейдизму;
- історія окремих розділів психологічного знання - когнітивної психології, нейропсихології, теорії діяльності, психології релігії, психології творчості, політичної психології;
- хроніка наукового життя; внесок учених у розвиток психологічної науки.

Складовою історії психології є історіографія психології - сукупність досліджень, об'єктом яких і є історія психології. Вона ставить своїм завданням дослідити минуле з метою висвітлення загальної теорії розвитку психологічних ідей, розкриття умов і причин цього розвитку, закономірностей і механізмів одержання нового знання про психічну реальність, взаємодії науки та соціальної практики.

На початку ХХ ст. німецький психолог Г. Еббінгауз почав одну зі своїх книг афоризмом: «Психологія має довге минуле й коротку історію». Це саме стосується й історії психології як напряму досліджень. Хоча біля її колиски стояв ще Арістотель, котрий написав перший огляд попередніх уявлень про душу, загострений інтерес до минулого виник лише у ХХ ст. Так, на початку століття, в період різкої критики поглядів на предмет і методи психології, що панували до цього, зароджуються психоаналіз, біхевіоризм, гештальтизм (М. Діссор, О. Клемм).

На межі 30-х років, коли розпалися головні школи попереднього періоду, роблять спроби синтезувати ідеї різних напрямів (Флюгель, Т. Хелдбреді, Ч. Спірман). У 60-70-х роках виникає нова хвиля історико-психологічних досліджень, викликана науково-технічною революцією. Вона поставила на порядок денний кількісні, якісні й структурні зміни в науковій діяльності, зокрема у сфері вивчення людини, її поведінки й особистісних властивостей (Я. Янес, Я. Силіван, І. Кантор, Д. Клейн, Р. Ландін, М. Рахлін).

У 80-90-ті роки з'являються фундаментальні праці зарубіжних і вітчизняних авторів, у яких ставлять завдання створити загальну теорію розвитку психологічних ідей, розкрити умови й причини цього розвитку (соціокультурні та особистісні), закономірності й механізми одержання нового знання про психічну реальність, взаємодію науки та соціальної практики. Серед численних досліджень необхідно виділити праці таких зарубіжних авторів, як «Історія і системи психології» Ф. Бреннана, «Історія західної психології» Д. Мюррея, «Форми психологічного знання» Дж. Ноттермана, «Історія психології» Т. Лехейя, «Історія психології» М. Г. Ярошевського. В Україні - праці академіка В. А. Роменця з історії психології Стародавнього світу й Середніх віків (1983), епохи Відродження (1988), XVII століття (1990), епохи Просвітництва (1993).

Як і будь-яка інша наука, історія психології ґрунтується на фактах, на критичному аналізі особливої емпірії у вигляді реальних подій (відкриттів, помилок, теорій), що відбувалися в конкретну епоху. Достовірне конструювання цих подій, їх опис - необхідний ґрунт історичного дослідження. Від опису картин того, чого вже немає, до пошуку механізмів, дія яких привела до результатів, записаних у пам'яті науки, - такий шлях пошуку ключових, значущих думок. Лише тоді, коли історичне дослідження виявить, як були досягнуті ці результати, завдяки чому виникло нове знання, воно набуває статусу наукового.

У сучасних умовах актуальними питаннями досліджень історії психології є такі:

- предмет і принципи історико-психологічного дослідження та його логіка;
- психологія в Україні та її зв'язок зі всесвітньою історією психології;
- проблеми періодизації, рушійних сил розвитку психологічних знань;
- зв'язок історії психології з історичною психологією та ін.

Історична психологія. Предметом історичної психології є психологічні особливості становлення пізнання,

світосприймання, особистості, засвоєння людьми звичаїв та ритуалів у різні епохи (В. Вундт); специфіка етнічних стереотипів в умовах монокультури окремих регіонів; закономірності соціогенезу вищих психічних функцій у їх загальному історичному розвитку; специфіка побудови свідомості в різних суспільно-економічних формаціях.

Питання історичного розвитку психіки переважно розглядають у зв'язку з вирішенням загальних дослідницьких завдань. Помітними в цьому напрямі стали окремі положення О. Р. Лурії (1974), Л. С. Виготського (1968), С. Л. Рубінштейна (1957), А. В. Брушлінського (1968), П. Тульвісте (1988).

Одним з актуальних завдань сьогодення є дослідження процесу міжнаціонального спілкування та відносин, що складаються в процесі такого спілкування. Етносоціологічні матеріали показують, що етнічне довкілля значною мірою визначає характер повсякденних психологічних уявлень, які є важливими механізмами регуляції поведінки особистості.

Етнопсихологія - це міждисциплінарна галузь знання, що вивчає етнічні особливості психіки людей, національний характер, закономірності формування та функції національної самосвідомості, етнічних стереотипів, механізми групової психології всередині етнічних спільнот, а також у стосунках між ними (народності, нації).

Завдання створення спеціальної дисципліни - «психології народів» - було проголошене вже в 1860 р. М. Лацарусом і Х. Штейн-талем, які визначали «народний дух» як особливе, замкнене утворення, що знаходить свій вияв у психологічній схожості індивідів, котрі належать до окремої нації, а водночас і свідомість, зміст якої може бути розкритий методом порівняльного вивчення мови, міфології, моралі й культури.

На початку ХХ ст. ці ідеї були розвинені й частково реалізовані в «психології народів» В. Вундта.

У сучасній етнопсихології виділяють декілька напрямів:

- порівняльні дослідження етнічних особливостей психофізіології, когнітивних процесів, світосприймальних настанов, ментальності;

- культурологічні дослідження, спрямовані на виявлення особливостей символічного світу та ціннісних орієнтацій народної культури, нерозривно пов'язаних із відповідними розділами етнографії, фольклористики;
- вивчення етнічної свідомості й самосвідомості, міжгрупових стосунків;
- дослідження етнічних особливостей соціалізації дітей.

У сучасних умовах особливу увагу в етнопсихології надають вивченню психологічних причин етнічних конфліктів, пошуку ефективних способів для їх вирішення, а також виявлення джерел зростання національної самосвідомості, розвитку її в різному соціальному й національному середовищі.

Психологія культури - галузь науки, що вивчає механізми процесів психічного відображення та створення людиною культурних цінностей, особливостей прояву та формування особистісних якостей людини в процесі інкультурації та має на меті розглянути культуру з позиції суб'єкта культуротворчої діяльності, його потреб, цінностей, родових відмінностей.

Предмет досліджень даної науки передбачає:

- психологію культури в структурі гуманітарних наук; різні аспекти виникнення, становлення та функціонування культури;
- взаємозв'язок процесів психічного відображення та створення культурних цінностей;
- онтопсихологічні аспекти культури; творчість та самотворчість суб'єктів як джерело культури;
- людину як суб'єкт та об'єкт інкультурації (формування психічних та особистісних якостей у процесі освоєння індивідом культурної спадщини та залежність усієї діяльності від її психічних регуляторів - потреб, цінностей, цілей, засобів реалізації);
- проблему «діалогу культур»;
- причини неадекватного відображення форм та змісту культури. Методи виявлення та корекції; психічне здоров'я та

цілісність особистості залежно від збалансованості впливу культурного середовища;

- психологічне обґрунтування необхідності вдосконалення змісту та форм масової комунікації;
- психологічні умови подолання дезінтеграції ціннісних систем особистості в період кризи певного типу культури.

Соціальна психологія - галузь психології, що вивчає закономірності поведінки та діяльності людей в умовах їх перебування в соціальних групах, а також психологічні характеристики самих цих груп. Впродовж тривалого часу соціально-психологічні погляди розроблялися в межах різних філософських вчень у психології та соціології, а також в антропології, етнографії, мовознавстві. До другої половини XIX ст. належать перші спроби створення самостійних соціально-психологічних концепцій: «психологія народів», «психологія мас» (С. Сигеле, Г. Лебон), теорія «інстинктів соціальної поведінки» (У. Мак-Даугалі). Початком існування соціальної психології як окремої дисципліни вважають 1908 р., коли з'явилася праця англійського психолога У. Мак-Даугалла й американського соціолога Е. Росса.

Структура соціальної психології охоплює такі проблеми:

- соціально-психологічні явища в макросередовищі, у великих соціальних спільнотах, закономірності поширення суспільних інтересів, настроїв, упереджень, моди, смаків, чуток;
- соціально-психологічні явища в мікросередовищі, у малих групах і в колективах (психологічна сумісність і несумісність людей у різних видах спільної діяльності, міжособистісні стосунки та груповий клімат, явища лідерства й керівництва, типи групової згуртованості);
- соціально-психологічні прояви особистості (співвідношення самооцінки й оцінки, конформність, стан фрустрації).

Спорідненою соціальній психології є **соціетальна психологія**, що вивчає групову психіку, психіку мас, психіку раціональних та ірраціональних соціумів. Предметом її досліджень стають проблеми менталітету спільнот, етнічних груп, соціально-психологічні механізми соціальної динаміки,

глибинні соціально-психологічні й духовні параметри соціуму; підсвідомі регулятивні чинники соціальної динаміки; властивості, стани, процеси соціетальної психіки.

Великого значення набуває створення соціально-психологічної служби, що могла б забезпечити вирішення прикладних проблем соціальної психології в економіці, системі виховання, сфері масової інформації, спорті, в побуті й сім'ї.

Психологія праці. Це галузь науки, що вивчає психологічні особливості трудової діяльності людини, психологічні аспекти наукової організації праці (НОП). У завдання психології праці входить дослідження професійних особливостей людини, закономірностей розвитку трудових навичок, формування конкретних форм трудової діяльності, мотивів ставлення людини до праці, з'ясування впливу на трудівника виробничої ситуації тощо.

Психологія праці має ряд розділів. Серед них особливе місце припадає інженерній психології - галузь науки, що вивчає трудову діяльність людини або групи людей у процесі взаємодії з технічними засобами.

Предметом інженерної психології є вивчення діяльності оператора в автоматизованих системах управління, розподілення й погодження функцій між людиною та машиною тощо, проблеми адаптації людини до технічних засобів діяльності, системотехнічні проблеми проектування, побудови та експлуатації систем «людина - технічні засоби - середовище»; розроблення методів оцінювання надійності та ефективності роботи спеціалістів у таких системах. Тут методичною базою досліджень є насамперед теорія функціональної системи П. К. Анохіна. Відкриті ним якісні специфічні системні процеси, ідеї «акцептора результатів дії», «ієрархії результатів» та інші дають можливість вивчити співвідношення між елементами системи соціальних, психологічних і фізіологічних параметрів у їх взаємозумовленості й неподільній цілісності.

Економічна психологія - галузь психології, що вивчає психологічні явища, пов'язані з виробничими відносинами

людей. Виникла вона на перехресті соціальної психології, психології управління, психології праці з економічною наукою.

У межах економічної психології формуються два розгалуження - виробнича економічна психологія та економічна психологія маркетингу.

Економічна психологія - це дисципліна, що досліджує економічні механізми та процеси, що зумовлюють споживання та інші види економічної поведінки. Вона характеризує переваги, вибір, рішення й фактори, що на них впливають, як і наслідки рішень і вибору відповідно до задоволення потреб. У подальшому вона аналізує впливи зовнішніх економічних феноменів на поведінку людини, самопочуття. Відповідні дослідження ґрунтуються за різними рівнями: від споживання індивіда та сім'ї до макrorівня нації.

Феномени економічної психології - когнітивні й афективні характеристики економічної поведінки, атитюди, мотивація, вплив соціуму на економічну поведінку та навпаки. Головне - ці феномени пов'язані з реаліями економічного життя: ухваленням господарських рішень, маркетингом, податковими проблемами, стратегією досягнення прибутку тощо.

Сучасна економічна свідомість характеризується парадоксальною двоїстістю, що виявляється в розриві між відображенням відносин виробництва, розподілення та споживання. Свідомість ця переважно пасивна, дискретна й донаукова. Оскільки когнітивна структура цієї свідомості ґрунтується на принципі примітивної рівності, стає зрозумілим, що вона має розвинуті несвідому й підсвідому сфери, спричинені пригніченими потягами й безперервним дисбалансом уявлень про цінності виробництва й споживання.

Серед проблем, що вимагають подальшого дослідження - питання місця особистості, людини в структурі продуктивних сил, структури економічної свідомості та проблем її формування; вивчення ставлення людини до різних форм власності; психологічні проблеми розподілення та споживання; проблеми потреб людини, їх кількісні та якісні характеристики, закономірності їх зародження, розвитку, задоволення й

відтворення; умови ефективного функціонування господарського механізму; психологічні умови ефективності планування; розроблення на основі психологічних досліджень концепцій і практичних рекомендацій, здатних вплинути на подальше підвищення ефективності економіки.

Політична психологія - галузь психологічної науки, що вивчає закономірності засвоєння норм демократичного суспільства, стимуляції активного ставлення до своїх політичних і громадянських прав, участі в розвитку культури законодавчої діяльності.

Політична психологія як наука охоплює коло проблем:

- психологічні механізми та закономірності політичної соціалізації особистості;
- політичну культуру людини й суспільства як соціально-психологічний феномен;
- особистість політичного лідера та його імідж; психологію влади; соціально-психологічні детермінанти політичної свідомості та поведінки мас та організацій (партій, рухів);
- масові психічні явища як фактор розвитку політичних процесів; етнопсихологічні чинники політичного життя суспільства; психологія політичної активності й екстремізму;
- соціально-психологічні чинники ухвалення політичних рішень;
- психологія політичного конфлікту; політико-психологічний аналіз процесів масової комунікації; психологічні закономірності політичної пропаганди та реклами;
- психологія зовнішньої політики та міжнародних відносин;
- психологічні засади моделювання та прогнозування політичних процесів; технології психологічної підготовки політиків, їх консультивання ц навчання.

Психологія релігії - галузь психологічної науки, що вивчає релігію як психологічний та соціокультурний феномен, механізми процесів творення релігійних цінностей, соціально-психологічні умови формування релігійних уявлень, світосприймання.

Основні напрями досліджень даної науки - психологічні закономірності формування релігійної свідомості; релігійність як соціально-психологічний феномен; етнопсихологічні чинники релігійної свідомості суспільства; психологія релігійної активності; масові релігійні психічні явища релігійного екстазу; особистість релігійного лідера, його вплив на свідомість членів певного релігійного осередку; психологічні засади моделювання та прогнозування релігійних процесів у суспільстві; психологічний аналіз впливу на суспільну свідомість різних релігійних напрямів та конфесій, психологічні закономірності релігійної пропаганди й реклами.

Юридична психологія - галузь психологічної науки, що вивчає психологію державно-правових явищ як цілісність, у якій органічно поєднані психологічне та юридичне й виділені юридична й психологічна підсистеми, що перебувають у русі, розвитку та нерозривному зв'язку.

Юридична психологія вивчає також закономірності особистості та її діяльності у сфері правових відносин.

Перші лабораторні дослідження в галузі юридичної психології під впливом експериментальної психології були проведені наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. Основні зусилля були спрямовані на вивчення психології слідчих показань і допиту (А. Біне, Г. Тросе, К. Марбе, В. Штерн та ін.), «діагностики причетності» до злочину (К. Юнг та ін.), судової та слідчої роботи, психологічних основ професійного відбору й навчання юристів (Г. Мюнстерберг).

Юридична психологія складається з двох частин.

У загальній частині вивчають її предмет, метод, зв'язки з іншими науками; здійснюють психологічний аналіз ситуацій правового регулювання соціальної поведінки людини, досліджують правосвідомість людини на суспільному й особистісному рівнях; розглядають психологію юридичної діяльності, зокрема психологічний профіль юриста, професіограми юридичних професій, проблеми профвідбору та профорієнтації осіб відповідно до вимог юридичної діяльності.

Окрема частина юридичної психології аналізує психологічні закономірності різних стадій провадження правосуддя; вивчає особистість злочинця, формування злочинної мотивації, соціально-психологічні особливості злочинних груп. До структури цієї частини входять:

- кримінальна психологія;
- слідча психологія, психологія потерпілого;
- виправно-трудова психологія.

Психологія управління - галузь науки, що вивчає психологічні закономірності управлінської діяльності, психологічні основи добору та навчання управлінських кадрів.

Предмет досліджень:

- психологічні аспекти змісту та структури управлінської діяльності;
- психологічні особливості управління у сфері виробництва, бізнесу, культури; психологічні особливості стилів управління; психологічні основи прийняття управлінських рішень;
- закономірності взаємодії та ділового спілкування керівника з підлеглими;
- психологічні умови попередження та вирішення конфліктів у трудовому колективі;
- формування сприятливого соціально-психологічного клімату в трудовому колективі;
- психологічні критерії та методи добору управлінських кадрів.

Психологія наукової творчості - галузь психології людської діяльності, що вивчає психологічні фактори наукової діяльності з метою підвищення її ефективності.

Предмет досліджень:

- зв'язок психології науки з наукознавством (логікою науки, її історією, соціологією, організацією, етикою);
- психологічні механізми виробництва наукових знань в умовах індивідуальної та колективної діяльності; психологічна підготовка наукових кадрів; діагностика формування відповідних особистісних якостей та установок; вікова динаміка наукової творчості;

- психологічні аспекти наукових комунікацій, сприйняття та оцінювання нових ідей; діяльність, спілкування та міжособистісні стосунки вчених в організаціях і колективах різного типу, що мають як формальний (юридично узаконений), так і неформальний (наукова школа, «невидимий коледж») статус.

3. Дослідницька діяльність психолога

Нижче ми опишемо найбільш поширені уявлення про роботу психолога-дослідника. Багато в чому вони орієнтовані на ті уявлення про науку та її методи, що формувалися в руслі природничої традиції. Як уже було зазначено, психологічне дослідження передбачає: 1) формулювання проблеми; 2) висування гіпотези; 3) здійснення перевірки гіпотези; 4) інтерпретацію результатів перевірки. Проблема — це питання, на яке потрібно знайти відповідь про причини тих чи інших подій або про ті фактори, що визначають існування або специфіку тих чи інших явищ. У багатьох випадках проблема співвідноситься з причинно-наслідковими залежностями, або зі зв'язками іншого роду. Можлива й інша її постановка; вона може бути пов'язана не з відносинами, а із самим фактом існування будь-якого об'єкта чи його особливостей. Зазвичай, проблема є наслідком практики (зокрема практики теоретичних міркувань) у зв'язку з необхідністю розв'язати конкретну прикладну задачу або через неможливість теоретичного просування в тій чи іншій сфері, оскільки з'явилися факти, незрозумілі або сумнівні з погляду тієї чи іншої теорії. Багато проблем так і не «знаходять остаточного вирішення й залишаються в науці як «вічно актуальні» або їх оголошують псевдопроблемами. Можна говорити про проблеми різних рівнів: вони можуть співвідноситися з основними положеннями теорії, з приватними її аспектами та з прикладними завданнями. Далі дослідники визначають найбільш імовірну з погляду теорії, якої вони додержуються, відповідь на поставлене запитання й надалі перевіряють правильність свого припущення. Таку можливу відповідь на поставлене питання (проблему)

називають гіпотезою. Вона також може формулюватися на різних рівнях узагальнення, однак для того щоб дослідження виявилось можливим, гіпотезу потрібно формулювати конкретно, у співвіднесенні з конкретними життєвими явищами. Основною вимогою до гіпотези є вимога про можливість її перевірки. Цілком імовірно, що в дослідника виникає кілька рівно можливих гіпотез; тоді їх перевіряють послідовно. Після того, як гіпотезу сформульовано, дослідник переходить до її перевірки на емпіричному, тобто дослідному, матеріалі. У цій роботі також можна виділити кілька етапів.

По-перше, необхідно визначити загальну «стратегію та тактику» дослідження, ті загальні принципи, на яких воно буде ґрунтуватися (використовують організаційні методи).

По-друге, провести власне дослідження. Використовують емпіричні методи.

По-третє, одержані дані обробляють за допомогою методів кількісного та якісного аналізу. Завершує дослідницький цикл інтерпретація, тобто співвіднесення одержаних результатів із гіпотезою та висновки про її достовірність із подальшим співвіднесенням із теорією, в межах якої гіпотезу створено, і (за необхідності) переглядом певних положень, що породить нові проблеми, гіпотези і та ін. до нескінченності, як нескінченним є й саме пізнання.

4. Прикладна психологія

Прикладна психологія – загальна назва ряду галузей сучасної психології, що займаються застосуванням психологічних знань (принципів, методів) у різних видах людської діяльності. Термін виник наприкінці ХІХ ст., коли психологія перестала бути лише умоглядною наукою. Засновником прикладної психології вважають Г. Мюнстерберга, також значний внесок в її розвиток зробили М. О. Бернштейн, О. Р. Лурія, Г. С. Костюк та ін. Підрозділи прикладної психології мають назви відповідно до сфер застосування психологічного знання, якими є медицина, правосуддя, освіта, спорт тощо. Зазвичай, роль психології в цих сферах – це:

вивчення та врахування індивідуальних якостей людини, як морально-психологічних (світоглядні установки, спосіб життя) так і психофізіологічних (швидкість реакції, витривалість, здатність до навчання); врахування соціально-психологічних ефектів (колективна взаємодія, громадська думка, емоційне зараження, конфлікти); врахування «людського фактору» в роботі систем людина-техніка (заходи безпеки на виробництві, використання кодів, щоб відрізнити живого користувача від бота). Методи, якими користується прикладна психологія, можуть бути загальними (тестування) або специфічними (метод вільних асоціацій у клінічній психології та психотерапії). Деякі приклади, у яких психологія доводить свою практичну користь: загально-методологічні поради побудови практик та процесів (організація виробництва, навчання або тренувального процесу); підбір кадрів (для спорту, суду присяжних, у бізнесі); психологічна експертиза в правосудді тощо.

5. Практична психологія та її напрямки

В останні два десятиріччя з'явилася нова галузь професійної діяльності – практична психологія, а відповідно й нова професія – практикуючий (практичний) психолог. Практична психологія як сфера діяльності передбачає, з одного боку, вивчення індивідуальності людини чи психологічних особливостей групи людей у конкретних обставинах їхнього життя та обґрунтування впливів на них із метою збереження психічного здоров'я та вияву їх можливостей (науковий аспект), з іншого, надання безпосередньої допомоги конкретній людині чи групі людей у вирішенні їх психологічних проблем (практичний аспект). Практикуючий психолог, психолог-практик, практичний психолог – ці три терміни часто використовують як синоніми. Вони означають фахівця, який працює у сфері практичної психології та вирішує психологічні практичні завдання. У певному контексті вживання кожного з цих термінів набуває специфічного значення, що відображає дещо різний смисл кожного з них. Так, словосполучення «практикуючий психолог» часто означає спеціаліста, який

працює і як дослідник, і як практик, тобто спеціаліст, який разом із науковою чи викладацькою роботою ще й практикує. Найчастіше саме цей термін вживають тоді, коли намагаються підкреслити суть діяльності психолога, який працює у сфері практичної психології – вивчення конкретної людини й надання їй психологічної допомоги. Термін «психолог-практик» зазвичай вживають тоді, коли йдеться про спеціаліста, який працює виключно у сфері практики. Саме він є адресатом практичної психології як науки, хоча його роль у творенні цієї науки вельми активна. Переважно в такому самому значенні використовують термін «практичний психолог», хоча у зв'язку з його лінгвістичною двозначністю деякі психологи уникають цього словосполучення (З. Кісарчук). Основними функціями практичної психології є аналіз і прогнозування поведінки й діяльності людини, активний соціальний та психологічний вплив, консультативно-методична, просвітницька, профілактична, реабілітаційна, дорадча та психогігієнічна функції тощо. Основними видами діяльності практичного психолога є: просвітницька та психопрофілактична робота, психологічне консультування, психодіагностика та психокорекція.

У структурі практичної психології виділяють такі напрями:

- психологічна служба сім'ї та соціального захисту населення;
- психологічна служба системи освіти;
- психологічна служба системи охорони здоров'я;
- практична психологія політичної діяльності, управління й масових комунікацій;
- практична юридична психологія;
- практична психологія й соціологія економіки та бізнесу;
- практична психологія праці та профорієнтації;
- соціально-психологічна служба армії;
- психологічна служба ДСНС та багато інших.

Перевірте свої знання

1. Назвіть напрями діяльності сучасного психолога.

2. Охарактеризуйте дослідницьку діяльність психолога.
3. Проаналізуйте поняття наукової проблеми, гіпотези, емпіричної перевірки та інтерпретації.
4. Опишіть прикладну психологію як напрямок діяльності психолога.
5. Охарактеризуйте роль психології різних сферах практичної діяльності.
6. Назвіть основні види діяльності практичного психолога.
7. Опишіть напрями практичної психології

Тема 2.

Особливості служб психологічного забезпечення професійної діяльності.

1. Витоки та передумови створення служб психологічного забезпечення.
2. Особливості служб психологічного забезпечення професійної діяльності.
3. Психологічна служба в системі освіти.
4. Психологічна служба охорони здоров'я.
5. Психологічна служба в центрах соціально-психологічної допомоги.
6. Психологічна служба в силових структурах.
7. Організація психологічних служб у спортивних установах.
8. Психологічна служба в організаціях.

Список літератури

1. Основи практичної психології : підручник для ЗВО / В. Панок, А. Г. Обухівська. К.: - 2016. –
2. Носенко В.М. Вступ до спеціальності «Психологія»: Навчальний посібник. / В.М. Носенко. – Х.: НУЦЗУ, 2011. – С. 14-19, 29-39.
3. Основи практичної психології / В. Панок та ін.: підручник. Київ : «Либідь», 2001. 536 с.

Психологічне забезпечення професійної діяльності

Психологічне забезпечення – це комплекс заходів і засобів впливу на психіку особи та створення сприятливих соціальних умов із метою формування, підтримки та відновлення оптимальної працездатності фахівця в повсякденних та екстремальних умовах. Метою комплексного психологічного забезпечення професійної діяльності є підтримка, збереження й відновлення функціонального стану фахівця, працездатності, психічного та фізичного здоров'я спеціалістів. Психологічне забезпечення професійної діяльності містить три аспекти – теоретичний, методичний та практичний.

Об'єкт – процес психологічного забезпечення професійної діяльності спеціалістів різних галузей у звичайних, особливих та екстремальних умовах.

Предмет – психологічні особливості професійної діяльності та підготовки фахівців, збереження, підтримки, відновлення функціональних станів і працездатності у звичайних, особливих та екстремальних умовах.

Загальні завдання психологічного забезпечення професійної діяльності.

1. Вивчення специфіки умов професійної діяльності, впливу умов праці на психічний стан та працездатність фахівців;

2. Психологічна діагностика функціональних станів працездатності фахівців на всіх етапах професійної діяльності.

3. Обґрунтування, розроблення та вибір адекватних та ефективних засобів підтримки, збереження й відновлення функціональних станів, психічних функцій і працездатності фахівців у різних галузях діяльності.

4. Визначення методів та критеріїв оцінювання динаміки функціональних станів, психічних функцій та працездатності фахівців.

5. Визначення психологічних особливостей надійності й безпечної діяльності спеціалістів.

6. Забезпечення ефективної та безпечної діяльності.

7. Подовження професійного довголіття, фізичного та психічного здоров'я.

Засоби та заходи психологічного забезпечення професійної діяльності можуть застосовуватися ще до безпосередньої зустрічі фахівця з технікою – професійна орієнтація та професійний відбір, психологічна підготовка, конструювання робочого місця та прогнозування факторів, що певним чином впливатимуть на рівень працездатності, створення оптимальних умов для життєдіяльності.

Функції психологічного забезпечення професійної діяльності.

1. Гностична функція – спрямована на інформаційне забезпечення діяльності методом збирання, оброблення, аналізу та інтерпретації психологічно значущих відомостей внутрішнього й зовнішнього характеру.

2. Методична функція – забезпечує якісне виконання завдань, що стоять перед працівниками, за допомогою вживання в професійній діяльності психологічно обґрунтованих форм і методів роботи, методик, техніки, прийомів і технологій.

3. Навчально-розвивальна – функція пов'язана з підготовкою суб'єкта професійної діяльності.

4. Корекційно-профілактична функція – забезпечує високу ефективність діяльності працівників методом нівеляції психологічних проблем, що виникають у ході її реалізації.

5. Дослідницько-прогностична функція – виконує завдання концептуального забезпечення діяльності організацій, підприємств.

6. Організаційно-управлінська функція – має допоміжний характер стосовно основної діяльності працівників, що знаходить віддзеркалення в створенні психологічно комфортних умов професійної діяльності, сприяє ухваленню психологічно обґрунтованих управлінських рішень щодо різних аспектів удосконалення діяльності.

Системна робота зі створення психологічної служби в освітній галузі України розпочалася з 1991 р., коли в Інституті психології ім. Г. С. Костюка АПН України був створений новий підрозділ – Центр психологічної служби в системі народної освіти.

3. Психологічна служба в системі освіти

У 1993 р. було розроблене та ухвалене перше положення про психологічну службу системи освіти. 7 липня 1998 р. спільним наказом Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук України було створено Український науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи як головну організацію психологічної служби, що здійснює методичне керівництво усією психологічною службою системи освіти.

23 квітня 2004 р. вперше в історії Української держави Колегія Міністерства освіти і науки України розглянула питання про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти. Було схвалено «Стратегію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 р.».

Відтоді 23 квітня вважають Днем практичного психолога.

У 2009 р. було схвалено нову редакцію Положення про психологічну службу системи освіти України.

Психологічна служба в системі освіти є складовою державної системи охорони психологічного здоров'я громадян України й діє з метою виявлення та створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості.

Психологічна служба забезпечує своєчасне й систематичне вивчення психічного розвитку особистості, мотивів її поведінки та діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, статевих, інших індивідуальних особливостей, створення умов для самовиховання й саморозвитку, сприяє виконанню виховних та освітніх завдань навчально-виховних закладів.

Діяльність психологічної служби в системі освіти забезпечують фахівці-психологи, що мають відповідну вищу освіту.

За своїм статусом працівники психологічної служби належать до педагогічних працівників і згідно з чинним законодавством користуються всіма правами й гарантіями, передбаченими для них.

4. Психологічна служба охорони здоров'я

У практичній охороні здоров'я нашої країни найбільша кількість медичних психологів працюють у психіатрії та споріднених із нею сферах медицини таких, як наркологія, психотерапія, сексологія. Залежно від розмірів лікувально-профілактичного закладу та вирішуваних ними завдань медичні психологи можуть працювати в структурі спеціалізованих відділень медичної психології, а також у структурі спеціалізованих кабінетів медичної психології або самостійно в структурі різних відділень. Аналогічна модель може бути використана також у лікувально-профілактичних установах іншого профілю.

5. Психологічна служба в центрах соціально-психологічної допомоги

Однією зі сфер суспільного життя, де відчувається потреба у кваліфікованій психологічній допомозі, є система соціальних служб для молоді. Тут функціонують центри соціально-психологічної допомоги та консультативні кабінети. Основні проблеми, над якими працюють фахівці цієї сфери: профілактика схильності до правопорушень, наркоманії, алкоголізму серед неповнолітніх, безробіття, проблеми молоді сім'ї, проблеми соціального захисту й надання психологічних послуг незахищеним категоріям громадян. Іноді виникає необхідність в організації груп психотерапії або психокорекції та проведенні спеціальної роботи з молодими людьми, що мають подібні життєві проблеми. Тож психологи, котрі працюють у цій службі, іноді практикують як консультанти або керівники тренінгових груп.

6. Психологічна служба в силових структурах

Природно, що прикладна психологія в органах внутрішніх справ була створена на певному ґрунті. Ним для служби психологічного забезпечення органів внутрішніх справ стали фундаментальні здобутки сучасної юридичної психології в сукупності з позитивним досвідом розвитку прикладної психології в інших силових структурах.

Штатні посади психологів органів внутрішніх справ станом на 1990 рік існували лише в системі виконання покарань. Навіть існувало Положення про психологічну службу в органах виконання покарань.

На психологів, зокрема, покладалося вирішення соціальних завдань та створення програм ресоціалізації та адаптації для наглядових органів.

7. Організація психологічних служб у спортивних установах

Сьогодні в сучасному українському суспільстві існує необхідність у висококваліфікованих спеціалістах для галузі фізичного виховання, фізичної культури та спорту, які б сприяли вирішенню поставлених перед цією галуззю завдань. Частково вимогу може задовольнити спортивний психолог, який психологічними засобами буде всебічно сприяти реалізації завдань цієї галузі.

Створення системи психологічних програм, які б забезпечували вирішення завдань, що постійно виникають перед тренером і спортсменами під час підготовки та виступу на змаганнях: виведення команди, спортсмена на рівень психологічної стабільності або на пік спортивної форми; формування психічної надійності спортсмена в екстремальних ситуаціях; керуваннями психічними станами спортсменів під час підготовки та участі у відповідальних змаганнях; формування психологічної готовності тренера до управління командою та спортсменами в екстремальних умовах змагальної діяльності, а також технології запровадження їх у тренувально-змагальний процес. Підбір методів психорегуляції спортсменів у метод психо-формування тренування, який би забезпечував залучення до процесу регуляції діяльності та поведінки спортсменів механізмів психологічного рівня – системи мотиваційних, емоційних та цільових настанов. У цьому методі повинні органічно поєднуватися елементи самоаналізу. Виявлення резервів, а також слабких місць в оточенні підопічних спортсменів, серед професійних помічників

(тренерів, лікарів, масажистів) і в його особистій групі психологічної підтримки (сім'я, друзі тощо) з метою оптимізації впливу на спортсменів для досягнення ним найвищих спортивних результатів.

Тема 3.

Документи, що регламентують роботу практичного психолога

1. Нормативна база, що регламентує діяльність психологічної служби.
2. Документи, що регламентують роботу практичного психолога.
3. Психологічне забезпечення сучасного фахівця.
4. Список психологічних методик для роботи практичного психолога

1. Нормативна база, що регламентує діяльність психологічної служби

Нормативно-правові документи, що регламентують діяльність психологічної служби в системі освіти (їх наявність є обов'язковою в кабінеті практичного психолога):

1. Етичний кодекс практичного психолога.
2. Декларація прав людини.
3. Конвенція про права дитини

Інші регламентуючі документи:

1. Посадова інструкція практичного психолога закладу.
2. Паспорт психологічного кабінету закладу.
3. Наказ про призначення завідуючого психологічним кабінетом.
4. Графік роботи, затверджений керівником закладу.
5. Циклограма, затверджена керівником закладу.

2. Документація:

1. Нормативно - правова:

- > Закони України
- > постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України
- > накази
- > розпорядження

> положення Міністерства освіти і науки України, Департаменту (відділу) освіти і науки місцевих державних адміністрацій щодо діяльності психологічної служби системи освіти України

> Етичний кодекс психолога

> Положення про психологічну службу в системі освіти України

> Типове положення про атестацію педагогічних працівників України.

Накази Міністерства освіти і науки України:

1. Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України (наказ від 03.05.1999 р. № 127).

2. Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України (наказ від 07.06.2001 р. № 439).

3. Про затвердження Типового положення про центри практичної психології і соціальної роботи (наказ від 15.08.2000 р. № 386).

4. Про внесення змін і доповнень до нормативів чисельності практичних психологів та соціальних педагогів навчальних закладів (лист від 15.06.2004 р. № 1/9-324).

5. Про планування діяльності, ведення документації і звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти України (лист від 27.08.2000 р. № 1/9-352).

6. Про атестацію практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів та центрів практичної психології і соціальної роботи (лист від 13.12.2001 р. № 1/9-439).

7. Про затвердження Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів (наказ від 19.10.2001 р. № 691).

8. Про затвердження Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України (наказ від 20.04.2001 р. № 330).

9. Про виконання рішення колегії Міністерства освіти і науки України з питання «Про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти України» (наказ від 12.05.2004 р. № 386).

10. Про освітній та кваліфікаційний рівень практичних психологів і соціальних педагогів навчальних закладів (лист від 08.12.2005 р. № 1/9-701).

11. Наказ МОН України № 844 від 25.12.2006 «Про вжиття додаткових заходів щодо профілактики та запобігання жорстокому поводженню з дітьми».

Листи Міністерства освіти і науки України:

1. Лист МОН України № 1/9-667 від 23.08.06 «Про вжиття вичерпних заходів, спрямованих на дотримання законодавства щодо захисту прав неповнолітніх».

2. Лист МОН України № 1/9-448 від 27.07.07 «Про проведення психологічних та соціологічних досліджень серед учасників навчально-виховного процесу».

3. Лист МОН України № 1/9-479 від 15.08.07 «Про нормативи чисельності практичних психологів та соціальних педагогів навчальних закладів».

4. Про планування діяльності, ведення документації і звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти України (від 27.08.2000 за №1/9-352).

5. Про освітній та кваліфікаційний рівень практичних психологів і соціальних педагогів навчальних закладів (від 08.12.05 за №1/9-701).

Збірники нормативно-правових документів:

1. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України / Упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко. — К.: Ніка-Центр, 2004. — 340 с.

2. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / Упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко, А. Г. Обухівська. — К.: Ніка-Центр, 2005. — 436 с.

3. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України: 2005/06

навчальний рік /Упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко, А. Г. Обухівська. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 224 с.

4. Збірник нормативних документів з безпеки життєдіяльності. — К.: Основа, 2007.

5. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПКсистеми освіти України /Упоряд. В. Г. Панок, І.І. Цушко, А. Г. Обухівська. — К.: Шкільний світ, 2008. — 256 с.

Закони України:

1. Закон України «Про освіту» (від 23.05.1991 р. № 1060-ХП).

2. Закон України «Про професійно-технічну освіту» (від 10.02.1998 р. № 103/98-ВР).

3. Закон України «Про загальну середню освіту» (від 13.05.1999 р. № 651-ХІV).

4. Закон України «Про позашкільну освіту (від 22.06.2000 р. № 1841-ІІІ).

5. Конституція України.

2. Навчально-методична:

- > підручники
- > навчально-методичні посібники
- > збірники методичних рекомендацій
- > навчальні програми (плани)
- > фахові періодичні видання

3. Довідково-інформаційна:

- > матеріали науково-практичних конференцій
- > семінарів
- > нарад
- > тематичні проекти (буклети)
- > доповіді
- > виступи на педрадах
- > навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками.

4. Обліково-статистична:

- > плани роботи практичного психолога (соціального педагога) на рік (місяць)
- > форми статистичної звітності встановленого зразка.

5. Матеріали для службового використання:

- > індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування
- > журнали індивідуальних консультацій
- > протоколи корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи
- > матеріали психолого-педагогічних консилиумів
- > тексти (ключі) тестових методик
- > опитувальники
- > анкети
- > бланки відповідей.

6. Інформація:

- > список телефонів (адреси) місцевих спеціалізованих центрів, служб, консультацій медико-психологічного профілю;
- > телефони (адреси) міського, обласного центрів практичної психології, методистів-психологів.

Розглянемо законодавчі акти України, що стосуються діяльності окремих складових Національної системи соціально-психологічної служби України.

Найбільш розробленим сектором системи соціально-психологічної служби є психологічна служба в галузі освіти. Її діяльність регламентується, насамперед, законами «**Про освіту**» (травень 1991 року) та «Про загальну середню освіту України» (травень 1999 р.).

Першим законом встановлено основні принципи освіти. Реалізація цих принципів (особливо гуманізму та демократизму, пріоритетності загальнолюдських цінностей над політичними та класовими; гнучкості і прогностичності; єдності і наступності;

безперервності і різноманітності) вимагає обов'язкової участі психологів, і не випадково в статті 8 окремо сказано про шкільну психологічну службу:

«У системі освіти діє державна психологічна служба. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників.»

Законом «Про загальну середню освіту України» визначено мету діяльності школи:

«Формування і розвиток соціально активної і гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукового знання про природу, людину, суспільство, почуттям національної самосвідомості, готової до професійного самовизначення.»

Як бачимо, принцип гуманізму проголошено найважливішим. Людині як вищій цінності суспільства надаються сприятливі умови для всебічного розкриття її здібностей, таланту, розвитку особистості.

Концепцією середньої загальноосвітньої школи України визначено мету діяльності практичного психолога:

- організація навчально-виховного процесу на основі максимального врахування та розвитку індивідуальних здібностей, нахилів, обдарованості дітей;
- орієнтація виховної діяльності школи на розвиток сутнісних сил особистості, здібностей, талантів, рис, якостей, відносин.

Як система заходів на виконання Закону «Про освіту» Міністерством освіти було заплановано формування цільової комплексної програми з практичної психології, створення Всеукраїнського та обласних постійно діючих міжвідомчих медико-психолого-педагогічних консультацій, створення науково-методичного центру допомоги дітям і підліткам з відхиленнями у психічному розвитку та поведінці.

З першого вересня 1993 року діяло «Положення про психологічну службу в системі освіти України», яке згодом було доповнено і змінено. Остаточний варіант»Положення про

психологічну службу системи освіти України», який відмінив дію положень 1991, 1993 років, затверджено Наказом Міністра освіти України № 127 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30.12.1999 року за №922/4215.

Положення «Про психологічну службу системи освіти України» має 5 розділів та один додаток. Дамо коротку характеристику змісту розділів.

I. Розділ «Загальні положення» складається з семи пунктів, у яких психологічна служба визначається як складова частина державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України, йдеться про правову основу діяльності психологічної служби системи освіти, яка включає Конституцію України, Декларацію прав людини, Конвенцію про права дитини, закон України «Про освіту»; визначається статус працівників психологічної служби системи освіти, можливість співробітництва з різними структурами; порядок введення посад практичних психологів.

У Розділі II. «Основні завдання» розкриваються основні завдання психологічної служби в системі освіти (сприяння особистісному та інтелектуальному розвитку дітей на кожному віковому етапі, створення умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку; забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення; профілактики і корекції відхилень в інтелектуальному і особистісному розвитку дитини); визначаються основні види діяльності (діагностика, корекція, реабілітація, профілактика, прогностика) та рівні функціонування психологічної служби (науковий, прикладний, практичний); визначаються основні напрямки діяльності психологічної служби системи освіти (консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу; просвітницько-пропагандистська робота; превентивне виховання).

У Розділі III. «Структура та управління психологічною службою» визначено структуру психологічної служби системи освіти (Український науково-методичний центр практичної

психології та соціальної роботи; обласні, районні (міські) центри практичної психології; практичні психологи); підпорядкування, завдання та функції кожної з ланок психологічної служби, порядок атестації практичних психологів тощо.

Розділ ІУ.»Зміст діяльності»розкриває повноваження кожної зі структурних ланок системи психологічної служби в освіті; обов'язки та права практичного психолога; тривалість робочого тижня та види роботи, передбачені в межах цього часу.

У «Фінансування діяльності» - визначено порядок фінансування різних ланок структури психологічної служби в системі освіти, порядок оплати праці практичних психологів.

Додаток до пункту 1.7.встановлює нормативи чисельності практичних психологів дошкільних навчальних закладів; працівників центрів практичної психології, практичних психологів професійно-технічних училищ, загальноосвітніх шкіл І-ІІІ ступенів .

2. Перелік документів, наказів, листів, які необхідно знати та використовувати в своїй роботі практичному психологу.

1. **Європейська соціальна хартія** від 18 жовтня 1961 року. Прийнята Радою Європи в Турині. Вступила в силу 26 лютого 1965 року. Члени Ради Європи домовились забезпечити своїм народам громадянські та політичні права і свободи, вказані в цих документах, враховуючи, що здійснення соціальних прав повинно забезпечуватись без дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних поглядів, національної приналежності або соціального походження, твердо вирішивши спільно докладати будь-які зусилля для підвищення рівня життя та забезпечення соціального благополуччя як міського, так і сільського населення з допомогою відповідних дій.

2. **Декларація прав дитини** від 20 листопада 1959 р. Проголошена з метою забезпечити дітям щасливе дитинство і користування, на їхнє власне благо і на благо суспільства, правами і свободами, які тут передбачені, і закликає батьків,

чоловіків та жінок, як окремих осіб, а також добровільні організації, місцеву владу і національні уряди до того, щоб вони визнали і намагались дотримуватись цих прав шляхом законодавчих та інших заходів, поступово впроваджуваних відповідно до принципів, зазначених у декларації.

3. Конвенція про права дитини від 02.09.1990 р. Конвенція - це не стільки перелік прав дитини, скільки перелік обов'язків, які держави готові визнати щодо дитини. Ці обов'язки можуть бути прямими, наприклад, надання можливості для освіти чи забезпечення належного виконання правосуддя щодо неповнолітніх, або опосередкованими: надання можливості батькам, іншим членам сім'ї чи опікунам відігравати свої основні ролі та виконувати обов'язки вихователів та захисників.

4. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року. Цей закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

5. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-ХІІ. (Витяг) Статті 21, 22 цього документа регламентують діяльність практичного психолога закладів освіти та виховання й визначають статус цих фахівців.

6. Етичний кодекс. Етичний кодекс соціальних працівників України - це регулюючий документ, який спрямовує соціальних працівників здійснювати соціальну роботу в багатьох функціональних сферах з метою задоволення людських потреб і розвитку потенціалу та можливостей особистості.

7. Положення про психологічну службу системи освіти України Положенням визначені основні завдання психологічної служби, зміст діяльності, тривалість робочого тижня практичних психологів та соціальних педагогів, структура та управління службою. Документ містить додатки про нормативи чисельності практичних психологів та соціальних педагогів у навчальних закладах.

8. Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів від 19.10.2001 р. Ефективність і результативність психологічної допомоги в закладах освіти, а також повне дотримання Етичного кодексу можливе за умови наявності спеціально обладнаного кабінету. Наказ регламентує умови роботи фахівця в окремому кабінеті, вимоги до його оформлення, матеріально-технічне оснащення, умови утримання документації. Даний документ спрямований на координування і вдосконалення діяльності центрів практичної психології та соціальної роботи, практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти. В додатках містяться зразки форми планування, обліку і звітності роботи працівників психологічних служб.

9. Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах МОНУ. Документ інформує про порядок проведення експертизи соціальнопсихологічного інструментарію практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти.

10. Лист Міністерства освіти і науки України від 27.07.2007р. № 1/9-488 «Про недопущення проведення тренінгів, обстежень та опитувань усіх учасників навчально-виховного процесу представниками сторонніх організацій без попередньої експертизи згідно з Положенням про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України».

Етичний кодекс практичного психолога

Значні вимоги ставляться до моральної сфери особистості психолога. Систему моральних норм його діяльності регламентує Етичний кодекс психолога.

Етичний кодекс - це збірник моральних правил поведінки, на базі яких будується діяльність і взаємини людей в тій чи іншій сфері діяльності та спілкування.

Етичний кодекс ґрунтується на нормах моралі, а не права. Його порушник не притягується до юридичної відповідальності,

але дотримання етичного кодексу є ознакою професіоналізму. Недотримання - викликає осуд колег, аж до дискваліфікації.

Джерелами норм етичного кодексу є: філософія, релігія, культура, звичаї, традиції, ідеологія, політика, як сфери або атрибути людської діяльності, що задають базові принципи моралі для створення і функціонування етичного кодексу.

Етичний кодекс психолога було прийнято 20 грудня 1990 року на першому Установчому з'їзді Товариства психологів.

Прийнятий кодекс є сукупністю етичних норм та правил поведінки, які склалися в психологічному співтоваристві, регулюють його діяльність і сприяють більш ефективному та успішному здійсненню психологами своєї професійної діяльності.

Етичний кодекс складається з 7 розділів:

1. Відповідальність.
2. Компетентність.
3. Захист інтересів клієнта.
4. Конфіденційність.
5. Етичні правила психологічних досліджень.
6. Кваліфікована пропаганда психології.
7. Професійна кооперація.

При Товаристві психологів України створена Комісія з етики, яка стежить за додержанням Етичного кодексу та здійснює роботу, спрямовану на правильне його тлумачення.

3. Психологічне забезпечення сучасного фахівця

Вимоги до кабінету Психологічної служби

Кабінет Психологічної служби повинен мати два приміщення: **робочий** кабінет практичного психолога та **навчальний** психологічний кабінет.

Робочий кабінет практичного психолога призначений для проведення індивідуальної психодіагностичної, корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи; індивідуальної консультативної роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками, а також для підготовки до занять,

тренінгів, виступів; обробки результатів психологічних обстежень та оформлення висновків і рекомендацій.

Робочий кабінет розташовується у зручному для відвідувачів місці. На вхідних дверях закріплюється табличка «Практичний психолог», на видному місці - графік роботи, затверджений керівником навчального закладу.

Під робочий кабінет відводиться кімната площею не менше 12 кв. м.

Навчальний психологічний кабінет призначений для проведення занять з дітьми, учнями, співробітниками (навчальні курси, факультативні заняття, психологічні гуртки, практикуми, тренінги); групової діагностичної, розвивальної та психокорекційної роботи з учасниками процесу, психологічної просвіти працівників, батьків; систематичного підвищення рівня психологічної культури всіх учасників закладу чи організації.

Навчальний психологічний кабінет розташовується поруч з робочим кабінетом практичного психолога. На вхідних дверях закріплюється табличка з назвою: «Навчальний психологічний кабінет».

Оформлення психологічного кабінету повинно відповідати рекомендованим санітарно-гігієнічним, технічним нормам (освітленості, температури, вологості, швидкості руху повітря) та естетичним вимогам.

Психологічний кабінет розташовується в приміщеннях з достатнім природним та штучним освітленням, звуковою ізоляцією, необхідною кількістю розеток. Кімнати повинні забезпечувати психотерапевтичний ефект. Підвищенню комфортності сприяють кімнатні рослини, акваріуми, зображення природи тощо.

Для кращого розсіювання та відбиття світла рекомендується стелю фарбувати у білий колір.

Якщо вікна у приміщенні виходять на сонячний бік, то стіни краще оформляти у прохолодні тони: блакитний, зеленуватий, салатний. Для приміщень з вікнами, орієнтованими на північ, північний захід, північний схід більше підходять кольори теплої гами: жовтуватий, світло-рожевий, пісковий.

Підлога, незалежно від матеріалу, з якого вона зроблена, повинна мати темніший колір, ніж стіни.

Приміщення слід оформляти з урахуванням вимог сучасного дизайну. При оформленні психологічного кабінету рекомендується створення кольоро-світлової композиції з урахуванням психофізіологічного ефекту кольорів.

Робочий кабінет практичного психолога рекомендується укомплектувати:

- меблями: письмовий та журнальний стіл, стільці, 2-3 крісла, шафи секційні для зберігання книг, навчально-методичних матеріалів, довідково-інформаційної документації, архіву тощо;

- сейфом для зберігання обліково-статистичної документації та документації для службового використання, аудіо-відео касет, дискет тощо;

- килимами для підлоги та пилососом для їх чищення;

- оргтехнікою: комп'ютером, принтером, ліцензованим програмним забезпеченням, сканером, ксероксом, телевізором, диктофоном, аудіовідеотехнікою з достатньою кількістю касет, діагностичними засобами, проекційною апаратурою та пристроями для її використання (екран, зашторювання, пульт дистанційного управління та ін.), кольорово-освітлювальною системою, освіжувачем та іонізатором повітря, засобами зв'язку тощо;

- канцелярськими приладдями: папером (білим та кольоровим) форматом А4, блокнотом А3, фліп-чартом, маркерами, фломастерами, матеріалами для творчих занять (клей, пластилін, фарби, іграшки, ляльки та ін.) тощо.

Навчальний психологічний кабінет багатопрофільного використання може обладнуватись і іншим устаткуванням, виходячи із специфіки діяльності та функціонального призначення.

Стандартне приміщення пропонується розділити на 6 зон, що відповідає функціям кабінету.

1. Хол.

2. Зона очікування прийому.
3. Зона первинного прийому й бесіди із клієнтом.
4. Зона консультативної роботи.
5. Зона ігрової терапії.
6. Зона релаксації й зняття психоемоційної напруги.

Кожна із зон має своє колірне оформлення.

Залежно від психологічних завдань простір кабінету можна перетворювати в нові форми, змінюючи його по висоті, обсягу, колірному, світловому й звуковому оформленню.

Обсяг приміщення може зменшуватися до камерного (наприклад, для бесід, консультацій, індивідуального психологічного розвантаження) і збільшуватися при проведенні ігрової терапії, занять із психокорекції й т.д. Ці зміни досягаються за рахунок використання рухливих перегородок, декоративних штор, підвісної стелі й розміщення меблів.

4. Список психологічних методик для роботи практичного психолога

Діагностичний мінімум — це комплекс методик, за допомогою яких вивчають питання, актуальні для певного вікового періоду.

До них належать:

- ✓ порушення мовлення
- ✓ нижчий за вікові норми рівень уваги
- ✓ проблеми під час спілкування
- ✓ ознаки сенсорної чи емоційної депривації
- ✓ знижений впродовж тривалого часу настрій
- ✓ ті специфічні особливості пізнавальної, емоційно-вольової та особистісної сфер всіх дітей вікової групи, знання яких необхідні для забезпечення успішного психолого-педагогічного супроводу.

До них належать:

- розумова працездатність
- темп розумової діяльності
- особливості формування образу світу та себе.

Діагностичний мінімум є скринінговим дослідженням (від англ. screening — сортування, просіювання). У медицині так

називають проведення діагностичних заходів з метою виявлення груп ризику щодо ймовірного розвитку патології. Скринінгове дослідження в психології має таке саме спрямування й ґрунтується на твердженні, що раннє виявлення проблем розвитку за своєчасного сприяння може мінімізувати їх наслідки і в такий спосіб запобігти серйозним психічним і психологічним ускладненням розвитку дитини.

Водночас **діагностичний мінімум** — це лонгітюдне дослідження, адже його проведення дає змогу відстежувати динаміку розвитку й стан дітей за певними фіксованими характеристиками статусу впродовж усього періоду відвідування ними дитячого садка.

Методики вивчення особливостей нервової системи

- 1.1. Методика «Вивчення властивостей нервової системи»
- 1.2. Визначення властивостей нервової системи за психомоторними показниками (теппінг-тест)
- 1.3. Методика «Прогноз» (оцінка рівня нервово-психічної стійкості за В. Бодровим)

Методики вивчення особливостей пам'яті

- 2.1. Визначення опосередкованого запам'ятовування за методикою Л. Виготського
- 2.2. Визначення продуктивності запам'ятовування за методикою О. Лурії «Піктограми»
- 2.3. Визначення обсягу оперативної пам'яті за методикою Е. Крепеліна «Рахунок»
- 2.4. Дослідження образної пам'яті
- 2.5. Дослідження логічної та механічної пам'яті

Методики вивчення особливостей уваги

- 3.1. Визначення точності уваги за методикою К. Іванова-Смоленського «Коректурна проба»
- 3.2. Методика «Червоно-чорна таблиця»
- 3.3. Оцінка уваги (методика Мюнстенберга)
- 3.4. Методика визначення рівня уваги й самоконтролю
- 3.5. Визначення обсягу уваги (кількості об'єктів, що сприймаються одночасно)

- 3.6. Визначення особливостей переключення уваги
- 3.7. Методика дослідження концентрації уваги (тест Торндайка)

Методики дослідження мислення

- 4.1. Методика дослідження аналітичності мислення «Числові ряди» Крепеліна
- 4.2. Методика визначення інтелектуальної лабільності
- 4.3. Методика визначення стилю навчання й мислення [
- 4.4. Методика визначення стилю мислення А. Харрісона та Р. Бремсона
- 4.5. Дослідження впливу установки на спосіб розв'язання задач

Методики діагностики психічних станів

- 5.1. Методика «Шкала тривожності» Тейлора
- 5.2. Методика дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана
- 5.3. Міні-мульти
- 5.4. Методика дослідження соціальної адаптованості
- 5.5. Тест «Визначення особистісної адаптованості школярів»
- 5.6. Методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком)
- 5.7. Опитувальник САН
- 5.8. Вивчення егостанів (методика модифікована та адаптована Г. Партико та Г. Кучерявою)
- 5.9. Визначення показників та форм агресії за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького)
- 5.10. Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса - Р. Даймонда
- 5.11. Тест шкільної тривожності Філіпса
- 5.12. Багатошкальний опитувальник дитячої тривожності (БОДТ)
- 5.13. Виявлення схильності до емпатії(за методикою І. Юсупова)
- 5.14. Діагностика вад особистісного розвитку (ДВОР) (за З. Карпенко)
- 5.15. Діагностика емпатії (А. Меграбян, М. Елштейн)

- 5.16. Методика виявлення групи ризику
- 5.17. Дослідження наполегливості
- 5.18. Дослідження імпульсивності (В. Лосєнков)
- 5.19. Методика дослідження вольової організації особистості (А. Хохлов)
- 5.20. Методика визначення ступеня прояву депресії
- 5.21. Шкала депресії (Т. Балашова)
- 5.22. Тест на виявлення суїцидальних намірів (Н. Шавровська, О. Гончаренко, І. Мельникова)
- 5.23. Методика виявлення схильності до неадекватної поведінки

Методики вивчення темпераменту

- 6.1. Тест Я. Стреляу
- 6.2. Опитувальник структури темпераменту В. Русалова
- 6.3. Методика РЕІЧ (Ганс і Сибіла Айзенки)
- 6.4. Визначення типу темпераменту за методикою Г. Айзенка
- 6.5. Анкета вивчення комунікативності

Методики вивчення характеру особистості

- 7.1. Методика дослідження характеру особистості
- 7.2. Самооцінка характеру методом оціночних шкал
- 7.3. Методика визначення самооцінки
- 7.4. Тест «Самооцінка організованості»
- 7.5. Тест «Дізнайся про себе»
- 7.6. Дослідження схильності до ризику (за О. Шмельовим)

Методики вивчення здібностей та інтелекту

- 8.1. Виявлення та оцінка комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1)
- 8.2. Таблиці Равена (шкала прогресивних матриць)
- 8.3. Методика визначення загальних розумових здібностей (за Р. Вандерлік)
- 8.4. Методика вивчення рівня невербальної креативності (за П. Торренсом)
- 8.5. Тест інтелекту Р. Кеттелла
- 8.6. Тест «Креативність»
- 8.7. Шкільний тест розумового розвитку (НДІ загальної та педагогічної психології АПН)

8.8. Тест «Вивчення рівня пізнавальної активності учнів» (Б. Пашнєв)

8.9. Опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнєва)

8.10. Модифікований тест Гілфорда на вивчення творчого мислення

Методики вивчення мотиваційної сфери і спрямованості особистості

9.1. Методика «Незакінчені речення» (Сакса і Сіднея)

9.2. Диференційовано-діагностичний опитувальник інтересів - ДДО (за Є. Клімовим)

9.3. Карта інтересів

9.4. Типологія особистості та привабливе професійне середовище (за Д. Голландом)

9.5. Тест «Структура інтересів і схильностей» (СІС)

9.6. Методика вивчення спрямованості особистості «Орієнтовна анкета» (В. Смекала, М. Кучера)

9.7. Методика «Самооцінка індивідуальних особливостей» - СЮ (Л. Кабардова)

9.8. Методика Л. Йовайши

9.9. Методика вивчення професійних намірів старшокласників

Комплексні методики вивчення особистості

10.1. Тест Кеттелла (16 КР-опитувальник)

10.2. Вивчення акцентуації у підлітків за допомогою методики Леонгарда - Шмішека

10.3. Дослідження рівня суб'єктивного контролю (Є. Бажин, Є. Голинкін, А. Еткінд) [15] 433

10.4. Методика визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка

10.5. Восьмиколірний тест Люшера

Проективні методики дослідження особистості

11.1. Тест «Автопортрет»

11.2. Методика «Кінетичний малюнок сім'ї»

11.3. Методика виявлення індивідуально-типологічних розбіжностей «Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур»

11.4. Методика «Дім - Дерево - Людина» (американський психолог Дж. Бак)

11.5. Тест «Неіснуюча тварина»

11.6. Тест руки (Напсі-Іез*)

11.7. Тест «Малюнок дерева»

Методики оцінки міжособистісних взаємин в колективі та сім'ї

12.1. Діагностика міжособистісних взаємин Т. Лірі

12.2. Дослідження міжособистісних стосунків за методикою В. Стефансона «О-сортування»

12.3. Методика типового реагування на конфліктні ситуації К. Томаса

12.4. Вивчення статусу особистості в колективі (метод соціометрії)

12.5. Методика визначення згуртованості класу «Скільки голів, стільки думок»

12.6. Методика дослідження міжособистісних взаємин дітей у сім'ї «Казки Дюса (Десперт)»

12.7. Тест «Психологічна сумісність»

12.8. Оцінка психологічного клімату в колективі

12.9. Методика визначення міжособистісних стосунків школяра (за Рене Жилем)

12.10. Опитувальник суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) (автор - О. Афанасьєв)

Методики вивчення мотивації навчання

13.1. Анкета для оцінювання рівня шкільної мотивації в адаптації Н. Лусканової (модифікована)

13.2. Тест суб'єктивної локалізації контролю (СЛК)

13.3. Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів (Б. Пашнєв)

13.4. Опитувальник «Автономність - залежність особистості у навчальній діяльності» (Г. Пригніна)

13.5. Тест «Виявлення домінуючого мотиву навчання»

Тестові питання.

1. Психологічна служба в системі освіти – це...

А. сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці у сфері практичної психології і соціальної педагогіки: практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби.

В. психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх учасників: вихованців, учнів, студентів, науково-педагогічних працівників.

С. це спеціально обладнане приміщення для здійснення професійної діяльності практичного психолога.

Д. сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему.

Е. галузь психологічного знання, яка вивчає закономірності спілкування та сумісної діяльності людей, залучених у різні соціальні групи, а також характеристики груп.

Ф. традиційна ланка роботи шкільного психолога, історично перша форма шкільної психологічної практики, яка забирає досить значну частину робочого часу фахівця.

2. Оберіть неправильні відповіді. У Положення про психологічну службу у системі освіти України НЕ входять такі розділи:

А. Загальні положення.

В. Етичні правила психологічних досліджень.

С. Вимоги до кабінету психологічної служби

Д. Фінансування діяльності психологічної служби.

Тема 4.

Принципи, завдання та функції психологічного забезпечення професійної діяльності

Ключові слова: психологія, психологічне забезпечення, професійна діяльність, загальні завдання, принципи, функції, психологічне забезпечення професійної діяльності.

1. Вступ. Предмет, об'єкт та проблема психологічного забезпечення професійної діяльності.
2. Визначення основних понять: професійна діяльність, психологічне забезпечення професійної діяльності.
3. Мета, завдання, засоби, заходи та структура психологічного забезпечення професійної діяльності.
4. Функції психологічного забезпечення професійної діяльності.
5. Принципи та етапи психологічного забезпечення професійної діяльності.
6. Критерії досягнення комплексності психологічного забезпечення професійної діяльності.

Список літератури

1. Недвига О.В. Психологічне забезпечення професійної діяльності військовослужбовців саперів в особливих умовах діяльності: дисертація канд.псих.наук : Київ: НУОУ, 2019. с. 257.
2. Психологічне забезпечення професійної діяльності : курс лекцій. Упорядник : Кучеренко С.М. Х. : НУЦЗУ, 2016. 83 с.
2. Основи практичної психології : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Панок В. та ін. Київ : Либідь, 1999. 533 с.
3. Психологічна служба : підруч. Панок В.Г., Обухівська А.Г. та ін. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
4. Павлушенко С. М. Аналіз підходів до психологічного забезпечення професійної діяльності. Вісник Національного університету оборони України. Питання психології. 2020. Вип. 2 (55). С. 75-83.

1. Предмет, об'єкт та проблема психологічного забезпечення професійної діяльності

Предмет – психологічні особливості професійної діяльності і підготовки фахівців, збереження, підтримки, відновлення функціональних станів і працездатності в звичайних, особливих та екстремальних умовах.

Об'єкт – процес психологічного забезпечення професійної діяльності спеціалістів різних галузей в звичайних, особливих та екстремальних умовах.

Проблема - психологічного забезпечення професійної діяльності включає три аспекти – теоретичний, методичний та практичний. Більш докладно розглянемо теоретичні аспекти з метою обґрунтування їх змісту, завдань, принципів, етапів, психологічних методів діагностики і впливу.

Актуальність проблеми ПЗПД визначається безпосередньо впливом умов на характер діяльності (природних, умов придатності до життєдіяльності, соціально-психологічних, екологічних та медико-біологічних).

Використання комплексного психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців підтримує оптимальний рівень функціонального стану та працездатності протягом усього тривалого робочого циклу.

2. Визначення основних понять: професійна діяльність, психологічне забезпечення професійної діяльності

Професійна діяльність — діяльність людини за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків, які виконує фахівець. Функції професійної діяльності полягають у тому, щоб матеріально забезпечити робітника, який працює.

Психологічне забезпечення – це комплекс заходів і засобів впливу на психіку особи та створення сприятливих соціальних умов з метою формування, підтримки та відновлення оптимальної працездатності фахівця в повсякденних й екстремальних умовах. Термін «психологічне забезпечення професійної діяльності» з'явився в 1980-1985 рр. у системі забезпечення професійної діяльності корабельних

спеціалістів (М.С. Корольчук; І.А.Сапов, О.С.Солодков; Ю.М.Бобров, М.С. Корольчук), де визначено зміст, принципи, завдання такого виду забезпечення.

Таким чином, психологічне забезпечення у названому контексті передбачає вплив на психіку, зосередження і підтримання в заданих межах усіх психічних можливостей для підготовки і виконання професійної діяльності.

Необхідність психологічного забезпечення професійної діяльності обґрунтовує Г. С. Нікіфоров, зазначаючи, що спочатку психологія немовби вчилася вирішувати кожне зі своїх практичних завдань нарізно, створюючи необхідну методичну базу, осмислюючи теоретичні підходи і фактичний матеріал. На цей час у сфері практичної психології «усе більше відчувається потреба в інтегруванні цих знань у межах методології психологічного забезпечення професійної діяльності».

Психологічне забезпечення професійної діяльності, на думку Г. С. Нікіфорова, має відбуватися у межах «взаємозалежних, розподілених за часом і послідовно змінюваних одна одну великих психологічних проблем – професійного самовизначення («входу» у професію), професійної підготовки, професійної адаптації, підвищення професійної кваліфікації, «виходу» із професії, адаптації до нових умов життєдіяльності»[1, с. 34].

3. Мета, завдання, засоби, заходи та структура психологічного забезпечення професійної діяльності

Метою комплексного психологічного забезпечення професійної діяльності є підтримка, збереження і відновлення функціонального стану фахівця, працездатності, психічного, фізичного та професійного здоров'я спеціалістів.

З мети та змісту ПсЗ М.С. Корольчук визначає основні завдання психологічного забезпечення, до яких відносяться: психологічна діагностика динаміки працездатності фахівців; розробка та вибір нових ефективних методів підтримки й відновлення психічних функцій особи; вивчення специфічних умов професійної діяльності, впливу умов праці на психічний стан та працездатність фахівців; ефективна та безпечна

діяльність, продовження професійного довголіття, фізичного і психічного здоров'я.

Загальні завдання ПЗПД:

1. Вивчення специфіки умов професійної діяльності, впливу умов праці на психічний стан та працездатність фахівців;
2. Психологічна діагностика функціональних станів, працездатності фахівців на всіх етапах професійної діяльності.
3. Обґрунтування, розробка та вибір адекватних і ефективних засобів підтримки, збереження і відновлення функціональних станів, психічних функцій і працездатності фахівців в різних галузях діяльності.
4. Визначення методів та критеріїв оцінки динаміки функціональних станів, психічних функцій та працездатності фахівців.
5. Визначення психологічних особливостей надійності і безпечної діяльності спеціалістів.
6. Забезпечення ефективної та безпечної діяльності,
7. Подовження професійного довголіття, фізичного та психічного здоров'я.

Для повноцінного розуміння психологічного забезпечення професійної діяльності необхідно розглянути її структуру.

Засоби та заходи психологічного забезпечення професійної діяльності можуть застосовуватися ще до безпосередньої зустрічі фахівця з технікою – професійна орієнтація та професійний відбір, психологічна підготовка й психологічна боротьба, конструювання робочого місця та прогнозування факторів, які певним чином впливатимуть на рівень працездатності, тобто створення оптимальних умов для життєдіяльності на технічних об'єктах.

Під час підготовки до експлуатації техніки комплекс ПЗПД включає: психологічну діагностику, психологічну допомогу (психокорекцію, реабілітацію), психологічне супроводження професійної діяльності.

4. Функції психологічного забезпечення професійної діяльності

Мета і завдання психологічного забезпечення обумовлюють його **функціональне призначення**. Аналіз сучасної психопрактики дозволяє визначити наступні основні функції психологічного забезпечення професійної діяльності працівників:

1. Гностична функція - направлена на інформаційне забезпечення діяльності шляхом збору, обробки, аналізу і інтерпретації психологічно значимих відомостей внутрішнього і зовнішнього характеру

2. Методична функція - забезпечує якісне виконання завдань, що стоять перед працівниками, шляхом вживання в професійній діяльності психологічно обґрунтованих форм і методів роботи, методик, техніки, прийомів і технологій.

3. Навчаючо-розвіваюча - функція пов'язана з підготовкою суб'єкта професійної діяльності.

4. Коректувально-профілактична функція - забезпечує високу ефективність діяльності працівників шляхом нівеляції психологічних проблем, що виникають в ході її реалізації.

5. Дослідницько-прогностична функція - виконує завдання концептуального забезпечення діяльності організацій, підприємств.

6. Організаційно-управлінська функція - носить допоміжний характер по відношенню до основної діяльності працівників, що знаходить віддзеркалення в створенні психологічно комфортних умов професійній діяльності, виробленню психологічно обґрунтованих управлінських рішень по різних аспектах вдосконалення діяльності.

В даний час вказані функції реалізуються в наступних напрямках психологічної роботи:

- **функція гностична** - вивчення психологічних основ професійної діяльності; психологічний аналіз проблемних професійних ситуацій; оцінка психологічних феноменів їх динаміки і напрямів;

- **методична функція** - розробка рекомендацій по вживанню психологічно ефективних прийомів і методів в роботі із співробітниками;

- **навчально-розвіваюча функція** - професійна психологічна підготовка спеціалістів, спеціальна психологічна підготовка співробітників до діяльності в особливих та екстремальних умовах (у тому числі психології особистої безпеки);

- **коректувально-профілактична функція** - підтримка і відновлення психологічного здоров'я співробітників; психологічна робота з особами, що потребують підвищеної психологічної уваги, надання психологічної допомоги співробітникам (членам їх сімей);

- **дослідницько-прогностична функція** - оцінка різних тенденцій значимих для успішної діяльності організацій, підприємств, проведення психологічного аналізу і прогнозування розвитку особистості працівника, колективу, організаційно-управлінської структури, суспільства;

- **організаційно-управлінська функція** - створення психологічно комфортних умов професійної діяльності працівників, оптимізація розподілу службового навантаження між співробітниками, психологічна підтримка заходів щодо розставляння кадрів, надання консультативної допомоги у виробленні стратегії професійної діяльності.

5. Принципи та етапи психологічного забезпечення професійної діяльності

Під принципами психологічного забезпечення слід розуміти загальні правила та установки, які витікають з перерахованих вище об'єктивних закономірностей. Існують принципи загальні, що застосовуються в різних сферах діяльності з урахуванням їх особливостей, і конкретні принципи, що безпосередньо розглядаються.

Загальними принципами психологічного забезпечення є:

- об'єктивність та всебічність;
- конкретність та інформативність;
- ефективність та оптимальність;
- комплексність та системність;
- економічність;

Специфічні принципи психологічного забезпечення професійної діяльності:

- організація та проведення психологічного забезпечення в тісній взаємодії з іншими видами всебічного забезпечення професійної діяльності;
- безперервність психологічного забезпечення, постійного впливу на свідомість і поведінку фахівців у повсякденних та екстремальних умовах;
- цілеспрямованість психологічного забезпечення на вирішення конкретних службових завдань;
- диференційований підхід в організації психологічного забезпечення з урахуванням особливостей фахівців, колективів і службових завдань, що вирішуються ними;
- єдність, узгодженість і спадкоємність у здійсненні психологічного забезпечення.

Етапи ПЗПД:

- 1 – первинна ланка – до початку професійної діяльності;
- 2 – друга ланка – під час професійного навчання
- 3 – третя – під час робочих циклів;
- 4 – четверта – після закінчення професійної діяльності.

Управління ПЗПД полягає в плануванні, організації, забезпеченні, контролі й мотивації.

6. Критерії досягнення комплексності психологічного забезпечення професійної діяльності

Критерієм досягнення комплексності методичного забезпечення для обстеження індивідуальних властивостей особистості є розробка набору, цілісної системи методичних засобів, у якому втілена уява про інтегративну регуляцію і саморегуляцію діяльності на мотиваційно-смісловому, емоційно-вольовому, когнітивному й психофізіологічному рівнях, а також розуміння неоднозначності поняття «професійна діяльність». Остання передбачає відмінності форм психічної детермінації щодо оволодіння професією і спеціальністю та діяльності щодо виконання професійних функцій, діяльності в звичайних та екстремальних умовах, нормативної (стереотипної) і наднормативної (творчої, нестандартної) діяльності. Таким

чином, розробка методичного апарату для проведення обстеження особистості базується на принципі комплексності, який передбачає орієнтацію на системно побудовану професіограму й реальну реалізацію концепції цілісного функціонування особистості в діяльності.

Використання принципу комплексності передбачає необхідність формування не «батареї», а науково обґрунтованої системи методів і методик, які дозволяють вивчити особистість та умови специфіки її професійної діяльності відповідно до мети, завдань, факторів, що впливають на психіку людини, і визначити ступінь точності і об'єктивності всієї сукупності психологічних тенденцій і взаємозв'язків між ними, які адекватно відповідають рівню аналізу особистості.

Отже, система психологічного забезпечення професійної діяльності спрямована на формування, збереження, підтримку та відновлення оптимальної працездатності фахівців. Вона має свої завдання, принципи, етапи, методи управління і включає: заходи та засоби, які можуть застосовуватися переважно під час діяльності – психологічну діагностику, психологічну допомогу, психологічне супроводження професійної діяльності та заходи й засоби, які можуть застосовуватися ще до початку діяльності, – професійний відбір, психологічну підготовку, психологічну боротьбу (впливи), інженерно-психологічні аспекти комплектування робочого місця та умов придатності до життєдіяльності.

Тестові питання.

1. Психологічне забезпечення професійної діяльності – це

А – це виявлення психічного стану особистості та суті властивостей, це концентрований показник діяльності, міра професійних чи інших здібностей.

Б – діяльність людини за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець. Функції професійної діяльності полягають у тому, щоб матеріально забезпечити робітника, який працює.

В – комплекс заходів і засобів впливу на психіку особи та створення сприятливих соціальних умов з метою

формування, підтримки та відновлення оптимальної працездатності фахівця в повсякденних й екстремальних умовах.

Г – комплекс заходів спрямованих на відновлення психічних та фізичних сил в людини, яка має психічний розлад до контрольного рівня, тобто здатності працювати.

2. Позначте правильний порядок етапів ПЗПД:

Порядок етапів	Етапи ПЗПД
	під час професійного навчання;
	до початку професійної діяльності;
	під час робочих циклів;
	після закінчення професійної діяльності;

3. Виокремте 3 загальних (ЗН) та 3 специфічних (СН) принципи психологічного забезпечення професійної діяльності.

№	ЗН/СП	Принципи психологічного забезпечення
1.		Економічність
2.		Безперервність психологічного забезпечення
3.		Конкретність та інформативність
4.		Диференційований підхід з урахуванням особливостей фахівців
5.		Комплексність та системність
6.		Цілеспрямованість психологічного забезпечення на вирішення конкретних службових завдань

4. Увідповідніть назву функції ПЗПД з її визначенням.

1. Гностична функція; 2. Методична функція; 3. Навчаючо-розвіваюча; 4. Коректувально-профілактична функція; 5. Дослідницько-прогностична функція; 6. Організаційно-управлінська функція.

Номер функції	Визначення
	виконує завдання концептуального забезпечення діяльності організацій,

	підприємств.
	забезпечує якісне виконання завдань, що стоять перед працівниками, шляхом вживання в професійній діяльності психологічно обґрунтованих форм і методів роботи, методик, техніки, прийомів і технологій.
	направлена на інформаційне забезпечення діяльності шляхом збору, обробки, аналізу і інтерпретації психологічно значимих відомостей внутрішнього і зовнішнього характеру.
	забезпечує високу ефективність діяльності працівників шляхом нівеляції психологічних проблем, що виникають в ході її реалізації.
	носить допоміжний характер по відношенню до основної діяльності працівників, що знаходить віддзеркалення в створенні психологічно комфортних умов професійній діяльності, виробленню психологічно обґрунтованих управлінських рішень по різних аспектах вдосконалення діяльності.
	функція пов'язана з підготовкою суб'єкта професійної діяльності.

Тема 5.

Основні пріоритетні напрямки, методи та засоби психологічного забезпечення професійної діяльності.

1. Психодіагностична робота.
2. Психопрофілактична.
3. Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота (індивідуальна та групова).
4. Консультативна робота.
5. Психологічна просвіта.
6. Організаційно - методична робота, інформаційно-аналітична діяльність.

7. Специфічні напрямки діяльності практичного психолога (переговорна діяльність, судово-психологічна експертиза, складання психологічних портретів, поліграфічні дослідження тощо).
8. Форми роботи психологічної служби:

1. Психодіагностична робота.

Психодіагностика - психологічна науково-практична дисципліна, що розробляє якісні та кількісні процедури розпізнавання психічних процесів, станів, рис і якостей особистості.

Предмет психодіагностики – способи і засоби вияву (вимірювання) психічних процесів, властивостей, станів у їхній динаміці, кількісно-якісній специфіці, системи зв'язків і причинних відношень.

Психодіагностична робота практичного психолога — це одне з найскладніших напрямків та форм діяльності практичного психолога, яке потребує спеціальної підготовки та сформованості діагностичних, прогностичних та організаторських вмінь спеціаліста-психолога. Психодіагностика може реалізовуватися як самостійна форма роботи (психологічна експертиза), так і входити як структурна складова у психокорекцію та психоконсультавання. Психодіагностика **передбачає** обстеження психіки індивіда (або соціально-психологічних характеристик соціальної групи) за допомогою спеціальних методик з метою встановлення психологічного діагнозу. *Психологічний діагноз* — це опис індивідуальних особливостей психіки конкретної людини (або соціально-психологічних особливостей конкретної соціальної групи).

Для психодіагностичного обстеження використовують психодіагностичні методи, тобто дослідницькі методи психологічної науки. Особливістю психодіагностичних методів є їх вимірювально-дослідницька спрямованість, що й забезпечує кількісну та (або) якісну оцінку явища, яке вивчається.

Основними вимогами до психодіагностичних методів є:

- а) стандартизація інструментарію, в основі якої лежить поняття норми;
- б) надійність і валідність інструментарію;
- в) жорстка регламентація процедури обстеження.
- **Психодіагностика** займає в роботі психолога досить значну частину. Вона потрібна для того щоб краще пізнати клієнта, щоб познайомитись і головне – щоб прояснити для себе з чим власне є сенс працювати. Крім того, інколи діагностика потрібна і для того, щоб побачити динаміку змін та перевірити правильність методів якими працює психолог на консультаціях.
 - **Результатом** діагностики є психологічна характеристика конкретної людини, психологічний портрет клієнта.
 - Діагностику можна проводити як в **групі так і індивідуально**. **Індивідуальне** обстеження передбачає роботу практичного психолога з людиною впродовж визначеного терміну. При **груповому** обстеженні кожна людина отримує бланк відповіді та стимульний матеріал. Розміщення людей в приміщенні при груповому психодіагностичному обстеженні повинно забезпечувати необхідні умови для зосередженої роботи. **Перевагами індивідуального** психодіагностичного обстеження є можливість отримувати додаткову інформацію, оскільки практичний психолог може спостерігати за процесом роботи людини під час діагностики, її поведінкою, емоційними реакціями на за-вдання тощо. **Перевагами групового** психодіагностичного обстеження є економія часу на обстеження значної групи осіб. Але через це страждатиме точність і якість отримуваної інформації. Тому, як правило, після групового психодіагностичного обстеження застосовується індивідуальне психодіагностичне обстеження для уточнення даних.
 - Головною **метою** є загальне дослідження особистості, на основі якого психолог висуває гіпотезу про деякі її особливості, ні в якому разі не роблячи однозначних висновків про людину.

Всі методи (інструменти) діагностики можна поділити на 3 великі групи:

1. Внутрішньоособистісна діагностика. Сюди відносять всі тести, які допомагають познайомитись і вивчити внутрішній світ людини. Тест будинок, дерево, людина; Неіснуюча тварина, Тест Люшера; Методики дослідження тривожності, мотивації, агресії, самооцінки, адаптації, асоціативні тести.

2. Методики для визначення рівня розвитку психічних процесів (Пам'яті, уваги, уяви та здібностей, сприймання).

3. Міжособистісна діагностика (Малюнок сім'ї, техніка незакінчених речень, малюнок класу та двох будинків).

На сайті інституту модернізації змісту освіти (державна наукова установа) вказаний перелік бажаних методик, які повинна включати в себе психодіагностична робота:

Психодіагностичні методи конкретизуються у трьох основних діагностичних підходах, які практично охоплюють все різноманіття діагностичних методик:

1. **«Об'єктивний» підхід** — діагностика здійснюється на основі успішності (результативності) і способу (особливостей) виконання діяльності. Це переважно тести особистості та тести інтелекту, а та-кож тести спеціальних здібностей та тести досягнень.
2. **«Суб'єктивний» підхід** — діагностика здійснюється на основі даних, які повідомлює про себе досліджуваний, самоописів особливостей особистості, поведінки в конкретних ситуаціях. Це різноманітні опитувальники.
3. **«Проективний» підхід** — діагностика здійснюється на основі аналізу особливостей взаємодії з нейтральним, ніби безособовим матеріалом, який в силу його певної невизначеності стає об'єктом проекції. Це різноманітні проективні методики дослідження особистості.

Процедура психодіагностичного обстеження передбачає реалізацію трьох етапів: а) збір даних відповідно до задачі

дослідження; б) обробка та інтерпретація отриманих даних в) постановка діагнозу або прогнозу.

Якщо деталізувати ці основні етапи процедури психодіагностичного обстеження, то ми отримуємо такий її опис:

- 1) Запит, завдяки якому формулюється мета обстеження.
- 2) Збір анамнезу - відомостей про особливості розвитку до моменту обстеження. Можливо збір інформації про обстежуваного у батьків, педагогів, колег по роботі та керівництва. Спостереження за обстежуваним у різних ситуаціях.
- 3) Складання програми психодіагностичного обстеження, яка повинна містити мету, перелік методик діагностики, обладнання, опис умов та режиму обстеження.
- 4) Встановлення психологічного контакту з обстежуваним.
- 5) Реалізація програми психологічного обстеження з фіксацією результатів у протоколі.
- 6) Обробка результатів обстеження.
- 7) Первинна інтерпретація результатів окремо за кожною методикою.
- 8) Цілісна інтерпретація результатів, за якої беруться до уваги відомості з анамнезу та спостережень.
- 9) Складання психологічного діагнозу, який крім опису індивідуальних даних психіки людини повинен містити аналіз психо-логічних механізмів виникнення і прояву її проблем та рекомендації щодо форми і змісту допомоги, якої потребує людина.

Підвищити ефективність психодіагностичного обстеження можна реалізуючи такі принципи :

- 1) Добровільність участі у психодіагностичному обстеженні та зацікавленість ним;
- 2) Забезпечення фізичного та психологічного комфорту під час психодіагностики; і
- 3) Емпатійне ставлення психолога до клієнта;
- 4) Всебічність та комплексність діагностики;

5) Врахування індивідуально-типологічних особливостей до-сліджуваного: динаміки втомлюваності, темпу діяльності, інтере-сів, контактності, властивостей темпераменту тощо;

6) Підтримка позитивної мотивації впродовж психодіагностичного обстеження.

Психокорекція та психотерапія є видами психологічної допомоги, які передбачають активний цілеспрямований вплив на особистісний, поведінковий й інтелектуальний рівень функціонування людини. Поняття психокорекції почало застосовуватися з народженням і розвитком практичної психології. Як зазначає Т. С. Яценко, психокорекційний процес має відродити пластичність, мобільність психічної організації суб'єкта й тому зорієнтований на вивчення статичних якостей психіки та виявлен-ня їхніх дисфункцій . І. В. Дубровіна розглядає психокорекцію як форму психолого-педагогічної діяльності, спрямовану на виправлення таких тенде-нцій психічного розвитку, які не відповідають гіпотетичній оп-тимальній моделі нормального розвитку.

Метою психологічної корекції є усунення недоліків у розвит-ку особистості. Вона не націлена на зміну поглядів, внутрішнього світу особистості і може здійс-нюватися навіть у тому випадку, коли клієнт не усвідомлює своїх проблем і психологічного змісту корекційних вправ. Психокоре-кція також розглядається як процес розширення діапазону реагу-вання клієнта на ті чи інші подразники, формування навичок, що роблять його поведінку більш гнучкою, підвищують адаптивні можливості його особистості.

Психокорекція характеризується такими ознаками:

- Дискретність (означає вплив психолога на відносно незале-жні конкретні складові внутрішнього світу людини);

- Орієнтація на вікові норми (тобто орієнтація на певний кон-тингент корекційного впливу — діти, підлітки тощо, або на вико-ристання відповідних методик).

Корекції підлягають такі недоліки характеру: підвищена збудли-вість, гнівливість, конфліктність, підвищена

імпульсивність, песи-мізм, легковажність, упертість, байдужість, неохайність, надмірне прагнення до насолоди, гіпертрофована активність або пасивність, замкненість, хвороблива сором'язливість, схильність до крадіжок, негативізм, схильність до блукання, брехливість тощо. **Психологічна корекція не має** своїх специфічних методик, а користується залежно від потреб методами психотерапії, педагогічної психології, педагогіки, медицини.

С. Б. Бажутіна, Г. Г. Вороніна, І. П. Булах виділили ряд прийомів і способів впливу, які застосовуються для проведення психокорекційної роботи. Це проста пропозиція, парадоксальна інструкція, фантазування, інтерпретація психологом ситуації клієнта і запрошення його до нового бачення ситуації, порада (поба-жання) клієнту, саморозкриття психолога перед клієнтом, механізм «зворотного зв'язку», відкриті і закриті запитання, повтор-переказ, логічні ланцюжки, емоційне резюме, діюче резюме.

2. Профілактична робота практичного психолога

Психологічна профілактика - це цілеспрямована систематична спільна робота психолога освіти, педагогів та вихователів, спрямована на попередження можливих соціально-психологічних і психологічних проблем у учнів різних класів, створення сприятливого емоційно-психологічного клімату в педагогічному та учнівському колективах, встановлення правил школи, в основі яких - повага честі і гідності всіх її громадян, виявлення дітей групи ризику (за різними підставами).

Соціально-психологічна профілактика - це система заходів, спрямованих на охорону психічного здоров'я; попередження неблагополуччя у розвитку людини, групи, суспільства; створення психологічних умов, сприятливих для цього розвитку.

3. Кісарчук зазначає що можна вважати профілактику одним з основних завдань просвітницького напрямку діяльності психологічної служби. При цьому профілактика здійснюється побічно, виступає аспектом у досягненні специфічних цілей психологічної просвіти. Водночас у багатьох ситуаціях

діяльності практичного психолога виникають потреби у спеціальній профілактичній роботі зі своїми характерними цілями. У цих випадках є всі підстави розглядати профілактичну роботу самостійним видом діяльності практичного психолога.

Важливо, що профілактика як психологічна допомога клієнту надається вже тоді, коли ще немає особливих труднощів та ускладнень у поведінці, житті та діяльності людини чи групи людей. Отже, психопрофілактична робота спрямована не на розв'язання актуальних психологічних проблем, а на перспективу.

Найважливішими напрямками психопрофілактичної роботи, за З. Кісарчук, є:

- о профілактика стресових і постстресових станів, пов'язаних із природними та технічними катастрофами;
- о попередження виникнення надмірної психологічної напруги в суспільстві, що переживає кризові явища (економічні та політичні кризи, міжетнічні, міжконфесійні конфлікти тощо);
- о психологічна підтримка найбільш вразливих верств населення (пенсіонери, інваліди війни, праці, безробітні та ін.);
- о робота з попередження розпаду сім'ї, сімейних дисгармоній, відхилень у психічному розвитку дитини, які пов'язані із сімейними проблемами;
- о профілактика порушень у психічному та особистісному розвитку вихованців дитячих будинків та учнів шкіл-інтернатів;
- о профілактика девіантної поведінки молоді (правопорушення, пияцтво, наркоманія, токсикоманія) .

Ці напрямки реалізуються всією системою соціально-психологічних та психологічних служб.

Основними формами психопрофілактичної роботи є: лекції, бесіди, семінари, тренінгові заняття, «телефон довіри», «пошта довіри», психолого-педагогічні консилиуми, індивідуальне та групове консультування, анкетування, випуск інформаційних бюлетенів, довідників тощо.

Систематична робота з попередження можливих проблем розвитку особистості всіх учнів школи (з попереднім експрес-стеження всіх дітей школи з використанням методу експертних

оцінок з метою виявлення дітей груп ризику) здійснюється психологом у формі регулярних психологічних тренінгів, диференційованих по проблемам і віку учнів, або уроків психології, в зміст яких включені знання, вміння і навички роботи з типовими психологічними проблемами учнів певного віку. Психолог освіти також повинен бути готовий методично забезпечувати включення даної тематики в зміст інших шкільних предметів. Психопрофілактична робота проводиться переважно викладачами, батьками та іншими дорослими, які впливають на формування особистостей підліткового і юнацького віку (з дорослими людьми працює психолог).

Профілактика може передбачати рішення ще не виниклих проблем. Наприклад, багато батьків і вчителі прагнуть розвивати активність дитини, надають йому свободу вибору, заохочують ініціативу і самостійність, попереджаючи тим самим соціальний інфантилізм і пасивність. Інші профілактичні заходи вживаються безпосередньо перед виникненням проблем. Так, при виявленні у дитини прогалин в знаннях, уміннях і навичках освітнього і соціально-етичного характеру з ним проводиться індивідуальна робота, що попереджає його соціально-педагогічну занедбаність. Багато уваги приділяється профілактиці дітей тому, що в дитинстві закладаються фундамент особистості, моральні та етичні стандарти, формується поведінка і нормативна діяльність. Нервова система дитини надзвичайно пластична і здатна до зміни.

Виділяють три етапи в профілактичній діяльності:

- Первинна профілактика - це прийоми формування позитивної поведінки в ситуації, коли проблеми ще не виникли. Спрямована на здорових людей з «групи ризику», до вступу в смугу кризи. Методи включають в себе навчання людей новим навичкам, які допомагають протистояти можливим негативним впливам.

- Вторинна профілактика - методи допомоги людям, схильним до відхилень у поведінці, конфліктності, людям з підвищеною тривожністю тощо. Може включати спеціальну

організацію вільного часу, тренінги позитивного ставлення і інші заходи.

- Третинна профілактика - організація психологічної підтримки та самопідтримки тих, хто свідомо має намір вийти з порочного кола своїх проблем (психологічний супровід).

Зміна поведінки - це процес, а не одномоментна подія. Різні підлітки мають різну ступінь готовності до зміни, потребують різних заходів. Д. Прочаска призводить п'ять стадій зміни поведінки: предобдумування, обдумування, прийняття рішення, дію (діяльність), підтримка (збереження) нової форми поведінки.

3. Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота (індивідуальна та групова).

Корекційно-розвивальна робота може проводитись у вигляді розвивальних і корекційних занять, тренінгів. Заняття розрізняються залежно від мети, завдань, вікової категорії учасників та мають свою структуру.

Розвивальне заняття спрямоване на розвиток актуальної зони дитини. **Мета:** розвиток когнітивної сфери дитини (вмінь, навичок, пізнавальних процесів), загальних і спеціальних здібностей, емоційно-вольової сфери, етичних норм і правил поведінки, виправлення особливостей психічного розвитку, що перешкоджають оптимальному розвитку дитини, її ефективної адаптації до життєвих умов.

Розвивальні заняття проводяться індивідуально, в підгрупах (8—12 осіб) та у вигляді групової форми роботи (до 25 дітей) один раз на тиждень. Час занять визначається залежно від віку дитини (від 15 до 45 хв.). Віковий склад учасників: 2—15 років.

Корекційне заняття спрямоване на роботу над уже сформованою в дитини проблемою (наприклад, невідповідність рівня розвитку дитини психолого-педагогічним і віковим вимогам).

Поняття «тренінг» має ряд значень: навчання, виховання, тренування. Це група методів розвитку здібностей до навчання й оволодіння будь-яким складним видом діяльності.

Психологічний тренінг – галузь практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності у спілкуванні (за педагогічним енциклопедичним словником). Психолог А.Семенова вважає, що тренінг – це організаційна форма навчально-виховної роботи, яка, опираючись на досвід її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери у групі та спрямовується на отримання сформованих навичок та життєвих компетенцій.

Груповий психологічний тренінг являє собою сукупність активних методів практичної психології, які використовуються: 1) в межах клінічної психотерапії при лікуванні неврозів, алкоголізму та низки соматичних захворювань; 2) для роботи з психічно здоровими людьми, які мають проблеми психологічного характеру, з метою надання їм допомоги в саморозвитку.

Тренінг передбачає здебільшого групову форму роботи, яка відбувається в процесі активної взаємодії учасників між собою та тренером. Групова форма тренінгів дозволяє досить легко моделювати процес міжособистісної взаємодії, обігрувати різноманітні складні життєві ситуації та знаходити адекватні та ефективні шляхи їх вирішення.

Залежно від мети та завдання тренінги класифікують на:

- 1) Соціально-психологічний;
- 2) Особистого зростання;
- 3) Тематичний або соціально-просвітницький;
- 4) Психокорекційний;
- 5) Психотерапевтичний;
- 6) Психофізіологічний.

При плануванні заняття слід враховувати такі фактори, до кожного з них існують правила, яких повинен дотримуватися психолог в тренінговій роботі:

- 1) Склад тренінгової групи (однорідність за віком, віроповіданням тощо);
- 2) Підготовку тренера;

- 3) Соціально обладнане приміщення (повинно бути просторо, комфортна температура, стільці тощо);
- 4) Структуру тренінгового навчання (вступна, основна та заключна частини).

Основні тренінгові методи:

Групова дискусія – це спільне обговорення якогось спірного питання, що дозволяє виявити чи змінити думки, позиції чи установки учасників. застосовується з метою надання учасникам змоги подивитися на проблему з різних боків, а також в якості способу групової рефлексії через аналіз індивідуальних переживань. Крім того, вона є корисною для актуалізації і вирішення прихованих конфліктів та усунення емоційної упередженості в оцінці партнера. **Дискусії класифікуються** за такими критеріями: – **за рівнем організації:** 1) **структуровані** – задається тема для обговорення; 2) **неструктуровані** – тренер займає пасивну позицію, теми вибираються учасниками і не обмежуються в часі; – **за змістом:** 1) тематичні; 2) біографічні, орієнтовані на минулий досвід; 3) інтеракційні, матеріалом для яких є структура і зміст взаємовідносин між членами групи.

Ігровий метод. Завдяки іграм інтенсифікується процес навчання, закріплюються нові поведінкові навички, виробляються способи оптимальної взаємодії з іншими людьми тощо. Ігри також є тим плацдармом, де учасник може легко і невимушено спробувати себе в новій ролі, відрефлексувати себе в ній, а потім перенести зроблені висновки у реальне життя;

Методи, спрямовані на розвиток соціальної перцепції. Завдяки їх застосуванню учасники отримують вербальну і невербальну інформацію про те, як їх сприймають інші люди, наскільки точно їх власне самосприйняття;

Тілесно-орієнтовані методи, які включають в себе роботу над структурою тіла, чуттєве усвідомлення і нервово-м'язову релаксацію, а також східні методи (хатхайога, айкідо тощо);

Медитативні техніки – використовуються з метою навчання фізичної і чуттєвої релаксації, зняття психологічної

напруги чи стресу і в результаті зводяться до розвитку навичок автосугестії та закріплення способів саморегуляції.

Кейс-метод – це метод навчання на конкретному прикладі.

Мозковий штурм – генерування ідей без їхнього аналізу та обговорення. В основі методу лежить думка, що при спільній роботі група може продукувати більшу кількість ідей, ніж за індивідуальної. Мозковий штурм широко використовується в тренінгу креативності.

Рольова гра - метод, суть якого полягає в «програванні ролей», які дозволяють побачити члена групи не просто в процесі міжособистісної взаємодії в групі, а упродовж виконання певної соціальної ролі.

Психодрама - метод групової роботи, в якій учасники виконують ролі, які моделюють життєві ситуації та мають особистісний сенс для учасників. Мета психодрами - усунення неадекватних емоційних реакцій, відпрацювання умінь соціальної перцепції, поглиблене самопізнання. Техніки психодрами: «діалог», «монолог», «виконання ролі», «дублювання», «репліка в бік», «обмін ролями», «порожній стілець», «дзеркала» та інші.

Основне призначення індивідуальної форми тренінгової роботи - допомогти учасникам навчитися розуміти себе, свої особливості, відчувати власну індивідуальність, усвідомити своє ставлення до різних явищ, соціальних інститутів, тобто глибше і повніше розібратися в собі і у своєму ставленні до світу. Для проведення занять з використанням цієї форми варто передусім потурбуватися про робоче місце для кожного учасника. Головне - процес самоаналізу, формування звички замислюватися над своїми особливостями, звичками, рисами вдачі тощо.

Невід'ємною умовою ефективного тренінгу є дотримання в ньому встановлених принципів і правил групової роботи. До них належать:

- ❖ Принцип застосування зворотного зв'язку;
- ❖ Принцип «тут-і-тепер»;
- ❖ Принцип конфіденційності та закритості групи;

- ❖ Принцип відкритості та щирості;
- ❖ Принцип Я;
- ❖ Принцип активності, добровільності та відповідальності.
- ❖ Також визнаються правила.

4. Консультативна робота психолога.

Консультативна діяльність – це процес, що передбачає проведення системи консультативних занять, логічно поєднаних між собою за змістом і взаємодоповнюючих один одного по суті. Найчастіше консультативна робота може проводитись в індивідуальній формі, у вигляді підгрупового або групового консультування.

Серед вчених, які викладали наукові публікації з теорії та практики консультативної роботи видатні місця займають Г.Абрамова, Ю.Альошина та С.Васьківська.

Спільним у наукових публікаціях є погляди психологів щодо основних принципів консультативної практики, які включають: **1)** доброзичливе і безоцінне ставлення до клієнта, **2)** орієнтація на норми і цінності клієнта, **3)** заборона давати поради, **4)** анонімність, **5)** обов'язковий розподіл особистих та професійних стосунків, **6)** включення клієнта у процес консультування (Ю.Є. Альошина, 2004). Зазначені принципи мають бути обов'язково впроваджені у консультування саме клієнтів дорослого віку, що є гарантією професіоналізму та успіху психологічної допомоги.

Індивідуальне консультування. Ведення особистісно-довірливої бесіди з клієнтом. Така форма організації консультування є найбільш поширеною та традиційною. Перевагами цієї форми консультативної роботи є конфіденційність, психологічна безпека, індивідуальна увага до клієнта, особливостей його життя та діяльності, емоційного стану, внутрішнього світу, наявних проблем тощо. Зміст консультування у цьому разі націлений перш за все на самого клієнта, його запити, потреби, здібності та схильності, бачення проблеми, наявні психологічні можливості. У процесі корекційної роботи консультант активізує індивідуальні особистісні ресурси самого клієнта, спонукає його до пошуку

шляхів самостійного подолання проблеми, звертається до його самосвідомості, цільових установок, спирається на актуальні цінності та мотиви життєдіяльності.

Групове консультування передбачає залучення до консультативного процесу декількох учасників, зацікавлених у вирішенні однієї або схожої проблеми. У цьому разі увага консультанта фокусується на характері стосунків між ними, активізації конструктивної взаємодії, пошуку рішень, що спираються не тільки на власні можливості, але орієнтовані на залучення та підтримку оточуючих людей. **Превагами** такої роботи є можливість взаємного впливу учасників один на одного, обмін досвідом, здійснення порівняння. Ефективно налагоджена взаємодія у групі позбавляє людину почуття самотності, безпорадності та відчаю, показує, що її випадок не поодинокий, що вже існують ефективні напрацювання, вироблені певні шляхи розв'язання існуючих у неї проблем. Людина, яка звертається за допомогою сама зможе бути корисною іншим. **Ризиками** групового консультування є неспроможність деяких учасників здійснити повноцінне та відверте саморозкриття, що може призвести до викривлення проблеми та подальшого прийняття не зовсім вдалих рішень. Крім того індивідуальна увага консультанта до учасників обмежується і розсіюється на всіх. Групове консультування рекомендоване у процесі роботи з подружніми парами (сімейне консультування), для розв'язання ділових, виробничих питань.

На сучасному етапі розвитку консультативної діяльності існує **очна (безпосередній контакт з клієнтом) та заочна (за допомогою технічних засобів (телефон, пошта, інтернет) форми надання консультативної допомоги.**

Консультативна допомога завершується для психолога з'ясуванням єдиного питання: чи вдалося досягти мети – змінити особистість, її образ «Я», покращити самопочуття, знайти сили для життєдіяльності? Чи отримав замовник (клієнт) надію на покращення ситуації, повірив у себе, своє майбутнє?

Консультативна робота ґрунтується на трьох правилах:

1) Уважне слухання замовника (клієнта) та намагання його почути;

2) Уміння «віддзеркалити» неправильні (не адаптивні) когнітивні погляди, ідеї, переконання, а також риси характеру, особистісні новоутворення;

3) Активізації духовного потенціалу людини, спрямованого до змін образу «Я», гармонізації особистісного та професійного життя.

5. Психологічна просвіта.

Просвітницька робота практичного психолога пов'язана з повідомленням необхідних психологічних знань тим, хто в першу чергу їх потребує – батькам, вчителям, учням, працівникам соціальних служб та іншим з метою того, щоб люди усвідомлювали цілі, завдання і можливості соціально-психологічної служби, дізнавались, які проблеми вони можуть розв'язати за допомогою психолога, уявляли, до кого саме їм слід звернутися.

Основний зміст просвітницької роботи практичного психолога в закладах освіти полягає в тому, щоб:

1) знайомити вихователів, вчителів та батьків з основними закономірностями та умовами сприятливого розвитку дитини;

2) популяризувати та роз'яснювати результати новітніх психологічних досліджень;

3) формувати потребу в психологічних знаннях, бажання використовувати їх у роботі з дитиною або в інтересах розвитку власної особистості;

4) знайомити учнів з основами самопізнання, самовиховання;

5) домагатися розуміння необхідності практичної психології й роботи психолога в освітньому закладі.

Робота по психологічній просвіті залежить від потреб конкретної освітньої установи. За ступенем активності психолога освітньої установи варіанти психологічної просвіти можуть бути активними, коли активним суб'єктом освіти (пропаганди психологічного знання, агітації впровадження й

використання наукових психологічних знань і роз'яснення необхідності психологічної допомоги тощо) виступає сам психолог або формальними, що передбачає лише інформування по запити клієнта.

До форм психологічної просвіти умовно можна віднести наочні та вербально-наочні. До наочних відносяться: інформаційні буклети, листівки, плакати, пам'ятки. Інформаційні листівки та буклети використовуються частіше як елементи оформлення кабінету психолога та виконують інформаційну функцію. Плакат, як і попередні форми, теж виконує інформаційну функцію. Більш дієвими формами психологічної просвіти є безпосереднє спілкування та переважно усні вербальні форми інформування: бесіда, лекція, виступ на методичній нараді (семінарі), публіцистична стаття

6. Специфічні напрямки діяльності практичного психолога.

Судово-психологічна експертиза є одним з основних видів (підвидів) експертизи. Також може бути часткою комплексного експертного дослідження, якщо в органі (особи), яка призначила експертизу (залучила експерта), виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних галузей науки. Психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки. Об'єктом судово-психологічної експертизи (СПЕ) є психічно здорові особи такі як: підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач; малолітні, неповнолітні, дорослі і особи літнього віку. При проведенні психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію, та їх авторські модифікації, що відбираються з урахуванням специфіки експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою.

Психологічний портрет людини. Скласти психологічний портрет – значить визначити психологічну своєрідність конкретного обличчя, звернувши увагу на ті характеристики, що можуть бути безпосередньо використані для рішення даного завдання використовуючи психологію обличчя. Структура психологічного портрету:

1. Зовнішні ознаки психологічних властивостей людини (особливості

носія одягу, взуття, манера говорити, жестикуляція, міміка, особливі прикмети і т.д.).

2. Психологічні особливості способу життя людини (характеристика

занять, відношення до них, способів задоволення потреб).

3. Особливості проведення дозвілля.

4. Коло спілкування (з ким і як часто спілкується).

5. Статус у рольовому поведженні людини в системі спілкування.

6. Характер прийнятих рішень.

7. Конкретні вчинки.

Для складання психологічного портрету треба виділити наступні

індивідуально-психологічні якості (особливості) особистості:

а) міміка, жести, темпоінтонаційні особливості мови (свідчать про

темперамент людини);

б) зміст висловлень (говорить про мотиви, ціннісні орієнтири);

в) лексика і характер висловлень (свідчать про професійну приналежність);

г) говір (говорить про національність, місця постійного чи тривалого проживання);

д) жестикуляція, манера носіння одягу (допомагають судити про вік, досвід і статус).

Поліграфічні дослідження. Для виявлення динаміки емоційної напруги людини був створений спеціальний прилад -

поліграф, що дозволяє одночасно реєструвати комплекс фізіологічних показників. Ще одна відома назва цього приладу - «детектор брехні», оскільки він переважно використовується для перевірки вірогідності одержуваної від людини (досліджуваного) інформації.

Переговорна діяльність - забезпечує формування у студентів необхідних навичок для проведення ефективних ділових переговорів, нарад і публічних виступів.

7. Форми роботи психологічної служби

Вирішуючи таке широке коло завдань, яке було окреслено вище, психологічна служба функціонує на трьох наступних рівнях:

1. **Науковий.** Вивчає закономірності психічного розвитку і формування особистості. Цей рівень реалізують наукові співробітники.
2. **Прикладний.** Займається розробкою навчальних програм, створення підручників. Цей рівень реалізують педагоги, методисти, у співробітництві з психологами;
3. **Практичний.** Включає безпосередню роботу з дітьми і дорослими в школі. Реалізується практичними психологами.

У діяльності ПС існує два напрямки:

Актуальний, орієнтований на розв'язання поточних проблем, подолання труднощів навчання та виховання, порушень поведінки, спілкування та діяльності;

Перспективний має метою розвиток індивідуальності, формування готовності до самостійного життя, створення умов для розвитку кожної дитини.

Професійні дії працівників ПС реалізуються в таких основних видах діяльності:

- Діагностика;
- Профілактика;
- Психологічна експертиза;
- Психологічна прогностика;
- Консультативно-методична допомога;
- Психолого-педагогічна корекція;

- Психологічна просвіта;
- Соціально-психологічна реабілітація.

Структура психологічної служби системи освіти в Україні поєднує дві моделі її організації:

1. Психологічна служба навчально-виховного закладу;
2. Центри практичної психології відповідного рівня (районного, обласного, державного).

8. Організаційно - методична робота, інформаційно-аналітична діяльність.

Інформаційно-аналітична діяльність представляє собою особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереження та поширенням інформації у сфері управління, політики, економіки тощо. Інструментальний зміст інформаційно-аналітичної діяльності в державному управлінні уточнюється через визначення змісту інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Інформаційно-аналітичне забезпечення – це сукупність технологій, методів збору та обробки інформації, що характеризує об'єкт управлінського впливу (соціальні, політичні, економічні та інші процеси), специфічних прийомів їхньої діагностики, аналізу та синтезу, а також оцінки наслідків прийняття різних варіантів політичних рішень.

Інформаційно-аналітичне забезпечення необхідно при виконанні наступних завдань:

- моніторинг стану об'єкта управління;
- контроль за виконанням рішень і ефективності виконавчих механізмів;
- аналіз зовнішніх і внутрішніх проблемних ситуацій і прогнозування їхнього розвитку;
- процес підготовки змістовної частини управлінських рішень і їхнього документального оформлення (проекти нормативних документів);

- аналіз обґрунтованості і юридичної правомірності прийнятих рішень;
- організація експертизи пропонованих рішень та проблем.

Організаційно-методична діяльність працівників психологічної служби закладів освіти.

З метою посилення ролі і значимості психологічної складової освітнього процесу, підвищення ефективності діяльності практичних психологів та соціальних педагогів Міністерством освіти і науки України затверджено Концепцію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2012 року. Концепція визначає засади і напрями розвитку психологічної служби системи освіти через реалізацію низки практичних заходів.

Відповідно до положень Концепції діяльність працівників психологічної служби закладів освіти мають бути спрямовані на:

- підвищення власної психологічної і професійної компетентності, безперервну освіту і самовдосконалення, опанування інноваційними методами і технологіями надання психологічних і соціальних послуг;
- інформаційно-методичне забезпечення системи управління освітою (профілактика і усунення факторів негативного впливу освітнього середовища на розвиток особистості учнів);
- психологічне проектування (система психологічних, педагогічних, соціальних дій щодо створення розвивального освітнього середовища);
- психологічну експертизу педагогічних інновацій (оцінка відповідності освіти поставленим завданням, віковим і психологічним можливостям учнів);
- забезпечення якості і доступності психологічних і соціальних послуг (система дій, спрямований на контроль якості послуг).

Практичний психолог закладу освіти вирішує такі завдання :

- відстежує особливості психічного розвитку дитини на різних етапах навчання.

- створює психологічні умови для повноцінного розвитку кожної дитини в межах її вікових та індивідуальних можливостей.

- надає допомогу дітям, які мають труднощі в психічному розвитку.

До основних завдань соціального педагога належать:

- забезпечення соціально-педагогічного патронажу дітей та молоді в системі освіти;

- вивчення та оцінювання особливостей діяльності і розвитку учнів, мікроколективів, шкільного колективу в цілому, неформальних молодіжних об'єднань;

- прогнозування на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості учня чи групи;

- надання консультативної соціально-педагогічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу з питань соціальної педагогіки;

- надання соціальних послуг, спрямованих на задоволення соціальних потреб учнівської молоді.

- навчально-методичну (підручники, навчально-методичні посібники, збірники методичних рекомендацій, навчальні програми (плани), фахові періодичні видання тощо);

Тема 6.

Особливості планування, підготовки психологічних програм та звітності психолога

1. Структура управління Психологічною службою;
2. Особливості планування роботи психолога
3. Особливості підготовки звітності психолога.
4. Карти особистості. Журнали звітності роботи психолога

1. Структура управління Психологічною службою:

Психологічна служба в системі освіти України складається з таких основних ланок:

- Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи;
- Навчально-методичного кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських, районних (міських) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти або методистів районних (міських) методичних кабінетів управлінь (відділів) освіти з психологічної служби;
- підрозділів психологічної служби у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації;
- практичних психологів і соціальних педагогів навчальних закладів усіх типів.

Функції діяльність регіональних центрів (методистів) практичної психології і соціальної роботи:

Статус центрів: підпорядкованість (місцевим органам управління освітою, інститутам післядипломної педагогічної освіти (ІППО));

1. Створюють кабінети для консультацій, кабінети корекції кризових станів, профільні консультпункти, реабілітаційні центри тощо.

2. Опрацьовують зведені статистичні дані, що характеризують організаційно-управлінську діяльність центрів;

3. Організують підвищення кваліфікації даних кадрів обласними ІППО та ЦІППО АПН України;

4. Планують реалізацію державних (регіональних, місцевих) програм, наказів та рішень колегій Міністерства освіти і науки України.

5. Видають науково-методичні, нормативні, інформаційні матеріали; підручники, навчально-методичні посібники, наукові статті; методичні рекомендації для практичних психологів (соціальних педагогів), педпрацівників, батьків, дітей та учнів; накази, розпорядження, положення, інформаційні листи тощо.

6. Організують проведення масових заходів: науково-практичні конференції; навчальні семінари для керівників районних (міських) психологічних служб, місцевих органів управління освітою; педагогів), педпрацівників.

7. Вивчають та впроваджують передовий досвід роботи центрів, практичних психологів (соціально-психологічні програми, навчальні технології, авторські школи тощо).

8. Проводять соціально-психологічні дослідження, експериментальну роботу.

9. Опрацьовують, аналізують зведені статистичні дані, що характеризують роботу практичних психологів (соціальних педагогів) навчальних закладів освіти за напрямками роботи.

10. Взаємодіють з державними, громадськими, міжнародними організаціями, засобами масової інформації.

11. Здійснюють підписку на журнали «Практична психологія та соціальна робота», «Обдарована дитина»: навчальними закладами освіти; практичними психологами та соціальними педагогами; педагогічними працівниками.

12. Планують перспективи розвитку психологічної служби регіону.

2. Планування діяльності, ведення документації і звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти України

У листі Міністерства науки і освіти України Від 05.09.2018 № 1/9-529 «Про документацію працівників психологічної служби у системі освіти України» вказані для використання в роботі зразки документації практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти. Згідно з якими проводиться планування та звіти Психологічної служби.

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 14.08.2000 р. N 385 Щодо планування діяльності, ведення документації і звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти України з метою удосконалення роботи

республіканського (АР Крим), обласних, районних (міських) центрів (методистів) практичної психології і соціальної роботи, практичних психологів (соціальних педагогів) дошкільних, усіх типів загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти Міністерство освіти і науки України рекомендує:

Два види планування діяльності педагогом-психологом спеціального (корекційного) освітнього закладу:

перспективне планування - на весь навчальний рік і на окремі його періоди відповідно до особливостей даної установи, вимогами адміністрації і т.п. ; поточне планування - на такі періоди, як робочий тиждень, місяць; в свою чергу, планування на робочий тиждень включає і щоденне планування.

Перспективний план роботи психолога відображає стратегію психологічної служби конкретного закладу: цілі і завдання психологічного супроводу; виявлення причин труднощів розвитку. Цей план співвідноситься з перспективними планами установи та затверджується керівником.

В основі перспективного планування - цілі і завдання діяльності психолога на найближчий рік, які розкриваються в конкретних видах роботи і реалізуються в різних формах. Загальна схема перспективного планування являє собою наступний ланцюжок: цілі - зміст роботи - види роботи - адекватні форми і засоби реалізації. Все це повинно бути відображено в документації щодо перспективного планування.

Основною формою перспективного планування є планування за напрямками діяльності. Тут враховуються безпосередньо основні напрямки діяльності психолога, відображені в Положенні про службу практичної психології. До них відносяться: діагностична діяльність; консультативна діяльність; корекційно-розвиваюча робота; експертна робота; організаційно-методична діяльність; просвітницька робота.

Перспективне планування здійснюється, як правило, в початковий період діяльності педагога-психолога.

Календарні плани допомагають практичному психологу в повному обсязі реалізувати свої функції. Щоб регулювати виконання своїх функціональних обов'язків, психолога зручніше в календарному плані-сітці передбачати домінуючі види діяльності

У щоденних планах роботи зазначаються конкретні види діяльності та форми роботи з урахуванням нормозатрат робочого часу, передбачених нормативними документами.

Вимоги до плану роботи психолога.

При складанні плану необхідно враховувати:

- мету і завдання освітньої діяльності свого навчального закладу;
- пріоритет прав та інтересів дитини;
- норми витрат часу на кожен вид діяльності.

План повинен включати наступні розділи:

- назва напрямків (психодіагностична робота, консультативна робота, психокорекційна робота, інформаційна робота, методична робота) і форм діяльності (уроки психології, факультативи, тренінги, корекційні групи, консультації, консиліуми);
- терміни їх виконання;
- відповідальні особи;
- передбачувані результати.

При плануванні своєї роботи психолога необхідно знати особливості цього процесу і його принципи.

Необхідно враховувати, що плановані на будь-який період часу справи повинні займати тільки 60% часу, залишаючи резерв. Протягом дня слід виділяти пріоритети, які краще виконувати в найбільш плідне і зручний час.

1. Планування діяльності здійснювати за річним та щомісячним планом роботи. Річний план роботи психологічної служби є окремим розділом річного плану роботи навчального закладу або місцевого органу управління освітою.

При складанні річних планів роботи необхідно враховувати:

- участь у реалізації державних (регіональних, місцевих) програм, наказів та рішень колегій Міністерства освіти і науки України;
- пріоритетні напрями діяльності навчального закладу та запити педагогічного колективу;
- специфіку роботи з учнями (дітьми) на кожному віковому етапі їх розвитку;
- спеціалізацію і рівень кваліфікації практичного психолога (соціального педагога) навчального закладу.

2. Ввести таку статистичну звітність про роботу працівників психологічної служби:

- для практичних психологів (соціальних педагогів) навчальних закладів за чверть;
- для районних (міських) центрів (методистів) - за півріччя;
- для обласних центрів практичної психології і соціальної роботи - за навчальний рік.

3. Звітність здійснюється за нормативами часу на основні види роботи практичного психолога та соціального педагога.

4. Регіональні центри (методисти) практичної психології і соціальної роботи за результатами роботи за навчальний рік, крім звіту, подають інформацію про психологічну службу та діяльність центрів або методистів .

Аналітична частина річного плану роботи оформлюється за схемою:

1) вказуються загальні відомості про навчальний заклад (повна назва, проблема, над вирішенням якої працював навчальний заклад, практичний психолог, соціальний педагог), кількість учнів (дітей) у навчальному закладі, кількість класів, особливості навчальних класів (груп) тощо;

2) проводиться короткий аналіз найбільш актуальних проблем, над якими працівник психологічної служби працював протягом навчального року:

- описується результативність проведеної роботи;
- зазначаються труднощі, які виникали у роботі;
- визначаються основні завдання, які планується вирішити у новому навчальному році;

- вказується запит адміністрації на наступний навчальний рік, проблематика роботи навчального закладу.

3. Перелік необхідних документів для обов'язкового ведення практичним психологом:

1. Річний план роботи, погоджений з методистом з психології (директором (завідувачем) центру практичної психології та соціальної роботи).
2. Місячний план роботи, погоджений з методистом з психології та затверджений директором закладу для працівників, який формується відповідно до змісту роботи.
3. Протоколи індивідуальних консультацій практичного психолога.
4. Журнал щоденного обліку роботи практичного психолога.
5. Журнал психологічного аналізу уроків (занять) практичним психологом.
6. Журнал проведення корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи практичним психологом.
7. Спеціальні річні звіти про виконану роботу за між атестаційний період.
8. Аналітичні звіти про виконану роботу за між атестаційний період
9. Аналітичні довідки за результатами проведення діагностичних досліджень та анкетувань.
10. Корекційні, лікувальні, відновлювальні, просвітницькі програми, які запроваджуються відповідно до плану роботи працівники та мають експертну оцінку.

Форми обліку діяльності і звітність психологів.

Психологи ведуть облік проведеної роботи за наступними формами:

1. Аналіз виконання плану роботи психолога (відповідність запланованого і реально виконаного, пояснення причин невиконання, співвідношення витрат часу і зусиль до результату роботи і задоволеності клієнта).

2. Журнал консультацій психолога:

Дата	Час	Вік	Мета звернення	Проблема	Результати консультації	Консультант	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8

4. Журнал обліку групових форм роботи:

Список учасників	Тема групового заняття	Дата зустрічі	Відмітки про відвідування	Ведучий	Примітки
1	2	3	4	5	6

5. Програма роботи психолога з групою:

- психологічна характеристика групи;
- мета і завдання програми; об'єкти і предмети психологічної роботи; зміст роботи (конкретні теми занять);
- плановані результати роботи психолога.

6. Корекційна карта - розгорнута картина психологічних впливів з визначенням стратегії і тактики:

- вихідні дані про дитину;
- вихідна проблематика;
- тип і форма корекційних впливів;
- засоби корекційних впливів;
- рекомендації педагогам і батькам по-організації режиму життєдіяльності дитини протягом корекційних занять;
- динаміка психологічних змін в ході корекційних занять;
- звітна характеристика з загальними рекомендаціями.

7. Програма корекційно-розвивальних занять:

- психологічна характеристика групи;
- мети і завдання програми;
- об'єкт і предмет корекції;

- етапи реалізації програми (тематичний план);
- плановані результати-(в термінах розвитку особистості).

8. Психологічна характеристика :

- ✓ відображає той чи інший аспект психічного розвитку; дозволяє скласти психологічний портрет дитини або вікової групи в цілому;
- ✓ відображає індивідуальні особливості розвитку дитини, тобто особливості розвитку різних сфер особистості і різних психічних процесів;
- ✓ приводить до висновків про недоліки, прогалини, девіаціях розвитку або про можливості, здібності, обдарованості особистості;
- ✓ складається у довільній, творчій формі.

9. Карти особистості.

Практикуючому психологові потрібно спиратися на вичерпну психологічну характеристику клієнта, аби кваліфіковано розв'язувати його особистісні проблеми. Знання такої характеристики може сприяти розкриттю чинників виникнення особистісних проблем та шляхів їх подолання.

Для складання психологічної характеристики доцільно орієнтуватися на всебічне уявлення про особистість, тобто на її психологічну структуру. З цією метою може бути запропонована для використання тривимірна психологічна структура особистості. На її основі була розроблена так звана карта особистості дорослої людини, що наводиться нижче. Карта створена шляхом конкретизації зазначених у загальнопсихологічній структурі функцій, процесів та якостей у відповідності з вимогами до особистості з боку загальноприйнятого у суспільстві типу поведінки та діяльності громадянина.

Пропонована карта являє собою систематизований перелік психічних якостей та здібностей особистості, необхідних для сучасної дорослої людини. Карта не охоплює спеціальних здібностей, лише обмежуючись їх переліком.

Для заповнення карти треба попередньо зібрати численні психологічні дані, використовуючи для цього різноманітні джерела та методи. Це можуть бути особисті документи, відгуки та думки близьких і знайомих даної людини, результати її поведінки та діяльності, опитування оточуючих і самої людини, бесіди, систематичне планомірне спостереження у різних умовах, тестування, експеримент тощо.

Дані про якість та здібності, що належать до підструктур спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, інтелекту, краще отримувати переважно за допомогою тестів та опитувальників.

Психофізіологічні дані про темперамент краще за все здобувати на основі використання експериментального методу, підсилюючи їх результатами опитування за стандартизованими тестами.

Відомості про якість, що належать до підструктури досвіду, доцільно отримувати на основі вивчення документів, продуктів діяльності та поведінки, а також шляхом спостереження. В усіх випадках слід дублювати психологічні відомості за допомогою декількох методів, аби працювати далі по-можливості з об'єктивними даними.

Усю отриману таким чином психологічну інформацію доцільно інтегрувати в єдину систему оцінок за методом узагальнення незалежних характеристик, який був запропонований К. Платоновим. Згідно з цим методом обчислюється відносна оцінка прояву кожної якості цілісної психологічної характеристики особистості, що формується на основі інтеграції оцінок, здобутих з різних джерел і за допомогою різних методів.

Кожна передбачена властивість оцінюється за п'ятибальною шкалою:

5 – оцінювана властивість особистості добре розвинена, чітко виражена, проявляється часто та у різних видах діяльності;

4 - оцінювана властивість особистості помітно виражена, але проявляється не постійно;

3 – оцінювана властивість особистості виражена не яскраво і проявляється рідко;

2 - оцінювана властивість особистості розвинена слабо і проявляється дуже рідко;

1 - оцінювана властивість особистості практично не розвинена, про її прояв свідчать лише окремі симптоми;

0 – відомості для оцінки даної властивості відсутні.

Крім того, кожна риса особистості визначається також у рамках таких трьох ознак:

- раніше була виражена, покращується, розвивається (знак >);
- зміни відсутні (знак =);
- раніше була властива, тепер послаблюється, погіршується, розвивається у протилежне (знак <).

Тема 7.

Особистість практикуючого психолога

1. Професійна компетентність практичного психолога.
2. Критерії професійної діяльності ПП.
3. Модель особистості практикуючого психолога.
4. Структура таланту спілкування.
5. Етапи формування особистості ПП.
6. Блоки формування особистості ПП.

1. Професійна компетентність практичного психолога

До людини, яка претендує на посаду практичного психолога, висувається система вимог, яка містить два компоненти. Це вимоги як до професійної компетентності фахівця, так і до його особистості.

Д. Б. Богоявленська вважає, що особистість психолога-професіонала повинна відзначатися двома параметрами:

- ✓ досконалим володінням теоретичними знаннями і способами роботи;
- ✓ здатністю до швидкої адаптації.

2.Критерії професійної діяльності практичного психолога

- **фізичний стан.** Необхідність його врахування зумовлена, по-перше, зв'язком між деякими соматичними захворюваннями (виразка, діабет, серцево-судинні захворювання тощо) і рисами характеру людини. Крім того, психолог повинен мати потужну енергетику і засоби її відновлення, інакше робота може негативно вплинути на здоров'я психолога. По-друге, існує ряд фізичних вад, які несумісні з посадою практикуючого психолога. До таких вад відносять інвалідність, глибокі косметичні дефекти, дефекти мовлення тощо;

- **психічне здоров'я** належить до надзвичайно важливих вимог, оскільки психологічними спеціальностями часто прагнуть оволодіти акцентуйовані особистості або люди з помітними особистішими проблемами, які переноситимуть на роботу свої власні проблеми. Це робитиме їх діяльність неефективною або й шкідливою та небезпечною;

- **інтелект**, особливо його вербальний компонент. Досвід засвідчує, що практикуючі спеціалісти з показниками інтелекту нижче середнього, як правило, мають багато ускладнень у роботі, особливо консультаційній. Саме інтелект забезпечує ефективний аналіз рис і якостей особистості, дає змогу долати стереотипи (як особистісні, так і професійні), є центральним механізмом у розумінні поведінки іншої людини. Особливу роль відіграє соціальний інтелект;

- **система механізмів особистісної регуляції та емоційної витривалості;**

- **особливості мотиваційної сфери.** Професія практичного психолога мотивується інтересом до інших людей та бажанням надавати допомогу у розв'язанні проблем спілкування, діяльності, життя в цілому. Психологічним механізмом такого інтересу, як стверджують В.Г.Панок і Л.Уманець, є усвідомлення та подолання власних проблем аналогічного плану.

Основу мотиваційної сфери повинна складати гуманістична спрямованість особистості. У це поняття вкладається кілька особистісних якостей і рис, в основному мотиваційної і світоглядної природи: альтруїстичні позиції, ролі, установки у міжособистісному спілкуванні, високий рівень мотивації до професії, переважання пізнавальних, альтруїстичних, емпатичних мотивів у роботі з клієнтами, готовність до роботи з клієнтами та націленість на позитивний результат.

3. Модель особистості практикуючого психолога запропонована Н.В.Чепелевою та Н.І.Пов'якель, включає наступні складові:

Мотиваційно-цільова підструктура особистості передбачає сформовану позитивну мотивацію до професійної діяльності, до надання психологічної допомоги, прийняття себе та інших. Базовою особистісною якістю на цьому рівні виступає *діалогізм*, що включає діалогічну готовність, безумовне прийняття іншого, особистісну рефлексію, розвинену систему особистісних смислів, орієнтованість на досягнення взаєморозуміння.

Когнітивна підструктура, до якої відноситься сфера знань особистості: особистісне знання, знання себе й інших; Я-концепція фахівця (адекватність і сталість самооцінки, емпатичність, асертивність, відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, які зумовлюють проєкції та психологічні захисти тощо); професійно важливі якості пізнавальних процесів (уважність, спостережливість, вміння помічати деталі вербальної і невербальної поведінки, тобто розпізнавати психосоматичні стани, гнучкість, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати реакції та дії клієнта, моделювати наслідки роботи). Базовими особистісними якостями когнітивної підструктури є *професійна рефлексія та професійний інтелект*.

Операційно-технологічна підструктура передбачає розвинену компетентність особистості фахівця-психолога. Вона включає володіння основними професійними вміннями і навичками, які забезпечують практичне використання наявних теоретичних знань. Найважливішим компонентом цієї підструктури є *практичний інтелект*.

Комунікативно-рольова підструктура передбачає розвинену комунікативну компетентність психолога. Вона містить соціально-когнітивні і комунікативні уміння (слухати іншого, розмовляти та вмовляти, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, навіювати тощо). Ця підструктура включає також специфічні якості - акторські та режисерські, організаційні, які дозволяють ефективно впроваджувати активні психотехніки і групові засоби психокорекції. Базовою особистісною якістю є *професійна ідентифікація та соціальний інтелект*. Остання - це здатність у процесі спілкування визначати будь-які відхилення від нормального функціонування або розвитку людини чи групи, яка є найважливішою складовою спеціальних здібностей до психологічної діяльності.

Регулятивна підструктура забезпечує толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до збудження та швидкого виснаження. Провідним компонентом виступає *професійна саморегуляція*.

4. Структура таланту спілкування

- 1) **уміння** повно і правильно сприймати людину (*спостережливість*);
- 2) **уміння** розуміти внутрішні властивості і особливості людини (*інтуїція*);
- 3) **уміння** співпереживати (*емпатія*);
- 4) **уміння** аналізувати власну поведінку (*рефлексія*);
- 5) **вміння** керувати собою і процесом спілкування.

У процесі спілкування психолог визначає як зміни в поведінці людини, так і впливи психолога на цю поведінку, здійснює соціальну, або підтримку, допомогу клієнту. Останнє

особливо важливо для психолога-практика. Люди, які мають високі показники у соціальній фасилітації, схильні і мають здібності до роботи в сфері практичної психології.

*Фасилітація (від англ. facilitation — допомога, полегшення, сприяння) — це організація процесу колективного розв'язання проблем у групі.

5. Етапи формування особистості практичного психолога

1. Світоглядний, що передбачає формування професійної свідомості майбутнього спеціаліста;

2. Професійний, який спрямований на оволодіння необхідною системою знань, технологією практичної діяльності майбутнього психолога, формування його психологічної культури. Психологічна культура передбачає високий рівень професійних знань та культури спілкування, емоційну культуру, культуру мислення. Культура спілкування передбачає вміння користуватися у відповідних ситуаціях адекватними стереотипами взаємодії, творчо розв'язувати суперечливі ситуації, вести діалог з клієнтом. Емоційна культура передбачає вміння вибирати адекватну форму прояву своїх емоцій, здатність володіти собою, керувати своїми емоційними станами. Сформованість емоційної культури сприяє повноцінному спілкуванню та вирішенню конфліктних ситуацій.

3. Особистісний, метою якого є формування професійно важливих якостей особистості, гуманістичної спрямованості, «діалогічності», здатності до професійної ідентифікації. Професійна ідентифікація передбачає прийняття провідних професійних ролей, цінностей, норм, наявність мотиваційних структур, які спонукають особистість до ефективної діяльності. Формування професійної ідентифікації пов'язане з самопізнанням (самодіагностикою), самокорекцією, самоаналізом та самореабілітацією.

6. Блоки формування особистості практичного психолога

Перший - підготовчий - на цьому етапі здійснюється професійний відбір на відповідні спеціальності. Здійснюється диференціація студентів на різні напрямки професійної підготовки: психолог-викладач, психолог-дослідник, психолог-практик. Цей же блок передбачає адаптацію студентів до майбутньої професії. Реалізація початкової професійної підготовки (1-2 курси) передбачає оволодіння базовим концептуальним апаратом психологічної науки, отримання загального уявлення про майбутню професію. Знайомство відбувається і через різні тренінгові курси, що також сприяє професійній ідентифікації студентів та їх особистісному росту.

Другий блок - діагностичний - передбачає оволодіння основами психодіагностики, самопізнання (3-4 курси). На цьому етапі студенти отримують інформацію про якості свого характеру, про свої здібності, пізнавальні та інші можливості. Виявляються також особистісні проблеми студентів, які можуть стати на заваді успішній професійній діяльності. Тому для їх подолання та з метою самопізнання та саморозвитку застосовуються також спеціальні тренінгові техніки, бесіди, консультування.

Третій блок - особистісно-професійна корекція - передбачає корекцію та формування професійно значущих комунікативних умінь. Основними у цьому блоці є курси психоконсультування, психокорекції та психотерапії. Необхідною умовою є здійснення студентом індивідуальної самокорекції та самовдосконалення.

Тестові питання.

1. Які є етапи формування особистості практичного психолога:
 - 1) світоглядний, професійний, особистісний;
 - 2) профорієнтаційний, кар'єрний, особистісний;
 - 3) світоглядний, профорієнтаційний, сімейний;
 - 4) особистісний, світоглядний, профорієнтаційний;
 - 5) кар'єрний, світоглядний, особистісний.

2. Практикуючі спеціалісти з показниками а) _____
нижче середнього, як правило, мають б) _____ у роботі,
особливо консультаційній.

- 1) а) таланту ,б) ускладнення;
- 2) а) інтелекту, б) потурання;
- 3) а) мотивації, б) потурання;
- 4) а) мотивації, б) ускладнення;
- 5) а) інтелекту, б) ускладнення.

Тема 8.

Психологічна служба в системі освіти.

1. Психологічна служба в дошкільній дитячій установі.
2. Психологічна служба в школі.
3. Психологічна служба в установі середньої спеціальної освіти.
4. Психологічна служба у ВНЗ.
5. Психологічна служба в установі додаткової освіти.
6. Психологічна служба в соціально-педагогічних установах (притулках, дитячих будинках, педагогічних для психологотипу і медико-соціальних службах і центрах).
 - a. Напрями діяльності психолога.
 - b. Інклюзивна освіта.

Історія розвитку

Психологічні знання мають досить давню історію. Перші системи науково-психологічних знань з'явилися в древніх культурах Греції, Китаю, Індії, Єгипту. Перед тим, як стати самостійною наукою, психологія розвивалася в межах інших наук, насамперед у межах філософії.

Наприклад, Демокріт всі явища духовного життя намагався пояснити фізичними і навіть механічними причинами.

Сократ стверджував, що до розуміння духовних явищ можна підійти за допомогою спеціально сформульованих запитань до людини («сократівські бесіди»).

Досліджуючи пізнавальні процеси, Платон підкреслював значення відчуттів, пам'яті та мислення. Платон був першим вченим, який говорив про мислення як про самостійний психічний процес.

В кінці 19 століття педагогічна психологія інтенсивно розвивалася.

Американський психолог Стенлі Холл почав видавати журнал «Педагогічний семінар» ще в 1891 році. Це був перший журнал, присвячений проблемам педагогічної та дитячої психіки.

У Франції Альфред Біне займався проблемою психологічних служб. У 1905 р. Французьке міністерство освіти попросило Біне розробити спеціальні психологічні методи, що допомогли б виявити дітей, які не можуть навчатися за загальноосвітньою програмою. Так з'явився відомий метод вивчення психічного розвитку дитини - шкала для вимірювання інтелекту - тест Біне-Саймона. За допомогою цієї шкали можна виявити дітей із ЗПР. З цього часу починається практична психологічна робота в галузі освіти.

Системна робота із створення психологічної служби в освітній галузі України розпочалася з 1991 р., коли в Інституті психології ім. Г.С. Костюка АПН України був створений новий підрозділ – Центр психологічної служби в системі освіти.

У 1993 р. було розроблено і прийняте перше положення про психологічну службу системи освіти. 7 липня 1998 р. спільним наказом Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук України було створено Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи як головну організацію психологічної служби, що здійснює методичне керівництво усією психологічною службою системи освіти.

23 квітня 2004 р. вперше в історії Української держави Колегія Міністерства освіти і науки України розглянула питання про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти. Колегія схвалила «Стратегію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 р.».

Відтоді 23 квітня вважається Днем практичного психолога.

У 2009 р. була прийнята нова редакція Положення про психологічну службу системи освіти України.

Психологічна служба в системі освіти є складовою державної системи охорони психологічного здоров'я громадян України і діє з метою виявлення і створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості.

Психологічна служба забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психічного розвитку особистості, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, статевих, інших індивідуальних особливостей, створення умов для самовиховання і саморозвитку, сприяє виконанню виховних й освітніх завдань навчально-виховних закладів.

Діяльність психологічної служби в системі освіти забезпечується фахівцями-психологами, що мають відповідну вищу освіту.

За своїм статусом працівники психологічної служби належать до педагогічних працівників і відповідно до чинного законодавства користуються всіма правами і гарантіями, передбаченими для них.

Діяльність психологічної служби включає такі основні напрями:

- діагностика - психологічне обстеження дітей і підлітків, їх груп та колективів, умов навчання та розвитку;
- корекція - здійснення психолого-педагогічних заходів для усунення відхилень в індивідуальному розвитку та поведінці, схильність до правопорушень;
- реабілітація - надання психолого-педагогічної допомоги дітям, підліткам, молоді, які знаходяться у кризовій ситуації, постраждали від соціальних, технічних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси;
- профілактика - своєчасне попередження відхилень у становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктам та інше;

- консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу з питань виховання дітей, підлітків, створення психологічних умов для їх розвитку, допомога органам державного управління освітою в оцінці професійної придатності педагогічних та управлінських кадрів;
- просвітницько-пропагандистська робота з підвищення психологічної культури в закладах і установах освіти;
- психологічна експертиза - участь в оцінці нових технологій навчання і виховання дітей, підлітків, молоді, педагогічних іновацій, визначенні доцільності їх впровадження, сприяння розробці та використанню нових діагностичних методик;
- психологічна прогностика - створення моделей поведінки групи та особистості, прогнозування психічного розвитку тощо.

Психологічна служба в системі освіти складається з

трьох основних ланок:

- а) загальноукраїнський науково-методичний центр практичної психології;
- б) регіональні центри (лабораторії) практичної психології;
- в) практичні психологи, які працюють у закладах і установах освіти.

Практичний психолог є головною ланкою психологічної служби.

Практичний психолог закладу (установи):

- бере участь в організації освітньої, виховної роботи, спрямованої на забезпечення всебічного особистісного розвитку дітей, молоді, їхнього повноцінного психічного здоров'я;
- проводить психолого-педагогічну діагностику готовності до навчання в період переходу з однієї вікової групи до іншої, допомагає у виборі освітньої установи згідно з рівнем психічного розвитку;

- планує та розробляє розвиваючі, корекційні програми навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних, статевих, вікових особливостей дітей;
- сприяє пошуку, добору, розвитку обдарованих дітей, свідомому вибору дітьми, молоддю професії з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей;
- готує вихованців, учнів до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- здійснює первинну профілактику алкоголізму і наркоманії, інших шкідливих звичок серед підлітків;
- проводить психологічну експертизу і психолого-педагогічну корекцію асоціальної поведінки;
- формує психологічну культуру вихованців, учнів, педагогів, батьків;
- консулює працівників освітніх установ з питань психології, практичного використання її в організації навчально-виховного процесу.

У своїй професійній діяльності працівник психологічної служби повинен:

- керуватись у своїй діяльності Етичним Кодексом психолога;
- додержуватись педагогічної етики, поважати гідність дитини, захищати її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, пропагувати здоровий спосіб життя;
- зберігати професійну таємницю, не поширювати відомості, отримані в процесі діагностичної або корекційної роботи, якщо її поширення може завдати шкоди дитині чи її оточенню;
- постійно підвищувати свій професійний рівень, загальну культуру;

- пропагувати психологічні знання, запобігати випадкам здійснення психодіагностичної, розвивально-корекційної, профілактичної, консультативно-методичної роботи особами, що не мають відповідної фахової підготовки;
- будувати свою діяльність на основі доброзичливості, довіри у тісному контакті шляхом співробітництва з усіма учасниками педагогічного процесу;
- знати програмно-методичні матеріали і документи щодо обсягу, рівня освіти, розвитку дітей, вимоги до нормативного забезпечення навчально-виховного процесу, основні напрями і перспективи розвитку освіти, психолого-педагогічної науки.

1. Психологічна служба в дошкільній дитячій установі

Мета психологічного супроводу полягає у забезпеченні оптимальних соціально-психологічних умов для збереження психологічного здоров'я дитини, сприянні повноцінному розвитку її особистості у родині й дитячому садку та формування її як суб'єкта життєдіяльності.

Завдання психолога в дитячому садку:

- Діагностувати актуалізовану проблему дитини та скласти спеціальну програму роботи з ним, до якої залучаються батьки та вихователі;

- Реалізовувати власну розвиваючу програму, що не входить в загальну програму навчання і виховання в дитячому садку. Наприклад, розвиваюча програма підготовки дітей до навчання читанню, письму, адаптації до школи;

- Профілактика можливих порушень психічного розвитку дітей;

- Робота з психологічної освіти педагогічного колективу та батьків.

Основними видами діяльності дитячого психолога є:

1. психологічне консультування
2. психологічне просвітництво
3. психологічна профілактика

4. психологічна діагностика
5. психологічна корекція

Психологічна освіта може проходити у вигляді лекцій, бесід, семінарів.

Психологічна профілактика спрямована на збереження, зміцнення і розвиток психологічного здоров'я дітей на всіх етапах дошкільного дитинства. Цей напрямок передбачає контроль за дотриманням в дитячому садку (та інших дитячих установах) психологічних умов, необхідних для повноцінного психологічного розвитку і формування особистості дитини на кожному віковому етапі.

Специфіка консультативної роботи в дитячому садку - максимальне сприяння психічному, особистісному розвитку кожної дитини. Співробітники дитячого саду звертаються до психолога з наступних питань: причини труднощів у засвоєнні дітьми програм навчання (підготовка до школи), небажання і невміння дітей займатися, емоційні, особистісні порушення, конфліктні відносини з іншими дітьми.

2. Психологічна служба в школі

Головним завданням діяльності психолога у школі є забезпечення нормального процесу психічного становлення дитини, тому психологічна робота організована насамперед відповідно до інтересів самого учня.

Основною метою роботи психолога у школі є: створення умов для розвитку пізнавальних можливостей і формування пізнавальних інтересів; формування позитивного психологічного клімату учнівського середовища як основи формування позитивного „Я”- образу та самосприйняття учня; виявлення варіантів шкільної та сімейної дезадаптації, причин неуспішності; формування абстрактно-логічного, теоретичного мислення як основи для подальшого розвитку свідомості, самопізнання; розвиток вольової сфери учнів як основи мимовільної саморегуляції;

Задачі психологічної служби школи:

- створення сприятливого психологічного клімату в педагогічному та учнівському колективі;
- профілактика негативних явищ і пропаганда здорового способу життя;
- соціально-психологічний супровід дітей пільгових категорій;
- здійснення профілактико-просвітницької діяльності та пропаганди психологічних знань, підвищення рівня психологічної грамотності педагогів та батьків.
- сприяння повноцінному розвитку особистості учнів на кожному віковому етапі, створення умови для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку;
- забезпечення індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення;
- психологічне забезпечення допрофільного та профільного навчання учнів;
- раннє виявлення дітей з особливими освітніми потребами та психологічне забезпечення інклюзивної освіти;
- психологічний супровід випускників до та під час зовнішнього незалежного оцінювання.

4. Психологічна служба у ВНЗ

Психологічна служба ВНЗ – інтегральне явище, яке повинне об'єднувати в собі основні структурні одиниці: психологічну діагностику (індивідуальну і групову), консультування, психологічну профілактику, пропаганду психологічних знань, соціально-психологічну адаптацію студентів в учбово-професійній діяльності, підвищення рівня їх психологічної культури, тренінгові заняття. Що стосується роботи з викладачами, то тут можливе проведення різних комунікативних тренінгів ефективної взаємодії із студентами, всілякі семінари. У деяких вузах практикується робота з батьками (консультації, розбір складних ситуацій). Мета ПСВ: Зробити професійне становлення студентів

ефективнішим і конструктивнішим за допомогою програм психологічного супроводу, підтримки, сприяння їх розвитку.

Завданням психологічної служби у ВНЗ є психологічна підтримка і супровід студентів у професійному розвитку.

Технологія психологічного супроводу студентів в професійній освіті добре представлена Е.Ф.Зеєром. Він співвідносить рішення задач психологічного супроводу з етапами професійного навчання: адаптацією, інтенсифікацією та ідентифікацією.

Етапи роботи:

1. На етапі адаптації (перший курс) - завдання ПСВ полягає в наданні допомоги студентові в адаптації до нових умов життєдіяльності.
2. На відносно успішному етапі інтенсифікації (другий і третій курси) функції ПСВ зводяться до діагностики особистісного і інтелектуального розвитку, наданню допомоги в рішенні проблем, що виникають у взаєминах з однолітками і педагогами, а також в суто особистих відносинах.
3. На етапі ідентифікації (четвертий і п'ятий курси) завдання ПСВ полягають «у фінішній діагностиці професійних здібностей, допомозі в знаходженні професійного поля реалізації себе, підтримці в знаходженні сенсу майбутньої життєдіяльності. Головне — допомогти випускникам професійно самовизначитися і знайти місце роботи».

5. Психологічна служба в установі додаткової освіти

Соціально-педагогічна та психологічна служба (СППС) є одним із структурних компонентів виховної системи установ додаткової освіти, який забезпечує соціально-психологічний супровід виховного процесу.

Мета діяльності СППС в даних установах полягає в соціально-психологічному супроводі виховного процесу, результатом якого є створення сприятливого соціально-психологічного клімату як основної умови розвитку, саморозвитку, соціалізації особистості.

Завдання СППС:

- Забезпечення соціально-психологічних умов для успішного розвитку творчих здібностей та інтересів дітей, розвиток їх духовного та інтелектуального потенціалу.

- Створення соціально-психологічних умов для формування адаптаційних навичок і підготовки дітей до життя в суспільстві.

- Здійснення соціальної опіки і захисту прав дітей, особливо перебувають у важкій життєвій ситуації.

- Вивчення соціально-психологічних проблем виховної діяльності, стилю керівництва навчально-виховним процесом, виявлення помилок з метою запобігання їх негативного впливу на діяльність установи.

Основні напрямки діяльності педагога-психолога у закладі додаткової освіти:

1. Психодіагностична робота (цей вид діяльності допускається при відповідній кваліфікації фахівця) - визначає індивідуально-психологічні особливості особливості дитини (виявлення проблем особистісного рівня, уявлень про себе, виявлення випадків дезадаптації).

2. Психокорекційна робота - Організовує та проводить соціально-психологічні тренінги серед дітей і педагогів. Розробляє психокорекційні програми виховання.

3. Психологічне консультування - Консультує керівників, вихователів і батьків дітей з приводу проблем виховання, психології управління педагогічним колективом.

4. Психопрофілактика - Розвиває комунікативні навички педагогів, вживає заходів щодо попередження та зняття психологічної перевантаженості. Вивчає міжособистісні відносини в дитячих групах з метою виявлення важких підлітків, груп психологічного ризику.

5. Психологічна освіта - Популяризує і роз'яснює основи загальної, вікової психології. Здійснює роботу по формуванню психологічної культури особистості.

А) Психологічна служба в соціально- педагогічних

установах

Психологічна служба в соціально-педагогічних установах (притулках, дитячих будинках, педагогічних для психологотипу і медико-соціальних службах і центрах) здійснює комплекс взаємопов'язаних напрямків роботи по психологічному супроводу дітей-сиріт, дітей, які залишилися без піклування батьків, дітей з невиліковними хворобами та дітей з особливими потребами.

Під психологічним супроводом розуміється комплекс заходів, спрямованих на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і розвитку дітей, розкриття їх потенційних можливостей, адаптації та соціалізації дитини в суспільстві.

Мета психологічного супроводу - збереження і підтримання оптимального рівня психологічного здоров'я вихованців (пацієнтів).

Завдання психологічного супроводу: Створення соціально-психологічних умов для повноцінного розвитку вихованців (пацієнтів), тобто сприяння їх особистісному, інтелектуальному, соціальному розвитку. Надання допомоги вихованцям, педагогічному колективу у вирішенні конкретних проблем навчання, виховання, адаптації та соціалізації. Психологічна підтримка та просвіта педагогічного чи медичного колективу в питаннях відносин з вихованцями (пацієнтами).

Напрями діяльності психолога:

1. бере участь в організації освітньої, виховної роботи, спрямованої на забезпечення всебічного особистісного розвитку дітей, молоді, їхнього повноцінного психічного здоров'я;
2. проводить психолого-педагогічну діагностику готовності до навчання в період переходу з однієї вікової групи до іншої, допомагає у виборі освітньої установи згідно з рівнем психічного розвитку;
3. планує та розробляє розвиваючі, корекційні програми навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних, статевих, вікових особливостей дітей;
4. сприяє пошуку, добору, розвитку обдарованих

дітей, свідомому вибору дітьми, молоддю професії з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей;

5. готує вихованців, учнів до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;

6. здійснює первинну профілактику алкоголізму і наркоманії, інших шкідливих звичоу серед підлітків;

7. проводить психологічну експертизу і психолого-педагогічну корекцію асоціальної поведінки;

8. формує психологічну культуру вихованців, учнів, педагогів, батьків;

9. консулює працівників освітніх установ з питань психології, практичного використання її в організації навчально-виховного процесу.

Б) Інклюзивна освіта

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

Одним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх потреб в шкільному середовищі та поза його межами.

Метою психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в навчально-виховних закладах є вивчення особистісного потенціалу, а саме: співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми, розвитку когнітивної сфери, сформованості мотивації до навчання; особливості емоційно-вольової сфери; індивідуально-характерологічні особливості, їх творчий та інтелектуальний

розвиток через залучення всіх учасників навчально-виховного процесу (батьків, педагогів, дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання; соціалізація та адаптація; професійна орієнтація дітей з особливими потребами.

Тестові питання.

1. Завданням СППС в установі додаткової освіти є:

1. Забезпечення соціально-психологічних умов для успішного розвитку творчих здібностей та інтересів дітей, розвиток їх духовного та інтелектуального потенціалу.
2. Створення соціально-психологічних умов для формування адаптаційних навичок і підготовки дітей до життя в суспільстві.
3. Здійснення соціальної опіки і захисту прав дітей, особливо перебувають у важкій життєвій ситуації.
4. Вивчення соціально-психологічних проблем виховної діяльності, стилю керівництва навчально-виховним процесом, виявлення помилок з метою запобігання їх негативного впливу на діяльність установи.
5. знаходження професійного поля реалізації себе, підтримці в знаходженні сенсу майбутньої життєдіяльності

Тема 9.

Психологічна служба системи охорони здоров'я

1. Важливість впровадження психологічної служби у закладах охорони здоров'я
2. Основні функції психології у медицині
3. Завдання та функції практичного психолога в закладах охорони здоров'я різних типів
4. Психологічна допомога як підтримка пацієнтів медичних закладів

Ключові слова: медичний психолог, медична психологія, функції медичного психолога, завдання медичного психолога, психологічна допомога.

Список літератури

1. Горбатюк С. М. Роль медичного психолога у діагностичних, психокорекційних та реабілітаційних заходах. *Корекційна та соціальна педагогіка та психологія*. 2013. № 6. С. 51-59.

2. Максименко С.Д. Медична психологія / за ред. С.Д. Максименка, М.В.Папучі. К.: Ніжин: Видво НДУ, 2007. 157 с.

3. Сенько Ю. О. Психологічний супровід пацієнтів, хворих на мультирезистентний туберкульоз легень. *Український пульмонологічний журнал*. 2019, № 1. С. 71-74.

4. Аріпціна І. А., Мухамедрахімов Р. Ж. Особливості роботи клінічного психолога в журі. 2012. № 5 (16).

https://studopedia.com.ua/1_38897_psihologIchna-sluzhba-sistemi-ohoroni-zdorovya-ukrayini.html

http://maup.com.ua/ua/pro-akademiyu/novini1/usi-novini1/profesiya_medichniy_psiholog_poklikannya_dopomagati_1_yudyam.html

1. Важливість впровадження психологічної служби у закладах охорони здоров'я

Актуальність медичної психології зумовлена, в першу чергу тим, що лікувати треба не тільки хворобу, а й загальний психологічний стан хворої людини. Зв'язки психології і медицини настільки тісні, що психолог, який працює з медичним персоналом і хворим, повинен бути добре обізнаним з медичними знаннями, а медичні працівники все більше усвідомлюють необхідність психологічних знань для успішної професійної діяльності. Тому можна вважати, що медична психологія — це галузь знань, яка в рівній мірі належить як медицині, так і психології. Для розробки проблем медичної психології поєднуються зусилля психологів, фізіологів і лікарів.

Значення психології у медицині людьми усвідомлено досить давно. Ще у XVIII ст. великий реформатор в галузі психіатричної допомоги людям у Франції Пінель у своєму «Трактаті про душевні хвороби» писав, що психіатричною лікарнею повинні керувати лікар, адміністратор і психолог.

Причому він вважав, найбільш доцільним є випадок, коли лікар має високий рівень компетентності у психології. З XVIII ст. відомі дослідження австрійських лікарів Франца Галля і Франца Месмера, які довели наявність у мозку особливих магнітних флюїдів, тобто психологічних факторів, дія яких призводить до зцілення людей. Їх наукові висновки були покладені в основу розробки методів гіпнозу в медицині, які широко стали використовуватися у медичній практиці.

В XIX ст. безперервно зростає інтерес вчених до психіки здорової людини, а також соматично і психічно хворих. Неврологічна і психіатрична практика потребувала допомоги від психолога для аналізу складних порушень психіки людини. В середині XIX ст. з'являється книга «Медична психологія» Лотце, а в другій половині XIX ст. Д.Х.Тьюк опублікував книгу «Психологічна медицина», хоч вони і відображали в більшій мірі питання психіатрії того часу.

Медична психологія як галузь прикладної психології виділилась в самостійну науку тільки у XX ст. З'являється ряд монографій, які висвітлювали предмет медичної психології. Важливий внесок у розвиток медичної психології зробили зарубіжні вчені Ж. Піаже, М. Принс, З.Фрейд, Е. Кречмер та російські вчені В.М. Бехтерев, С.С. Корсаков, П.Б. Ганнушкін та інші, які вважалися медичними психологами.

У другій половині XX ст. розширилась сфера застосування психологічних знань у медицині. Практична психологія почала виокремлюватися організаційно в окрему галузь медичної психології.

У практичній охороні здоров'я в основному працюють клінічні психологи. Як правило, це такі області, як психотерапія, наркологія, сексологія, психоонкологія (сфера міждисциплінарних досліджень і клінічної практики на стику психології, онкології, соціології). Медико-психологічна служба, яка діє в деяких медичних установах (лікарнях, центрах здоров'я, санаторно-курортних установах), спеціалізується на наданні допомоги пацієнтам, лікарям, соціальним працівникам. Одним з центральних напрямків роботи медико-психологічної

служби системи охорони здоров'я є профілактика, запобігання виникненню хвороб.

Основні вектори роботи психологічної служби в стаціонарі:

- кризова психологічна допомога;
- виявлення психологічних причин захворювання;
- попередження особистісних порушення внаслідок перенесеного захворювання і лікування;
- психологічна допомога родичам;
- взаємодія психолога з медичним персоналом.

1. Основні функції психології у медицині

На думку академіка С. Д. Максименка **медична психологія** – це наука, яка вивчає психологічні особливості людей з різними захворюваннями, взаємини пацієнта і медичного працівника, методи та способи діагностики психічних відхилень, диференціації психологічних феноменів, психологічних синдромів і симптомів, психопрофілактичні, психокорекційні та психотерапевтичні способи допомоги пацієнтам, а також теоретичні аспекти психосоматичних і соматопсихологічних взаємовпливів.

Суміжними психологічними дисциплінами до медичної психології є патопсихологія, нейропсихологія, психологія девіантної поведінки, психіатрія, психосоматична медицина.

В область дослідження медичної психології входить широкий комплекс психологічних закономірностей, зв'язаних з виникненням і перебігом хвороби, вплив тих чи інших захворювань на психіку людини, забезпеченням оптимальної системи оздоровчих впливів, характером відносин хворої людини з мікросоціальним оточенням. Інтенсивно розвиваються галузі медичної психології, зв'язані з психокорекційною роботою:

- Психогігієна
- Психофармакологія
- Психотерапія
- Психічна реабілітація.

Серед найважливіших проблем медичної психології – взаємодія психічних і соматичних (тілесних та фізіологічних) процесів при виникненні і розвитку хвороб, закономірності формування представлення про своє захворювання в хворого, вивчення динаміки усвідомлення хвороби, формування адекватних особистісних установок, зв'язаних з лікуванням, використання компенсаторних і захисних механізмів особистості в терапевтичних цілях, вивчення психологічного впливу лікувальних методів і засобів (медикаментів, процедур, клінічних і апаратурних досліджень, хірургічних втручань і ін.) з метою забезпечення їх максимального позитивного впливу на фізичний і психічний стан пацієнта. Істотне місце серед досліджуваних медичною психологією питань займають психологічні аспекти організації лікувального середовища (стаціонару, санаторію, поліклінік тощо), вивчення відносин хворих з родичами, персоналом і одного з одним. У комплексі проблем організації лікувальних заходів особливе значення має вивчення закономірностей психологічного впливу лікаря в ході проведення ним діагностичної, лікувальної, профілактичної роботи, раціональної побудови взаємин учасників лікувального процесу.

Найважливішими питаннями медичної психології є: психотерапія, психогігієна і психопрофілактика. Також медична психологія має й прикладні задачі – розробку принципів і методів психологічного дослідження в клініці, а також питання створення і вивчення психологічних методів впливу на психіку людини в лікувальних і профілактичних цілях. Це повинно знаходити висвітлення в діяльності різних ланок системи охорони здоров'я – поза лікарняної служби і стаціонарів, санаторно-курортній справі, фармації, при підготовці медичних кадрів усіх рівнів, у дослідницькій роботі вчених, пов'язаної з медичними проблемами, в організації охорони здоров'я, гігієні і санітарії, медицині катастроф тощо. Медична психологія повинна розроблятися в зв'язку із задачами, що ставляться різними медичними дисциплінами.

Предметом вивчення медичної психології є особистість хворої людини в широкому змісті цього слова (різноманітні і глибокі порушення в психічній діяльності психічнохворих докладно вивчаються спеціальною наукою – психіатрією), медичний працівник, взаємини хворого і медичних працівників на різних етапах їхнього спілкування.

При цьому різні суміжні проблеми розглядаються стосовно до основної задачі – наданню максимальної допомоги пацієнту, огороженню його від несприятливих впливів. Зростаюче значення медичної психології обумовило поширення її викладання у вищих навчальних закладах. У системі медичної освіти вона є однією з тих дисциплін, без яких немислима підготовка сучасного лікаря широкого профілю, здатного як до дослідницької, так і до практичної роботи в галузі медицини, у сфері керування, у соціальних службах тощо.

Допомога лікаря, який опанував медичну психологію дуже часто буває необхідна для діагностики і вироблення раціональних рекомендацій при лікуванні широкої гами захворювань, що кореняться в патологічних змінах у внутрішньому світі особистості. Вона завжди буває корисна для визначення диференційованих, враховуючих індивідуальні особливості пацієнтів, методик лікування, підвищуючи ефективність медичної допомоги в цілому.

Міждисциплінарний статус медичної психології робить цю дисципліну особливо чутливою до рішення основної теоретико-методологічної проблеми сучасної науки – проблеми «природи людини» як істоти біосоціальної по своїх зовнішніх проявах. Українські вченими виділяються 4 основні частини медичної психології: загальну психологію, клінічну психологію, психокорекцію та медичну етику і деонтологію. Також областю медичної психології у певній мірі є психологічна трудова експертиза, підрозділом якої є профорієнтація, профконсультація, профвідбір і працевлаштування інвалідів.

Психологічна трудова експертиза в цілому є розділом самостійної галузі психології – психології праці. Медико-психологічна профорієнтація і профконсультація підлітків

зв'язані з педіатрією і шкільною гігієною, також як у відношенні людей похилого віку – з геріатрією і психогігієною.

На сьогоднішній день успішно розвивається медична педагогіка – суміжна з медициною, психологією і педагогікою область. Її предметом служить навчання, виховання і лікування хворих дітей – дефектопедагогіка з галузями олігофрено-, сурдо- і тифлопедагогіки.

В зарубіжній медицині виділяються і деякі нові напрямки, що пов'язують медичну психологію з іншими дисциплінами. Такі, як:

- поведінкова медицина – міждисциплінарна науково-дослідна і прикладна галузь. У своєму підході до проблем здоров'я і хвороби орієнтується на біопсихосоціальну модель. Здійснюваний у її рамках синтез досягнень науки про поведінку і біомедичних наук покликаний допомогти успішному рішення проблеми здоров'я-хвороби і використанню цих досягнень у профілактиці, лікуванні і реабілітації.

- психологія здоров'я – науковий, психологічний і педагогічний внесок у профілактику й охорону здоров'я, запобігання і лікування хвороб, виявлення форм поведінки, що підвищують ризик захворювання, постановку діагнозу і виявлення причин порушення здоров'я, реабілітацію та удосконалювання системи охорони здоров'я.

- популяційна медицина – міждисциплінарна область дослідницької і практичної діяльності, що займається підвищенням загального рівня здоров'я населення (попередженням хвороб, продовженням життя, поліпшенням самопочуття) за допомогою суспільних заходів чи впливом на систему охорони здоров'я в цілому. Поліпшення психологічної підготовки медичних кадрів позитивно позначилося на розвитку практичної охорони здоров'я. У багатьох лікувальних установах, насамперед у психіатричних і неврологічних клініках, створені й успішно працюють кабінети і відділення медичної психології. В особливо тісному співробітництві з медичною психологією розвиваються авіаційна, космічна й

екстремальна медицина, що вимагає підвищеної уваги до внутрішнього світу особистості.

3. Завдання, функції практичного психолога в закладах охорони здоров'я різних типів.

Психологічна допомога в медичній практиці полягає в клініко-психологічному дослідженні й оцінці стану пацієнта, аналізі психологічних і психосоматичних аспектів хвороби та психологічній допомозі із застосуванням сучасних аспектів психотерапії, психопрофілактики, психогігієни.

Медичний психолог:

- може працювати в закладах охорони здоров'я та соціального забезпечення, проводити консультативну та діагностичну роботу у клініках соматичних та психічних захворювань, в консультативних центрах здоров'я, реабілітаційних центрах, соціально-психологічних службах (служба сім'ї, телефон довіри тощо) ;

- проводити профорієнтаційну роботу (здійснювати професійний добір, профадаптацію, профнавчання, соціально-психологічне вивчення трудових колективів, дослідження причин плинності кадрів, травматизму, консультування тощо);

- викладати психологію в середніх та вищих навчальних закладах, виконувати функції психолога-вихователя та психолога-консультанта в середніх спеціальних школах та дошкільних закладах, виконувати обов'язки старшого лаборанта в психологічних лабораторіях вузів та науково-дослідних закладів, методиста-лаборанта на відповідних кафедрах, освітніх, виховних та трудовиправних закладах;

- працювати в сфері управління, обслуговування, підприємництва, органах місцевої влади, в якості психолога-консультанта, менеджера соціально-психологічної служби.

Функції медичного психолога

Медичний психолог може займатися:

- дослідженнями індивідуальних якостей клієнтів, визначенням впливу умов лікування на психіку і поведінку

клієнтів, аналізом процесів лікування й психологічного стану людини під час лікування й реабілітації, психодіагностикою при різних соматичних і психічних захворюваннях;

- підготовкою рекомендацій і пропозицій щодо впровадження результатів медико-психологічних досліджень у практику медичних закладів, визначенням впливу середовища на нервово-психічне здоров'я клієнтів, здійсненням заходів клінічної та соціальної адаптації клієнтів;

- встановленням раціональних режимів праці та відпочинку медичних працівників, покращенням соціально-психологічного клімату, умов праці у клініках і лікарнях, контролем їх виконання, наданням рекомендацій щодо умов оптимального використання особистих трудових можливостей досліджуваних з урахуванням перспектив розвитку професійних здібностей; проведенням трудової адаптації медичних працівників;

- консультуванням керівників і спеціалістів з соціально-психологічних проблем управління і організації професійної діяльності;

- забезпеченням проведення досліджень у галузі психології, підготовкою науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності лікування і реабілітації, проведенням наукової і педагогічної роботи в галузі психології;

- вивченням та узагальненням досягнень вітчизняної і зарубіжної теорії і практики в галузі психології, соціології і медичної психології;

- проведенням професійного відбору, професійної орієнтації призовників і військово-психологічної експертизи;

- проведенням судово-психологічних експертиз; судових психолого-психіатричних експертиз, психологічного слідчого експерименту.

Можливості застосування психологічного знання в медицині не обмежуються роботою з пацієнтом. Виконання

професійної діяльності працівниками служби охорони здоров'я пов'язане зі значним навантаженням, що потребує вміння долати стрес.

Стосовно цих працівників психолог може здійснювати:

- психологічно-освітню діяльність, що охоплює антистресовий тренінг;
- діяльність, спрямовану на формування необхідних у роботі інтерперсональних умінь.

Психологічна допомога може також стосуватися:

- взаємин лікаря і пацієнта;
- подолання проблем цих стосунків, які найчастіше пов'язані з недотриманням рекомендацій лікаря;
- орієнтацією не лише на досягнення мети терапії, але й на потреби пацієнта;
- важливим завданням є робота із сім'єю пацієнта, котра не лише переживає наслідки його хвороби, а й впливає на реакції та поведінку хворого.

Психолог може бути також корисним у розв'язанні організаційних проблем установи, в якій він працює. Установи служби охорони здоров'я є соціальними системами, до яких належить як лікувальний персонал, так і пацієнти. По суті, кожне рішення, яке стосується організації й управління такою системою, можна прокоментувати із психологічного погляду.

Ще однією діяльністю психолога, яка адресована здоровому населенню, є промоція здоров'я. Це інтердисциплінарна справа, проте роль у ній психології як дисципліни, що вивчає механізми поведінки людини, є дуже важливою. Промоція здоров'я є справжнім сучасним викликом для психології, оскільки означає роботу в природному соціальному середовищі, пошук нових, успішних методів роботи, а також необхідність співпраці з іншими спеціалістами й окреслення власної ролі в інтердисциплінарних підходах.

4. Психологічна допомога як підтримка пацієнтів медичних закладів.

До медичних психологів звертаються також хворі із соматичними симптомокомплексами, які виникають при

взаємодії психічних і соматичних чинників – так званими психосоматичними розладами. Саме вони на сьогодні мають важливе значення для фінансової політики охорони здоров'я: на лікування пацієнтів із психосоматичними проявами у світі витрачається близько 20 % усіх коштів, які виділяються на охорону здоров'я. Частота таких розладів досить висока і коливається серед усього населення від 15 до 50 %. В амбулаторній загальномедичній практиці ці порушення зустрічаються у 30-57 % пацієнтів, у терапевтичних стаціонарах – у 65 % хворих.

Різноманітний спектр психосоматичних розладів поєднує спільна ознака – сполучення порушень психічної і соматичної сфери і пов'язані з цим особливості медичного обслуговування хворих, яке передбачає тісну взаємодію психіатрів, психотерапевтів, медичних психологів і лікарів загального профілю. Така допомога має здійснюватися в медичних установах загального типу або у спеціалізованих психосоматичних клініках. Базисним напрямком у лікуванні таких хворих є психотерапія і психокорекція, а допоміжним – медикаментозна терапія.

З огляду на різноманіття клінічних проявів і часту наявність патології терапія у таких випадках повинна бути комплексною, індивідуальною, а не шаблонною. Тому все більшого визнання отримує модель інтегрованої медичної допомоги у вигляді тісного співробітництва консультанта-психіатра, психотерапевта, медичного психолога і лікаря загальної практики.

Приводом звернення хворих за психологічною допомогою до фахівця, як правило, являються різні прояви астено-невротичного стану (страх, тривога, знижений фон настрою, підвищене роздратування, розлади сну і апетиту), негативний досвід міжособистісного спілкування з іншими пацієнтами, а також актуальні життєві проблеми. Системний характер реабілітаційних завдань по нормалізації психологічного статусу пацієнтів, підвищення рівня

функціонування передбачає як індивідуальну, так і групову форми роботи.

Тестові питання.

- 1. Якими знаннями повинен володіти медичний психолог?**
 - А) суто психологічними
 - Б) знаннями з галузі медичної психології
 - В) суто медичними
 - Г) медичними і психологічними
 - Д) психіатричними

- 2. З яким приводом найчастіше звертаються до медичного психолога?**
 - А) хвороба Альцгеймера
 - Б) психосоматичні розлади
 - В) підвищена тривожність
 - Г) серцево-судинні захворювання
 - Д) біполярні розлади

Тема 10.

Психологічна служба в центрах соціально-психологічної допомоги.

1. Основні завдання діяльності психологічної служби.
2. Про центр соціально-психологічної допомоги
3. Психологічна служба в центрах соціально-психологічної допомоги
4. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
5. Психологічна служба в центрах зайнятості населення
6. Психологічна служба центрів допомоги населенню в екстремальних ситуаціях
7. Психологічна служба центрів телефонного консультування
8. Психологічна служба в геронтологічних центрах

Ключові слова: *Психологічна служба в центрах сім'ї та шлюбу, центрах зайнятості населення. Психологічна служба центрів допомоги населенню в екстремальних випадках. Психологічна служба центрів телефонного консультування. Профорієнтаційні психологічні центри. Психологічні експертні служби при медичних, освітніх, правоохоронних закладах, геронтопсихологічні служби.*

Список літератури

1. Панок В.Г., Острова В.Д. психологічна служба вищого навчального закладу. К. : «Освіта України» 2010. 230 с.
2. Інструкція з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб (Наказ МНС України 23.02.2004 № 89).
3. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. М.: Изд-во Эксмо, 2005. 960 с.

1. Основні завдання діяльності психологічної служби.

1. Соціально-психологічна діагностика, моніторинг особистісного розвитку і соціальної ситуації розвитку учнів, прогнозування змін освітньої ситуації та визначення основних її тенденцій.

2. Забезпечення психологічного супроводу кризових та неповних сімей, сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

3. Забезпечення соціально-психологічного супроводу учасників навчально-виховного процесу в умовах громадського протистояння та суспільно-політичних подій.

4. Соціально-психологічна профілактика негативних явищ в учнівському середовищі, превентивна освіта, профілактика девіантної поведінки, насильства та жорстокого поводження серед дітей.

5. Консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу.

6. Психологічний супровід керівників закладів освіти міста.

7. Психологічний супровід учнів початкової школи у соціалізації й адаптації до соціального середовища.

8. Психологічне забезпечення адаптації в освітньому середовищі дітей з особливими потребами.

9. Психологічний супровід інклюзивної освіти міста.

10. Проектування і соціально-психологічна корекція розвитку учнів у навчально-виховному процесі.

11. Психологічна експертиза педагогічних інновацій, методів і методик, оцінка ефективності впровадження програм і проєктів.

12. Підвищення ефективності діяльності практичних психологів і соціальних педагогів шляхом використання новітніх соціально-психологічних технологій та залучення їх до інноваційної діяльності.

2. Про центр соціально-психологічної допомоги

1. Центр соціально-психологічної допомоги (далі — центр) є закладом, що надає соціальні послуги особам, які опинилися в складних життєвих обставинах, і утворюється місцевим органом виконавчої влади.

2. Центр у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, рішеннями центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також положенням про центр.

3. Центр може бути утворено за наявності необхідної матеріально-технічної бази, зокрема приміщень, які відповідають санітарно-гігієнічним нормам і вимогам пожежної безпеки.

4. Основним завданням центру є надання невідкладних психологічних, соціально-побутових, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, інформаційних і юридичних послуг, послуг з працевлаштування осіб, які перебувають в кризовому стані, для сприяння їх якнайшвидшому поверненню до нормальних умов життєдіяльності

5. Центр відповідно до покладених на нього завдань:

1) подає допомогу особам (у тому числі з дітьми), які перебувають у кризовому стані (зокрема спричиненому стихійним лихом, учиненням стосовно них злочину, насильством в сім'ї);

2) надає особам, які прийняті до центру, тимчасовий притулок та забезпечує їх харчування;

3) надає методичні поради, проводить психодіагностику з метою психологічної реабілітації та адаптації;

4) забезпечує реалізацію прав дітей, молоді, сім'ї у суспільстві, надає консультації з питань виховання дітей, сприяє гармонійному розвитку осіб, їх соціальному патронажу;

5) здійснює лікувально-оздоровчі заходи, подає першу невідкладну допомогу в разі нещасного випадку;

6) забезпечує пошук донорів для надання гуманітарної допомоги;

7) забезпечує захист прав та інтересів особи, подає допомогу в оформленні правових документів;

8) надає інформацію про режим роботи закладів соціального спрямування, охорони здоров'я, освіти, центру зайнятості, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

9) направляє у разі потреби осіб, які звернулися до центру, до інших закладів та установ, що можуть повніше забезпечити задоволення їх запитів;

10) сприяє разом з іншими установами та організаціями виведенню з кризового стану осіб, які звернулися до центру

6. Центр має право:

-визначати форми та методи роботи;

-використовувати для провадження своєї діяльності кошти інших джерел, в тому числі міжнародної фінансової, технічної допомоги та міжнародні гранти;

-залучати на договірних засадах для надання соціальних послуг (консультацій, методичної допомоги) підприємства, установи, організації та фізичних осіб, зокрема волонтерів.

7. Центр провадить діяльність на принципах захисту прав людини, гуманності, законності, доступності послуг, конфіденційності, поваги до особистості.

8. Діяльність центру координує управління (відділ) у справах сім'ї та молоді.

Організаційно-методичне забезпечення діяльності центру здійснює центр соціальних служб для молоді.

Центр у своїй діяльності взаємодіє із структурними підрозділами місцевого органу виконавчої влади та органу місцевого самоврядування у сфері соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, службою у справах неповнолітніх, центром соціальних служб для молоді, його спеціалізованими формуваннями, підприємствами, установами та організаціями незалежно від їх підпорядкування та форми власності, громадськими організаціями.

9. Зарахування до центру осіб, які перебувають у кризовому стані, провадиться на підставі їх заяви або за письмовим направленням будь-якого структурного підрозділу місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування (крім осіб, зазначених у пункті 11 цього Типового положення) за наявності паспорта або іншого документа, що посвідчує особу.

10. Прийняття осіб та подання їм необхідної допомоги здійснюється центром цілодобово.

Максимальний строк перебування особи у центрі становить 90 діб.

3. Психологічна служба в центрах соціально-психологічної допомоги

Однією з сфер суспільного життя, де відчувається потреба у кваліфікованій психологічній допомозі є система соціальних служб для молоді. Тут функціонують центри соціально-психологічної допомоги та консультативні кабінети. Основні проблеми, над якими працюють фахівці цієї сфери: профілактика схильності до правопорушень, наркоманії, алкоголізму серед неповнолітніх, безробіття, проблеми молоді сім'ї, проблеми соціального захисту і надання психологічних послуг незахищеним категоріям громадян. Іноді виникає необхідність в організації груп психотерапії або психокорекції та проведенні спеціальної роботи з молодими людьми, що мають подібні життєві проблеми. Тож психологи, котрі

працюють у цій службі, іноді практикують як консультанти або керівники тренінгових груп.

Відділ соціально-психологічної служби забезпечує систематичне психологічне та педагогічне вивчення навчально-виховного процесу, психофізіологічного розвитку студентської молоді, мотивів поведінки і діяльності студентів з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей. Сприяє створенню умов для саморозвитку та самовиховання студентів, виконанню освітніх та виховних завдань. У своїй діяльності Відділ керується Конституцією України, Декларацією про права людини, Конвенцією про права дитини, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», чинним законодавством України, Положенням про Психологічну службу у системі освіти, нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки України, Статутом ДВНЗ, Правилами внутрішнього розпорядку ДВНЗ, наказами ректора та розпорядженнями проректорів.

Завдання відділу соціально-психологічної служби:

- вивчення та узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду та досвіду інших закладів вищої освіти з питань психологічної та соціальної підтримки студентів та викладачів закладу вищої освіти;
- сприяння адміністрації та викладачам університету в створенні соціальної ситуації розвитку, що забезпечує психологічні умови для охорони здоров'я і розвитку особистості студента, викладачів та інших учасників навчально-виховного процесу;
- сприяння створенню психологічних умов для розвитку творчих здібностей, пізнавальної та мотиваційної сфери особистості студента у навчально-виховному процесі;
- сприяння вирішенню освітніх і виховних завдань, професійної гнучкості студентів, формуванню соціальної компетентності як передумови ефективної соціалізації молоді;
- надання допомоги студентам у визначенні своїх можливостей з урахуванням вікових та індивідуальних

особливостей; соціально-психологічний супровід осіб різних соціальних категорій;

- допомога кураторам та викладачам університету у вихованні студентів та формуванні у них принципів взаємодопомоги, толерантності, відповідальності, впевненості у собі, здатності до активної соціальної взаємодії.

Основні напрямки роботи відділу соціально-психологічної служби:

- психологічна діагностика: рівня адаптованості студентів першого курсу до навчання у ЗВО та причин дезадаптації; рівня згуртованості студентських колективів на різних етапах навчання; окремих випадків, з метою виявлення причин незадовільної успішності (за потребою); рівня лідерського потенціалу студентів, які можуть виконувати лідерські доручення;

- психологічне та соціальне просвітництво – ознайомлення студентів з видами та формами психологічної та соціальної допомоги, котрі надаються соціально-психологічною службою, із сучасними досягненнями психології та соціології;

- соціально-психологічна профілактика – сприяння повноцінному розвитку особистості студентів і студентських груп, сприяння здоровому способу життя; попередження особистісних та міжособистісних проблем, соціально-психологічних конфліктів тощо;

- психологічне консультування – надання допомоги (психологічної підтримки) щодо адаптації до нових життєвих обставин, подоланні кризових ситуацій, в особистісному і професійному розвитку;

- психологічна та педагогічна корекція – активний психологічний вплив, спрямований на подолання відхилень в особистісному розвитку, на гармонізацію особистості та міжособистісних взаємин;

- психологічна реабілітація – надання психолого-педагогічної допомоги студентам, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення,

зазнали насильства тощо) з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності (за потребою);

- формування у студентів та співробітників університету високого рівня соціальної та психологічної культури;

- психологічна просвіта – ознайомлення студентів та викладачів з основами психології, формування потреб у психологічних знаннях;

- виявлення спільно з викладацьким складом та адміністрацією університету симптомів психічного перенавантаження, невротичних зривів у студентів та працівників закладу з метою їх профілактики, нормалізації психоемоційного стану.

4. Психологічна служба в Центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – спеціальні заклади, що проводять соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Основними завданнями районного та міського центру є:

- проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини сімей, дітей та молоді;

- виявлення сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;

- здійснення соціального супроводу сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, надання їм соціальних послуг за результатами проведеної оцінки потреб їх у таких послугах;

- організація здійснення наставництва над дитиною, яка проживає у закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей;

- забезпечення взаємодії із структурними підрозділами місцевих органів виконавчої влади, органів

місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також залучення потенціалу територіальної громади до проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

- Сімейний психолог-психотерапевт – це практикуючий психолог, спеціаліст у наданні психологічної профілактичної та корекційно-психотерапевтичної допомоги особистості в кризових сімейних ситуаціях та конфліктних міжособистісних подружніх і дитяче-батьківських стосунках;

- Сімейний психолог-психотерапевт - провадить психологічну підготовку партнерів до створення сім'ї; молодих сімейних пар до народження дитини, її виховання та розвитку; провадить психодіагностику та психотерапію сімейних систем, психологічне посередництво в укладанні шлюбних контрактів та при розлученнях; надає психологічний супровід батьківства; забезпечує психопрофілактику та психотерапію залежної поведінки, насильства в сімейних системах та сексуальних розладів у сімейних пар.

- Сімейний психолог-психотерапевт може працювати практичним психологом загальноосвітніх навчальних закладів; дошкільних приватних і державних закладів освіти; психологом організацій додаткової та альтернативної освіти; психологом центрів підтримки сім'ї і дітей; психологом у соціально-психологічних службах (служба сім'ї, телефон довіри тощо).

5. Психологічна служба в центрах зайнятості населення

Психологічну допомогу в самовизначенні на ринку праці здійснюють відділи профорієнтації та психологічної підтримки при центрах зайнятості населення.

Основна мета профорієнтаційної роботи служби зайнятості - сприяння громадянам в отриманні в оптимально короткі терміни підходящого місця роботи з урахуванням їх особистих інтересів і потреб ринку праці.

Основні форми профорієнтаційної роботи, які поширені в центрах зайнятості: психологічна підтримка, професійне і

інформаційне консультування; застосовуються як індивідуальні, так і групові форми роботи.

Система професійного психологічного відбору складається з декількох етапів:

- На першому етапі здійснюється аналіз трудового процесу, фізіолого-гігієнічних і психологічних особливостей професійної діяльності. Мета даного аналізу - визначення вимог, які пред'являє діяльність до професійно важливих якостей людини. Один із способів вирішення цієї проблеми - складання професіограми (тобто детальний опис професії);
- На другому етапі профвідбору визначаються і (або) розробляються специфічні методичні прийоми, за допомогою яких можлива оцінка професійних якостей особистості. В якості основних методичних прийомів можуть застосовуватися аналіз документів і характеристик, бесіда (усна або письмова), спостереження, тестування;
- На третьому етапі профвідбору здійснюється апробація, перевірка вибраних методик, з метою виявлення їх надійності та інформативності. Цей етап профвідбору - контрольний;
- Четвертий етап профвідбору є проведення процедури профвідбору. Відбір проводиться з включенням вже апробованих методик.

6. Психологічна служба центрів допомоги населенню в екстремальних ситуаціях

Основна мета екстреної психологічної допомоги – запобігання особистісній патологічній еволюції людини, яка волею долі залучена до надзвичайної ситуації.

Зміст і методи екстреної психологічної допомоги істотно залежать від характеру надзвичайної ситуації, від ефекту її травматичної дії на психіку людини.

Таким чином, екстрена психологічна допомога націлена на підтримку особистості постраждалого, його родичів та рятувальників в осередку надзвичайної ситуації, зменшення їх

душевних страждань та зниження впливу на них стрес-факторів підвищеної інтенсивності.

- Якщо Ви перебуваєте поруч із людиною, що одержала психічну травму в результаті впливу екстремальних факторів (при терористичному акті, аварії, втраті близьких, трагічній звістці й т.п.) не втрачайте самовладання!

- Поведінка постраждалого не повинна Вас лякати, дратувати або дивувати. Його стан, вчинки, емоції - це нормальна реакція на ненормальні обставини. Подбайте про свою психологічну безпеку.

- Не надавайте психологічну допомогу в тому випадку, якщо Ви цього не хочете (неприємно або інші причини). Знайдіть того, хто може це зробити. Дотримуйтеся принципу «Не нашкодь»!

- Не робіть того, у користі чого Ви не впевнені. Обмежтеся тоді лише співчуттям і якнайшвидше зверніться по допомогу до фахівця (психотерапевтові, психіатрові, психологові).

7. Психологічна служба центрів телефонного консультування

Телефон довіри - це служба, яка надає населенню екстрену психологічну допомогу по телефону. Вона вважається однією з форм психопрофілактичної роботи, соціально-терапевтичної допомоги, адресованої особам, що знаходяться в кризових станах.

Основна мета Телефону Довіри - дати можливість будь-якій людині, яка знаходиться в кризовому душевному стані, отримати кваліфіковану, своєчасну психологічну підтримку по телефону.

Ці служби забезпечують особам в тяжкій ситуації негайний телефонний зв'язок із співчутливим анонімним слухачем, який володіє особливою технікою роботи з абонентом по телефону.

Зазвичай це психологи, психіатри, психотерапевти. У деяких кризових центрах до такої роботи залучають волонтерів.

8. Психологічна служба в геронтологічних центрах

Люди похилого віку мають певні специфічні психологічні особливості, детерміновані змінами фізичних можливостей, втратою суспільного становища, пов'язаного з виконуваною роботою, зміною функцій в сім'ї, погіршенням економічних умов життя, необхідністю пристосовуватися до швидких культурних і побутових змін. В оточенні багатьох відбувається смерть або загроза втрати близьких людей. Більш того, закінчення професійної діяльності у багатьох людей викликає радикальну зміну стилю життя. Вся поведінка людини має захисний характер, і ефективність функціонування особистості залежить від того, наскільки механізми психологічного захисту успішно виконують завдання захисту «Я» від конфліктних змістів, і якими способами це досягається. Для захисту можуть використовуватися різноманітні дії: фантазування, замикання інтересів на проблемах вузького соціального простору тощо. Очевидно, що спосіб захисту особистості і стратегія поведінки в похилому віці залежать від життєвого шляху, особливостей особистості, стереотипів поведінки. Багато з людей похилого віку долають конфлікти, намагаючись маніпулювати думкою оточення, прагнучи опанувати події змінити їх у потрібному напрямі. Інші знаходять вихід у самовиправданнях та поблажливості до своїх слабкостей. Деякі вдаються до різних форм самообману. У літніх людей простежується тенденція ділитися своїми спогадами, вони охоче розповідають про тяжкі обставини свого життя пов'язані з цим переживання.

Тестові питання.

1. Що **НЕ** відноситься до основних напрямків роботи відділу соціально-психологічної служби:

- a) психологічна діагностика
- b) психологічне та соціальне просвітництво
- c) психологічна соціалізація

- d) психологічна реабілітація
- e) психологічна та педагогічна корекція

2. У своїй діяльності Відділ соціально-психологічної служби **НЕ** керується:

- a) Конституцією України
- b) Конвенцією про права дитини
- c) Законами України «Про освіту»
- d) чинним законодавством України
- e) Законом України «Про захист персональних даних»

Тема 11.

Психологічна служба у силових структурах.

1. Психологічна служба у Збройних Силах України.
2. Нормативна база, що регламентує діяльність роботи психологічної служби у силових структурах.
3. Основні завдання та напрямки психологічного забезпечення у ЗСУ.
4. Психологічна служба в установах кримінально-виконавчої системи України.
5. Функції та завдання практичних психологів, які працюють у закладах виконання покарань.

Ключові слова: *психологічна служба, психологічне забезпечення, нормативно-правова регламентація психологічного забезпечення, практична психологія, військова психологія.*

Список літератури

1. Основи практичної психології : підручник / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. Київ : Либідь, 2003. 536 с.
2. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 04.12.2014 №317. Про затвердження Положення про Психологічну службу Збройних Сил України.

3. Горбенко Д. А. Організаційно-правові та методичні засади вдосконалення психологічної служби МВС України : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юр. наук : 19.00.06. Київ, 2018. 307 с.

4. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань 17.03.2000 № 33. ПОЛОЖЕННЯ про психологічну службу установи виконання покарань.

Застосування практичної психології в цивільних сферах дуже поширене та інтенсивно розвивається. Практична психологія в цивільних сферах значно відрізняється від так званих відомчих психологічних служб, хоч вони працюють за одним принципом – практичного використання психології для вирішення комплексних завдань. Психологічні служби, які функціонують в відомчих силових структурах, мають свої специфічні умови розвитку та притаманні тільки їм вимоги, сукупність принципів, функцій та завдань, але вони, в свою чергу, тісно пов'язані з більш загальними параметрами конкретної установи в залежності від її специфічних умов праці та поставленої мети.

У силових відомствах та правоохоронних органах України практична психологія у формі психологічної служби досягла найбільших успіхів в ОВС (тепер МВС), Збройних силах України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Державній пенітенціарній службі України, Державній прикордонній службі України та в Національній гвардії України, яка нині підпорядковується МВС України. На відміну від більшості практичних психологів, які працюють у галузях освіти, медицини, сімейно-родинних стосунків і мають певну спеціалізацію, діяльність практичних психологів у відомчих силових структурах носить більш універсальний характер. Це обумовлює підвищені вимоги до компетентності, життєвого досвіду, інтуїції та методичної оснащеності практичних психологів у відомчих силових структурах. Практичний психолог у відомчих силових структурах має особливий професійний статус, його діяльність, гуманістична за сутністю,

прикладна за методами і завданнями, здійснюється у специфічних умовах. Саме це обумовлює поєднання в їх діяльності типових ознак цивільних психологічних служб та особливих ознак, обумовлені метою та видом праці у відомчих силових структурах.

1. Психологічна служба у Збройних Силах України.

Однією з сфер застосування практичної психології у відомчих структурах є військова діяльність. Найбільш загальною її організаційною формою та управлінською структурою є Збройні сили України.

Військова психологія – прикладна галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності та механізми функціонування психіки людини, зумовлені його включеністю у військову діяльність (навчально-бойову та бойову), а також психологічні закономірності становлення конкретних видів військової діяльності.

Військове будівництво в Україні включало створення Соціально-психологічної служби (СПС) Міністерства оборони України. Вперше ідея СПС Збройних сил України була проголошена в лютому 1988 р. на конференції дискусійних клубів у Тернополі.

З метою створення ефективної структури органів виховної роботи був розроблений проект «Концепції соціально-психологічної служби Збройних сил України», який був прийнятий комісіями Верховної Ради України та затверджений Міністерством оборони України 13 грудня 1992 р.

До основних структурних підрозділів соціально-психологічної служби належать: соціально-психологічне управління Міністерства оборони України; управління соціально-психологічної служби військових округів, видів Збройних сил, відділів соціально-психологічної служби об'єднань, з'єднань (навчальних центрів і закладів); відділення та групи соціально-психологічної служби частин і підрозділів; соціально-психологічне управління військової освіти та військових навчальних закладів, інших управлінь, служб і

установ Збройних сил України; відділи, відділення, групи, соціально-психологічні служби військових комісаріатів усіх рівнів.

2. Основні нормативно-правові документи

Основними нормативно-правовими документами, які регламентують роботу військових психологів, є:

1. Наказ Міноборони України «Про затвердження Інструкції про порядок оцінки морально-психологічного стану особового складу в Міністерстві оборони України та Збройних силах України» від 21 травня 2013 р. № 335. Ця Інструкція визначає організацію, зміст вивчення та оцінку морально-психологічного стану особового складу, а також порядок визначення ступеня відповідності морально-психологічного стану особового складу завданням повсякденної діяльності військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій, підпорядкованих Міноборони України, органів військового управління, об'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних сил України.

2. Наказ Міноборони України «Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних силах України» від 15 травня 2012 р. № 325. Наказ визначає професійно-психологічний відбір у Збройних силах України як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відбору громадян, які приймаються на військову службу, і військовослужбовців з професійно важливими якостями, що відповідають вимогам військово-професійної діяльності. Професійно-психологічний відбір є початковим етапом соціально-психологічного супроводу військової служби у Збройних силах України.

3. Головні завдання

Головними завданнями діяльності соціально-психологічної служби були визначені: соціальне забезпечення функціонування та розвитку Збройних сил України; психологічне забезпечення бойової та мобілізаційної готовності

військових формувань; гуманітарна підготовка особового складу, організація та проведення дозвілля, культурно-виховна та духовно-просвітницька робота; соціально-психологічне забезпечення військової дисципліни серед військовослужбовців.

Актуальні сфери роботи військового психолога:

- психологічна адаптація військовослужбовців до різних умов навчання і служби (в мирний час, і в умовах бойової діяльності);
- психологічна реабілітація військовослужбовців із посттравматичними розладами (ПТСР);
- психологічний супровід військовослужбовців, що виконують місії в особливих умовах;
- підготовка і психологічна готовність до військової діяльності і її специфічних різновидів;
- психодіагностика і психологічні аспекти професійного відбору у військово-професійній сфері та інші.

Важливий напрям роботи військових психологів – соціально-психологічне забезпечення боєздатності підрозділів. Шляхом соціально-психологічного обстеження виявляється оптимальний склад та розподіл функцій між членами екіпажу або підрозділу.

Також одним з важливих завдань практичного психолога в середовищі армійського підрозділу – це відбір кандидатів на ту чи іншу посаду або кандидатів на навчання. Психолог відповідає за прогнозування поведінки військовослужбовців під час бойових дій, у визначенні надійності та психічної стійкості військовослужбовців. Отже, психологія має тут не тільки активізувати усі особистісні ресурси для досягнення поставлених завдань, а й забезпечити збереження й захист психічного здоров'я професійних військових.

4. Психологічна служба у закладах виконання покарань

Психологічна служба є складовою частиною соціально-психологічної служби установи виконання покарань, функціонування якої забезпечується психологами,

виконуючими специфічні завдання вивчення засуджених та сприяння зменшенню негативного впливу перебування в умовах позбавлення волі на їх особистість.

5. Основними завданнями психологічної служби у закладах виконання покарань є:

- надання психологічної допомоги засудженим;
- розробка та реалізація спільно з персоналом установи індивідуальних і групових програм психокорекційного і педагогічного впливу на засуджених з урахуванням їх індивідуальних особливостей, ступеня соціальної занедбаності;
- підвищення психологічної компетентності персоналу установи, надання йому кваліфікованої методичної допомоги, навчання формам та методам психологічного вивчення особистості і середовища засуджених, а також прийомам психолого-педагогічної корекції;
- узагальнення та впровадження в практику роботи установи сучасних методів психолого-педагогічного впливу на засуджених.

Основними функціями психологічної служби є:

- 1) психодіагностична - вивчення і узагальнення особистісних та групових характеристик засуджених, спрямованих на визначення індивідуально-психологічних особливостей поведінки та встановлення наявності у засуджених тих чи інших психологічних якостей, виявлення серед засуджених групи «ризик» (тобто тих, які мають психічні відхилення, схильних до проявів зовнішньої або внутрішньої агресії у вигляді самогубства або створення конфліктних ситуацій серед засуджених, нападу на персонал установи та інші) осіб, які потребують профілактичного обліку;
- 2) прогностична - оцінка перспектив розвитку особи, прогнозування можливої індивідуальної і групової поведінки засуджених на основі виявлених особистісних,

характерологічних якостей та наявної соціально-психологічної обстановки;

3) профілактична - виявлення, усунення та попередження особистісних і групових негативних психологічних явищ, які виникають в процесі відбування покарання, надання психологічної допомоги засудженим, а також в разі необхідності персоналу установ;

4) корекційна - цілеспрямоване досягнення позитивних змін психічних станів, особливостей поведінки та особистості засуджених;

5) консультативна - надання рекомендацій персоналу щодо роботи з групами та окремими засудженими, попередження негативних явищ та формування позитивного морально-психологічного клімату серед засуджених;

6) просвітницька - поширення психологічних знань серед персоналу та засуджених, підвищення рівня їх психологічної культури;

7) дослідницька - сприяння у проведенні наукових досліджень у галузі психології і педагогіки та впровадженні їх результатів в практичну діяльність.

Тестові питання.

1. До сфер роботи військового психолога НЕ відноситься:

- А. психологічний супровід військовослужбовців;
- Б. психодіагностика і психологічні аспекти професійного відбору у військово-професійній сфері;
- В. психологічна реабілітація військовослужбовців із ПТСР;
- Г. надання психологічної допомоги членам родини військового;
- Ґ. психологічна адаптація військовослужбовців до різних умов навчання і служби.

2. «Виявлення, усунення та попередження особистісних і групових негативних психологічних явищ, які виникають в процесі відбування покарання, надання психологічної

допомоги засудженим, також в разі необхідності персоналу установ» - це функція...

- А. прогностична;
- Б. корекційна;
- В. профілактична;
- Г. дослідницька;
- І. психодіагностична.

Тема 12.

Організація психологічних служб у спортивних закладах

1. Специфіка діяльності спортивного психолога з тренером.
2. Специфіка діяльності спортивного психолога зі спортсменом.
3. Напрямки і методи діяльності спортивного психолога.
4. Специфіка психодіагностичного напрямку. Діяльність спортивного психолога.
5. Специфіка психокорекційного напрямку діяльності спортивного психолога.
6. Робота психолога щодо забезпечення психологічної підготовки спортсмена.

Список літератури

1. Система психологической коррекции личности спортсмена в олимпийском спорте. URL: <http://sportfiction.ru/articles/sistema-psikhologicheskoy-korreksii-lichnosti-sportsmena-v-olimpiyskom-sporte/>.
2. Особенности взаимодействия спортивного психолога с тренером в процессе изучения его личности и деятельности. URL: <http://sportfiction.ru/articles/osobennosti-vzaimodeystviya-sportivnogo-psikhologa-s-trenerom-v-protssesse-izucheniya-ego-lichnosti-i-deyatelnosti/>.
3. И. В. Васильева. Организация психологических служб: учебное пособие. Тюмень : Издательство Тюменского государственного уни-верситета, 2011. 144 с. URL: <https://docplayer.ru/53569433-Organizaciya-psihologicheskikh-sluzhb.html>.

1. Специфіка діяльності спортивного психолога з тренером

В процесі психологічного супроводу діяльності тренера необхідно вирішувати виникаючі протиріччя між необхідністю впливу на зростання спортивних результатів з одного боку, і вдосконалення особистості спортсмена, з іншого. Це протиріччя реалізується в тому, що, по-перше, тренер повинен сформувавши у спортсменів певні знання, навички та вміння, домогтися вдосконалення фізичних якостей; по-друге, тренер повинен постійно спиратися на індивідуальну своєрідність особистості спортсмена і розвивати його. Тренер багато в чому є орієнтиром в становленні особистості, особливо юного спортсмена. Так, в спортивній психології були виділені символічні ролі: «тренер - батько», «тренер - старший брат», «тренер - маг», які образно вказують на значимість особистості тренера для спортсмена і мають сильне емоційне забарвлення.

У багатьох спортивних командах світу для надання кваліфікованої психологічної допомоги: *проведення консультування, діагностики, корекції* запрошуються психологи, які знають специфіку виду спорту. Різноманіття професійних обов'язків спортивного психолога вимагає ефективної взаємодії в системі «тренер-спортсмен-психолог», від якого багато в чому залежить успішність спортивної діяльності.

У даній системі спортсмен є ключовою фігурою, його мотивація до спортивної діяльності виступає в ролі системоутворюючого фактора, а механізмом зворотного зв'язку може розглядатися успішність. Тренер і психолог в даній системі покликані сприяти розвитку спортсмена, враховуючи особливості виду спорту. Формування мотивації до спортивної діяльності розглядається однією з найважливіших задач і тренера, і психолога, так як на кожному з етапів спортивного досягнення вибудовується своя ієрархія мотивів. Тільки цілеспрямована взаємодія психолога і тренера може дозволити продуктивно вирішувати ці проблеми.

У взаємодії тренера з психологом можна виділити кілька напрямків: *заперечення психолога, негативний досвід роботи з психологом, взаємодія після тривалого усвідомлення ролі психолога та співробітництво зі спортивним психологом.*

Як правило, кваліфіковану допомогу спортивного психолога використовують ті тренери, які поряд зі своїми спеціальними знаннями і здібностями добре ерудовані в питаннях психології особистості і спортивної діяльності, володіють не тільки теоретичними знаннями в цій важливій для його професії області, а й вміють вникати в психологію керованих ними спортсменів, всього спортивного колективу.

Спортивна практика показує, що тренеру нерідко потрібно зробити багато помилок, іноді травмуючи здоров'я, психіку своїх учнів, щоб навчитися отримувати урок з невдач, аналізувати причини і робити висновки, щоб не повторювати помилок знову, і в підсумку усвідомити необхідність допомоги психолога-професіонала.

2. Специфіка діяльності спортивного психолога зі спортсменом.

Ситуативне управління станом і поведінкою спортсмена може здійснюватися за день до змагань або в день змагань, безпосередньо перед стартом (секундування), в перервах між змагальними вправами, (а іноді і в ході їх виконання), а також після змагань. Аналогічно в тренуванні: перед заняттям, при виконанні окремих вправ, після заняття або в певному тренувальному циклі.

Психолог *виховує* значущі для спорту властивості особистості, створює необхідні психічні стани, знімає наслідки монотонії; проводить сеанси гіпнозу, викликаного відпочинку, гетеротренінга, групового психотренінгу.

Психолог навчає спортсменів прийомам саморегуляції, ненав'язливо проводить зі спортсменами бесіди про тренування і змагання (про навчання, роботу, музику, кіно, театр, книги)

Психолог здатний залагоджувати конфлікти, організовувати відпочинок спортсменів, створювати і підтримувати традиції колективу і робити масу інших, здавалося

б, дивних для психолога справ, але цілком природних для педагога і будь-якого іншого людини, яка хоче допомогти спортсменові в його важкій спортивному житті.

На допомогу тренеру психолог складає психограму особистості спортсмена, яка служить тренерам орієнтиром в плануванні навчально-тренувального процесу, в підготовці висококваліфікованих спортсменів, у відборі перспективних дітей.

Складання психограми ґрунтується на структурі професійно спортивно-важливих якостей, що в свою чергу передбачає при створенні психограми застосування системного підходу, який зв'язує різні психологічні явища в єдине ціле.

Складові психограми:

1. Мотиваційна сфера особистості. Блок мотивів досягнення високих спортивних результатів: інтерес до гри, рівень домагань, прагнення до лідерства.

2. Емоційна стійкість (здатність до збереження професійної працездатності в умовах емоціогенних впливів): моторна, сенсорна, інтелектуальна.

3. Складові інтелекту: багаторівнева організація пізнавальних сил, що має сенсомоторних, перцептивних, мнеміческий і розумовий аспекти.

Головний критерій діяльності практичного психолога в спорті - бути корисним спортсмену і тренеру, своєю безпосередньою участю сприяти зростанню спортивних результатів і вдосконалення особистості спортсмена.

3. Напрямки і методи діяльності спортивного психолога.

Зростає значення психологічних факторів і, як наслідок, психологічної підготовки спортсменів до участі в змаганнях. Розробка методів і прийомів такої підготовки - одна з головних функцій психології спорту. Реалізація цієї функції передбачає:

- вивчення закономірностей функціонування психіки в умовах змагань і розробка методів підвищення стійкості і надійності змагальної діяльності;

- дослідження психічних станів, що розвиваються в перед змагальних і змагальних умовах;
- розвиток психопрофілактики, формування прийомів і шляхів психологічної гарту спортсменів, підвищення їх стійкості до психотравмуючих впливів.

Психологія спорту вивчає особливості функціонування спортивних колективів і дає характеристику психологічним законам, керуючим їх діяльністю. Виконання цього завдання передбачає:

- вивчення витоків і механізмів формування внутрішньогрупових, колективних феноменів (почуттів, установок, традицій і т.п.), а також розробку методів управління з метою створення сприятливого клімату в спортивних командах;
- вивчення психологічних аспектів і закономірностей міжособистісного спілкування в спортивних командах і розробку критеріїв психологічної сумісності спортсменів;
- виявлення соціально-психологічних мотивів поведінки і діяльності спортсменів;
- вивчення впливу особистості тренера і стилю його керівництва на успішність діяльності і психологію спортивної команди.

У психології фізичного виховання і спорту використовуються методи, загальні для всіх різновидів психологічної науки. Але вони нерідко модифікуються стосовно специфіки умов вивчення діяльності особистості в фізичному вихованні і різних видах спорту.

Різноманіття методів наукового психологічного дослідження можна розділити на чотири групи:

- організаційні;
- емпіричні;
- експериментальні;
- психодіагностичні;
- кількісно-якісного аналізу;

- інтерпретаційні;

4. Специфіка психодіагностичного напрямку.

Діяльність спортивного психолога.

В діяльності психолога у спорті виділяють такі аспекти:

1. Науковий, який передбачає розробку психологом наукових проблем, які створюють основу для практичної діяльності у спорті: психодіагностичних, психокорекційних, психопрофілактичних і розвиваючих методів. Основу наукового аспекту складає вміння коректно проводити кожний вид практичної діяльності як наукове дослідження: визначається тема дослідження, його мета, концептуальні засади, методи і засоби дослідження.

2. Прикладний - сприяння використанню психологічних знань та вмінь основними суб'єктами спортивного процесу.

3. Практичний - безпосередня робота зі спортсменами й батьками, спортивними командами, тренерами, адміністрацією закладу, яка націлена на вирішення конкретних проблем.

Професійна діяльність спортивного психолога повинна бути спрямована і на такі категорії спортсменів, як:

- спортсмени-інваліди;
- спортсмени на етапі збереження вищих досягнень;
- колишні спортсмени, життя яких після завершення спортивної кар'єри часто втрачає сенс і вони не можуть пристосуватися до нових умов;
- збірні команди спортсменів.

Діяльність практичного психолога полягає в психологічному супроводі підготовки спортсмена та спортивної діяльності і включає в себе напрямки:

1. Психодіагностика.
2. Психолого-педагогічні та психогігієнічні рекомендації.
3. Психологічна підготовка.
4. Ситуативна управління станом і поведінкою спортсмена
5. Психопрофілактика

Психодіагностика в спорті - це використання методів психології для оцінки тих психічних процесів, станів і якостей спортсменів, від яких залежить успіх діяльності. Психодіагностика ставить за мету вивчення спортсмена і його можливостей в певних умовах спортивної діяльності, зокрема:

- особливості прояву та розвитку психічних процесів;
- психічні стани (актуальні і домінуючі);
- властивості особистості;
- соціально-психологічні особливості діяльності.

Психодіагностика здійснюється з метою спортивного відбору, в тренувальному процесі і під час змагань. Проводиться вона для того, щоб в подальшому сформулювати психолого-педагогічні та психогігієнічні рекомендації, спланувати і більш ефективно здійснити систему впливу на спортсмена.

Психопрофілактика - це діяльність психолога, яка спрямована на своєчасне попередження відхилень у становленні особистості спортсмена, міжособистісних стосунків у спортивних групах, запобігання конфліктам між спортсменами і тренерами тощо.

Зміст психопрофілактичної роботи психолога у спорті:

- стежити за дотриманням психологічних умов проведення тренування;
- додержання сприятливого психологічного клімату у групі;
- психолог оптимізує форми спілкування спортсменів з тренерами;
- попередження можливих ускладнень, пов'язаних із переходом спортсмена в іншу спортивну команду;
- у процесі індивідуальної та групової психопрофілактики психолог повинен розвивати у спортсменів такі позитивні якості: стресостійкість, психологічна стійкість до психічних і фізичних напружень, тривожності, хвилювання та ін.;
- навчання спортсменів психорегулюючому тренуванню;

- керування динамікою психічної напруги спортсменів;
- регулювання станів психічної готовності спортсменів до змагань;
- профілактика психогенних та невротичних реакцій у спортсменів;
- профілактика алкоголізму, куріння, зловживання препаратами.

Не можна забувати, що неправильно або погано організована психодіагностика може чинити негативний вплив на досліджуваного. Нерідко тільки виділення спортсмена з групи для якогось тестування може викликати непотрібний хід думок і зміна його станів. Рекомендації базуються тільки на знаннях умов діяльності, загальні закономірності прояву психіки в цих умовах і індивідуально-психологічні особливості спортсменів.

5. Специфіка психокорекційного напрямку діяльності спортивного психолога.

До основних психокорекційних напрямків відносяться:

- психокорекція емоційних станів у спортивній діяльності;
- корекція рівня психічної саморегуляції особистості спортсменів;
- корекція психічних пізнавальних процесів спортсменів;
- психокорекція міжособистісних взаємовідносин спортсменів;
- корекція системи цілепокладання у спортсменів методом коучингу;
- психологічний тренінг;
- психологічне консультування.

6. Робота психолога щодо забезпечення психологічної підготовки спортсмена.

У психологічній підготовці спортсмена розрізняють чотири види психологічної підготовки:

1. Психологічна підготовка до тривалого навантажувальних тренувального процесу;
2. Загальна психологічна підготовка до змагань;
3. Спеціальна психологічна підготовка до конкретного змагання;
4. Корекція психічних станів на заключному етапі підготовки до відповідальних змагань.

Діяльність психолога в спорті має ряд особливостей, які принципово відрізняють її від діяльності психолога в навчальному, лікувальному або виробничому установі, і ця специфіка повинна бути відображена і в підготовці спортивних психологів, і в доборі фахівців для психологічного супроводу.

По-перше, в спорті метою роботи є підготовка спортсмена до максимального прояву своїх можливостей, що вимагає значних вольових зусиль, емоційної напруги і може бути пов'язано з ризиком для здоров'я (отримання травми, перетренованість).

По-друге, висока конкурентність змагальної боротьби викликає необхідність створення на тренуванні екстремальних умов, в тому числі і з проявом соціально негативних явищ (конфліктності, агресивності, дезадаптації). Безумовно, психологічна підготовка повинна передбачати і профілактику перенесення негативних ситуацій в повсякденному житті.

По-третє, результат діяльності спортивного психолога очікується в конкретний період проведення змагань, і отримання ефекту від психологічної підготовки або секундування до або після запланованого моменту розглядається як невдача.

По-четверте, роль психолога в комплексній системі підготовки спортсмена вимагає іноді порушення конфіденційності діагностики, наприклад, коли психолог зобов'язаний обґрунтувати свою рекомендацію тренеру при плануванні навантажень або відборі до збірної команди. Ігнорування перерахованих особливостей призводить до

неефективності співпраці в тріаді «тренер-спортсмен-психолог», а часом і до конфлікту.

Умови роботи в спорті вищих досягнень надають діяльності психолога додаткову **специфіку**:

1. У процесі підготовки організм спортсмена піддається різним впливам (тренувальні навантаження, фізіотерапія, фармакологія), і психологічні заходи повинні органічно доповнювати цей комплекс. Це вимагає від спортивного психолога знань з біохімії, фізіології, теорії спортивного тренування і інших спеціальних дисциплін. Тільки в цьому випадку він зможе організувати ефективний психологічний супровід.

2. Підготовка та змагання у спортсменів високого класу проходять в різних місцях (в різних країнах і містах, в спеціалізованих залах і виїзних таборах), що вимагає від психолога готовності працювати в «польових» умовах: без стаціонарного обладнання, апаратури і окремого приміщення .

3. Варіативність умов підготовки та змагальної боротьби призводить до динамічних змін психічного стану спортсмена, які їм самим можуть усвідомлюватися набагато пізніше. Тому експрес-діагностика і оперативна психорегуляція стають провідними видами роботи спортивного психолога на завершальних етапах підготовки і секундування у процесі змагань.

4. Нервова система є складною функціональною частиною організму, і вплив на її діяльність вимагає системної роботи протягом тривалого періоду. Це робить спортивного психолога не просто спостерігачем, втручається у важкі моменти, а фактично тренером нервової системи, який цілеспрямовано вдосконалює професійно важливі психічні якості спортсмена

Тестові питання.

1. Використання методів психології для оцінки тих психічних процесів, станів і якостей спортсменів, від

яких залежить успіх спортивної діяльності, — це ... в спорті:

- a) психодіагностика;
- b) психокорекція;
- c) психопрофілактика;
- d) психометрія.

2. Кількість видів психологічної підготовки спортсмена:

- a) 7;
- b) 3;
- c) 4;
- d) 6.

3. Головний критерій діяльності практичного психолога в спорті:

- a) задоволеність тренера, спортсмена и психолога спільною діяльністю;
- b) задоволеність тренера и спортсмена співпрацею;
- c) доцільність психотехнічних рекомендацій, зроблених на основі психодіагностичних досліджень;
- d) безпосередня участь у забезпеченні зростання спортивних результатів і вдосконаленні особистості спортсмена.

4. Скільки основних психокорекційних напрямків діяльності спортивного психолога:

- a) 4
- b) 5
- c) 6
- d) 7

Список літератури

Основна

1. Гуменюк Л. Й., Сулятицький І. В. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ : навч. посіб. Львів : Львівський ДУВС, 2011. 648 с.
2. Дуткевич Т. В. Савицька С. В. Практична психологія: Вступ у спеціальність : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
3. Панок В. Г. Психологічна Служба. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня «Рута», 2012. 488 с.
4. Панок В. Г., Острова В. Д. Психологічна служба вищого навчального закладу. Київ : Освіта України, 2010. 230 с.
5. Основи практичної психології : підручник / В. Панок та ін. Київ : Либідь, 2001. 536 с.
6. Особистісно-професійне зростання: психологічні тренінги : навч.-метод. посіб. / за ред. Л. В. Долинської, О. В. Теремчук. Київ : Каравела, 2018. 560 с.
7. Воронова В. І. Психологія спорту : навч. посіб. 3-тє вид., без змін. Київ : Олімп. л-ра, 2017. 272 с.

Додаткова

1. Інструкція з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб : Наказ МНС України від 23.02.2004 р. № 89.
2. Шейнис М. Ю. Рабочая книга психолога организации. Самара : Изд. дом. «Бахрах-М», 2001. 224 с.
3. Робоча книга пенітенціарного психолога, / за заг. ред. В. М. Синьова, В. С. Медведєва. Київ : МП «Леся», 2000. 224 с.
4. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. Москва : Эксмо, 2005. 960 с.
5. Кацавець Р. С. Пенітенціарна психологія: навч. посіб. Київ : Алерта, 2018. 110 с.
6. Васьківська С. П'ять вимірів психологічного консультування: навч. посіб. Київ Ніка-Центр, 2019. 400 с.
7. Актуальні питання геронтології і геріатрії у практиці сімейного лікаря : навч. посіб. / за ред. Ю. В. Вороненка,

- О. Г. Шекери, Л. А. Стаднюка. Київ : Видавець Заславський О. Ю., 2015. 530 с.
8. Хасанова Г.Б. Социальная геронтология : уч. пос. Москва : НИЦ ИНФРА-М, 2016. 171 с.
9. Волгіна О. М. Соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці : посібник. Київ : Ваїте, 2018. 36 с.
10. Кияниця З. П. Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми : посібник : у 2-х ч. Ч.1: Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
11. Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми : посібник: у 2-х ч. Ч. 2 : Ознаки вразливості та специфіка підтримки сім'ї і дитини / А. В. Аносова та ін. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.

Сахно Парасковія Іванівна

**СИСТЕМА РОБОТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ І
МЕТОДИКА РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА**

Конспект лекцій
для студентів спеціальності
053 «Психологія»
денної та заочної форм навчання

Відповідальний за випуск О. М. Сушкова
Редактор: О. Ф Дубровіна
Комп'ютерне верстання П. І. Сахно

Формат 60x84/16. Ум. друк. Арк. 9,3 . Обл.-вид. арк.10,6.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.